

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

KUTADGU BİLİG'DE İDEAL DEVLET ADAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Temel KARADENİZ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sait AŞGIN**

**Karabük
HAZİRAN/2019**

İÇİNDEKİLER

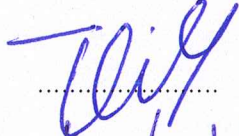

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
ARAŞTIRMANIN KONUSU	10
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	10
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	10
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	10
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	11
1.1. Yusuf Has Hacib.....	11
1.2. Kutadgu Bilig'in Muhtevası.....	12
1.3. Devlet Kavramı.....	13
1.4. Türklerde Devlet	15
1.4.1. Egemenlik	24
1.4.2. Teşkilat.....	28
1.5. Kutadgu Bilig'de Devlet Anlayışı	29
1.6. Devlet Adamı Nedir?.....	33
1.6.1. Yönetici, Lider, Devlet Adamı	34
1.6.2. Lider ve Yönetici Arasındaki Fark	36
1.6.3. Devlet Adamı	37
2. KUTADGU BİLİG'DE DEVLET ADAMI.....	41
2.1. Devlet Adamı Olarak Hükümdar	41
2.2. Devlet Hizmetinde Yer Alan Diğer Görevliler	47
2.2.1. Vezir	47
2.2.2. Ulu Hâcib	52
2.2.3. Başkumandan (Subaşı).....	57

2.2.4. Kâtip (Bitikçi).....	59
2.2.5. Hazine­dar (Ağıcı).....	60
2.2.6. Kapıcı Başı (Saray Nazırı)	62
2.2.7. Elçi.....	64
3. KUTADGU BİLİĞ’DE DEVLET ADAMLARININ SAHİP OLMALARI	
BEKLENEN ÖZELLİKLER.....	66
3.1. İşi Ehline Verme	67
3.2. Adalet	70
3.3. Meşveret/Danışma: Yöneten Yönetilen Etkileşimi	73
3.4. Ölçülü, İtidalli, İhtiyatlı ve Uyanık Olma	75
3.5. Tevazu	76
3.6. Cömertlik, Yardım ve İyilik Etmek.....	77
3.7. Doğruluk Ve Dürüstlük	78
SONUÇ	80
KAYNAKÇA.....	84
TABLolar LİSTESİ	88
ÖZGEÇMİŞ	89

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Temel KARADENİZ'e ait "**Kutadgu Bilig'de İdeal Devlet Adanı**" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı ve Danışmanı	: Prof. Dr. Sait AŞGIN	
Üye	: Dr. Öğr. Üy. Abdülazim İBRAHİM	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Nihat ALTUNTEPE	
	Tez Sınavı Tarihi: 16 Temmuz 2019	

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: *Temel Karadeniz*

İmza : *T. Karadeniz*

ÖNSÖZ

Çalışmamızda literatür taraması yapıldıktan sonra, genel kavramsal çerçeve çizilip devlet adamı tanımı ortaya koyulmuştur. Ardından yapmış olduğumuz tanımdan yola çıkarak, Kutadgu Bilig de devlet adamı vasfına sahip kişilikler incelenmiş ve esere göre taşınması gereken özellikler kayıt altına alınmıştır.

Eserin iki dünya mutluluğunu vermeyi hedeflediği ve bunu gerçekleştirirken pratik yolları büyük bir ustalıklarla aktardığı görülmüştür. Devlet yönetimiyle ilgili sunduğu etkin ve yerinde çözümler de ayrıca çok önemli bir yere sahiptir.

Ele almış olduğumuz Kutadgu Bilig'de Devlet Adamlığı konusu, özellikle günümüz modern kamu yönetimi disiplini açısından; geçmiş, şimdi ve gelecek vizyonunu değerlendirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Öyle ki; devletler geçmişlerini bilerek geleceklerine yön verirler. Bu da öz kültür ve değerleri koruyarak gerçekleşir. Bu minvalde Kutadgu Bilig yolunuzu aydınlatıcı bir meşale gibi yol göstermektedir.

Çalışmanın başından beri desteğini ve ilgisini hiç eksik etmeyen, kendisinde olan değeri herkesle paylaşan, tez danışmanım Prof. Dr. Sait Aşgın'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Öğrenim hayatımın başından beri desteklerini esirgemeyen sevgili Aileme de şükranlarımı sunar teşekkür ederim.

ÖZ

Kutadgu Bilig’de ideal devlet adamı isimli tezin birinci bölümünde; kavramsal çerçeve altında Yusuf Has Hacib ve eseri Kutadgu Bilig hakkında tanıtıma yer verildikten sonra devlet ve Türklerde devlet başlıklarına yer verilmiş, son kısımda ise devlet adamı kavramı ele alınarak yönetici, lider ve devlet adamı arasında ki farklar ortaya koyularak devlet adamı tanımı yapıp, Kutadgu Bilig’de devlet anlayışı ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde Kutadgu Bilig’de devlet adamı başlığı altında; hükümdar ve devlet yönetiminde ve siyasetinde etkili olan diğer devlet görevlilerinin, eserde yer alan beyitler ışığında sahip olmaları gereken vasıflar ele alınmıştır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise; eser analiz edilerek devlet adamlarında bulunması gereken özellikler yedi başlık altında genel bir değerlendirme ile sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Devlet Adamı, Yusuf Has Hacip

ABSTRACT

In Kutadgu Bilig, our ideal statesman; In the first part, after introducing Yusuf Has Hacib and his work Kutadgu Bilig under the conceptual framework, state titles are given in the state and the Turks. Biligde state approach is discussed.

In the second part of the study, under the title of statesman in Kutadgu Bilig; monarchs and other government officials who are influential in the administration and politics of the state, in the light of the couplets in the work should have the characteristics are discussed.

In the third and last part of the study; After analyzing the work, the features that should be found in statesmen are presented under a general evaluation under seven titles.

Keywords: Kutadgu Bilig, Statesman, Yusuf Has Hacip

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kutadgu Bilig’de İdeal Devlet Adamı
Tezin Yazarı	Temel Karadeniz
Tezin Danışmanı	Sait AŞGIN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	16/07/2019
Tezin Alanı	Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜSBE – KARABÜK
Tezin Sayfa Sayısı	89
Anahtar Kelimeler	Kutadgu Bilig, Devlet Adamı, Yusuf Has Hacip

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Ideal Statesman in Kutadgu Bilig
Author of the Thesis	Temel Karadeniz
Advisor of the Thesis	Sait AŞGIN
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	16/07/2019
Field of the Thesis	Department of Public Administration
Place of the Thesis	KBÜSBE – KARABÜK
Total Page Number	89
Keywords	Kutadgu Bilig, Statesman, Yusuf Has Hacıp

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Kutadgu Bilig'de İdeal Devlet Adamı

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmada; Kutadgu Bilig'deki devlet anlayışı çerçevesinde ideal devlet adamının özelliklerinin ortaya konulması amaç olarak ele alınmıştır.

Türk egemenlik anlayışında, temel yapı taşlarından birini oluşturan Kutadgu Bilig adlı eserin tam olarak anlaşılması, özellikle günümüz toplumsal ve yönetsel sorunlarına çözüm önerileri sunması bakımından büyük önem taşımaktadır. Kutadgu Bilig üzerine diğer disiplinlerden farklı olarak Kamu Yönetimi disiplini alanında yapılan tez çalışmalarının bir elin parmakları sayısını geçmediği görölmektedir. Bu sebeple, eserin Devlet ve özellikle devlet adamı konusunu hangi perspektifle ele aldığının kamu yönetimi disiplini bakımından incelenmesinin, yönetsel sorunların çözümlerine farklı ve tarihsel bir bakış açısı getirerek bu alana katkı sağlayacağı düşünölmektedir. Tezimizde ikinci kısma, ideal devlet adamına yoğunlaşacağız.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada yöntem olarak; Literatür taraması ışığında kavramsal çerçeve oluşturulduktan sonra "Kutadgu Bilig" adlı eserin Reşit Rahmeti Arat tarafından günümüz Türkçesine bağlı kalınarak tez konusuyla ilgili bilgilerin tasnif, terkip ve tahlili yapılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırma devlet adamlığı kavramıyla ilintili olarak Kutadgu Bilig'de tespit edilen niteliklerin tasnif, terkip ve tahlil edilerek ortaya konulmasıyla sınırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Yusuf Has Hacib

Kutadgu Bilig isimli eserin müellifi Yusuf Has Hacib'le ilgili az sayıda bilgi bulunmaktadır. Hakkındaki bu az sayıda bilgiye eserinden ve eserine sonraları eklenmiş olan mensur ve manzum iki kısımdan ulaşılmaktadır.¹ Buradan yola çıkarak Yusuf Has Hacib'in Balasagun'da (Karahanlı Devletinin başkenti) dünyaya gelip büyüdüğü, köklü bir aileden geldiği, iyi bir eğitim gördüğü, Farsça ve Arapça dillerine hakim olduğu anlaşılmaktadır.² Bilgili, yetenekli, takvalı, erdemli, temiz, doğruluk üzere bir karaktere sahip olduğu söylenmektedir.³ Dilaçar⁴ Hacib'in çalışkan ve kültürlü olduğunu, Firdevsi'den İbni Sina'ya birçok ismin eserlerini okuduğunu, matematik ve felsefenin yanısıra birçok alanla ilgilendiğini belirtmiştir. Yazarın doğum ve ölüm tarihlerine ilişkin bir bilgi bulunmamakla birlikte beyitlerinden⁵ anlaşıldığı üzere eserini kaleme aldığı sıralarda (1069-1070) altmış yaşına yaklaştığı görülmektedir.

Yazar, eserini Balasagun'da kaleme almaya başlamış ve on sekiz ayda tamamlayarak (1069- 1070) Hükümdar Tabgaç Buğra Han'a sunmuştur.⁶ Bunun üzerine Hükümdar onu ödüllendirerek "Has Hacib (başdanışman)" unvanının vermiştir.⁷ Yusuf Has Hacib, eserini okuyana kutlu olması ve ona yol göstermesini amaç edinerek kaleme almıştır.⁸ Bununla birlikte eser hükümdar başta olmak üzere toplumdaki farklı sınıflara ahlaklı olma ve devlet yönetme bilgisi vermeyi amaçladığı söylenebilir.⁹ Eserinde ideal toplumsal düzenin, iyiliğin, doğruluğun ve bilgeliğin arayışında olmuştur. İnalçık¹⁰ ise sadece Türk dili ve edebiyatı alanıyla ilgilenenlerden ziyade; Türk tarihi ve kültürü alanıyla ilgili çalışmalarda bulunanlarında, Kutadgu

¹ Avni Gözütok, "Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig" EKEV Akademi Dergisi, Cilt 12, Sayı 34, 2008, s.358.

² Yusuf Has Hacib, Alfabetik Okul Ansiklopedisi cilt 12, Görsel Yayıncılık, 1998, s. 3664.

³ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Çev : R. R. Arat, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, beyit : 54-56, s.6.

⁴ Agop Dilaçar, *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.22.

⁵ Y. H. Hacib, a.g.e., beyit : 365-366, 1994, s.37.

⁶ Kutadgu Bilig, Yeni Hayat Ansiklopedisi, cilt 4, Doğan Kardeş Yayınları, 1980, s.118.

⁷ Yusuf Has Hacib, Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, cilt 22, Ana Yayıncılık, 2004, s.513.

⁸ Y. H. Hacib, a.g.e., beyit : 350, 1994, s.36.

⁹ A. Dilaçar, a.g.e., s.154.

¹⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s.13.

Bilig'den faydalı bilgiler elde edeceklerini dile getirmiştir. Bu sebepten ötürü Yusuf Has Hacib'in önemli bir fikir, kültür, tarih ve siyaset adamı olduğu söylenebilir.

1.2. Kutadgu Bilig'in Muhtevası

Kutadgu Bilig Karahanlılar döneminde Yusuf Has Hacib tarafından yazılmış ilk Müslüman-Türk eseridir.¹¹ Kutadgu Bilig kelime manasıyla mutluluk bilgisi, insanları her iki dünyada da saadete götüren bilgi, kutluluk bilgisi gibi anlamlara gelmektedir. Yazımında Hakaniye Türkçesi kullanılmış, “Kahire, Viyana ve Fergana” olmak üzere günümüze üç nüshası ulaşabilmiştir.”¹² 1942-1943 yılları arasında Türk Dil Kurumu bu nüshaların tamamının basımını yapmıştır. Eser Türkçe'ye 1947-1959 yılları arasında Reşid Rahmeti Arat tarafından çevrilmiştir.¹³ Eserde 6645 beyit ve 88 başlık bulunmaktadır.

Eserin kaleme alınış tarih (11.yy) Türklerin İslamiyet'e girişlerine tekabül etmektedir. Bu dönemde yaşanan yoğun kültürel dönüşümün de esere yansıdığı görülmektedir.¹⁴ Bu bakımdan eser hem eski Türk kültür ve yaşayışlarından hem de İslam kültüründen izler taşımaktadır.

Eser, dört ana karakterin konuşmalarından oluşmaktadır.¹⁵ Bu karakterler: “Kün Toğdı, Ay Toldı, Ögdülmiş ve Odgurmuş.” Kün Toğdı hakanı; Ay Toldı veziri; Ögdülmiş vezirin oğlunu; Odgurmuş vezirin kardeşini temsil etmekle beraber bu karakterler sırasıyla doğruluk, mutluluk, akıl ve akibeti simgelemektedirler.¹⁶ Yazar bu isimleri kullanarak bir metafor oluşturmuştur.

Şöyle ki Kün Toğdı güneş manasına gelip ışığıyla her her yere adaleti götürmekte; Ay Toldı aya benzetilmiş dönüşümü ve mutluluğu dile getirmekte; Ögdülmiş övülmüş manasında kullanılmış olup akli temsil etmekte; Odgurmuş ise çevresindeki insanları aydınlatan, açıkgozlu kişi olup akibeti simgelemektedir.¹⁷ Hacib, kaleme aldığı eserinde insanın dünya ve ahiret'te mutluluğunun sırlarını ortaya koymaktadır.

¹¹ A. Dilaçar, a.g.e., s.13.

¹² Yusuf Has Hacib, Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, cilt 22, Ana Yayıncılık, 2004, s.118

¹³ Kutadgu Bilig, Yeni Hayat Ansiklopedisi, cilt 4, Doğan Kardeş Yayınları, 1980, s.2132.

¹⁴ Haydar Seçkin Çelik, “Kutadgu Bilig'de Halk Devlet İlişkileri: Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 188, 2010, s.42.

¹⁵ Y. H. Hacib, a.g.e., 1994, s.2.

¹⁶ Y. H. Hacib, a.g.e., 1994, s.2.

¹⁷ Y. H. Hacib, a.g.e., beyit : 354-358, 1994, s.36.

1.3. Devlet Kavramı

İnsanlar tarihin ilk dönemlerinden beri farklı yönetim sistemleri kurmuşlar ve bunları idame ettirmişlerdir. Yönetimle ilgili ilk tecrübeler ise ailede başlayıp, toplumsallaşma süreciyle devam etmiş ve süreç içerisinde daha karmaşık hale gelen insan ilişkileri, sonuç olarak yönetimi insani bir gereksinim haline gelmiştir. Başka bir deyişle insan, hayatını idame ettirirken ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi gereksinimleri karşılamak noktasında ortaya çıkan toplumsallaşma olgusu; yönetimi insani bir ihtiyaç haline getirmektedir. İnsanlar arası ortaya çıkan bu zorunluluk ekonomik, toplumsal, siyasi ilişkileri daha karmaşık yapıda ortaya koyduktan sonra ortaya merkezlenmiş teşkilatlı bir egemen güç ihtiyacı çıkarmıştır bu güç ihtiyacının oluşturduğu pramitsel yapının tepesinde hepsini kapsayan devlet mekanizması yer almaktadır.¹⁸

Devlet kelimesi ilk dönemler doğu kültüründe galebe çalmak, üstün gelmek, güneş ve ay misali birbirini takip etmek, zaferin ve zenginliğin dönüşümlü bir şekilde el değiştirmesi anlamında kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde bu algı ve kullanım yerini egemenliğin değişiminden ziyade sürekliliği algısı ile yer değiştirmiştir. Nitekim İbni Haldun da mukaddime adlı eserinde devleti sürekli olan siyasal yapı olarak tanımlamaya gitmiştir. Sonraki süreçte ise devlet kavramı çağdaş siyaset terminolojisi bağlamında “millet-devlet” kaidesine bağlı bir kavrama dönüşmüştür.¹⁹

Batı kaynaklarında ise devlet köken itibariyle Yunan şehirlerine kadar gitmektedir genel itibari ile bakacak olursak platon a göre yöneticinin filozof olması esasken aynı zamanda yöneticinin doğrunun bilgisinin, metafizikle birlikte bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan yeni bir düşünce tasarımı vücuda getirip ona hayat vermesi gerekir. Aristo ise bireyin siyasal benliğine atıfta bulunarak aidiyet sağladığı canlı kurumsal yapıya işaret etmiştir. Hobbes devlete insan varlığını teminat altına almaya muktedir, kuvvetli yönetsel bir yapı olarak bakarken; Rousseau ise cemiyetin müşterek istenç ve iradesini ortaya koyan siyasal yapıdan bahsetmektedir. Son olarak Hegel devlete yaratıcının dünyadaki yansıması olarak bakmıştır diyebiliriz.²⁰

Daha sonraki süreçte şehir devlet anlayışı imparatorlukların kurulmasıyla yerini daha merkezi bir yapıya bırakmış ve Roma örneğinde olduğu gibi imparatorluğun dini

¹⁸ Bilâl Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2015, s.1-2.

¹⁹ Ahmet Davutoğlu, *Devlet*, İslam Ansiklopedisi, c. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s.235.

²⁰ A.g.e, 1994, s.235

kullanma içgüdüleriyle hareket etmesi sonucu süreç yıllar sürecektir olan dini kurumla devlet arasında iktidar mücadelesine dönmüştür. Dönemsel olarak baktığımızda ortaçağ akabinde de Rönesans'ta egemen güç olan devletler daha üstün bir güç olarak dinsel bir otoriteyle süregeldiler. Kilise her daim üstün güç olarak egemeni baskılamaya çalıştı. Modern devletin ortaya çıkışına büyük katkıda bulunan; gerek machiavelli gerek bodin ve gerekse Thomas hobbes gibi fikir adamları ulusal devlet, devletin dininin olmadığı laik merkezi devlet modeli üzerine eğilmişler kilisenin baskılamasına karşı çıkararak modern devlete giden yolun fikri ve felsefi alt yapısı üzerine kafa yormuşlardır. Ulus devlet anlayışı ise 19.yüzyılda Hegel'in 'devlet şuuru' düşüncesi ile daha ayağı yere basan bir yapıya bürünmüştür.²¹

Son minvalde 20. yüzyıldaki siyasi düşüncenin temelini irdeleyecek olursak kavramsal olarak devlet; toplumsal ve iktisadi yapıların gerek siyasete gerek ideoloji ve egemen yapılara tezahürü derecesinde şekillenmiştir. Bireyciliği ve özel teşebbüsü ön planda tutan kapitalist devlet, iktisadi ve insan hakları bağlamında özgürlükleri önceleyen liberal devlet, kamu ekonomisini ve kamu teşebbüsünü el üstünde tutan sosyalist devlet, devletin ekonomik alanda daha üstün olduğu lakin devlet merkezli büyüyen özel teşebbüsün ve meslek gruplarının bulunduğu korporatist ulusal devlet gibi kavramsal devlet yapıları ortaya çıkmıştır.²²

Kavramsal olarak farklı devlet tanımlarının ortaya çıkmasındaki asıl sebep fikir adamlarının, devlete farklı yönlerden bakmalarıdır. Bir kısmı devlete güç ve iktidar kaynağı olarak, bir kısmı hüküm verici kişilik, bir kısmı ise belirli bir toprak parçasında teşkilatlı bir şekilde yaşayan topluluk olarak baksa da farklı tanımların ortaya çıkmasındaki asıl gayretin devletin iç yüzünü, özünü açıklamak olduğu söylenebilir.²³

İslam tarihi açısından da konuyu irdeleyecek olursak; egemen siyasi otorite olarak İslam'ın varlığı hicretten sonra görülmüştür. Hz. Muhammed in Medine'de yaşayan gerek Müslüman gerekse farklı inançlara sahip bütün toplulukların kabul ettiği anayasal nitelikte olan belgeyi hazırlaması İslam'ın siyasi bir güç olduğunu ilk kez göstermiştir. Bu anayasal belgenin en büyük özelliği Medine'de yaşayan bütün toplulukları kendi inanç sistemlerinden ayırmadan ortak bir paydada buluşturan bir otoriteye sahip olduğu görülmektedir. Bir başka açıdan bakacak olursak İslam'ın ilk

²¹ A.g.e., 1994, s. 235

²² Oktay Yılmaz, *Devlet Teorisi* İstanbul, Onikilevha, 2017, 295-310.

²³ A.g.e., 2017, 1-10.

dönemlerinden başlayarak Hz. Muhammed ve sonrasındaki dört halife dönemi ideal İslam devleti modelini ortaya koymuştur denebilir.²⁴

İslamiyet daha geniş coğrafyalara yayılmaya başlamasıyla beraber, mevcut otoritenin meşruiyet kaynağında farklılaşmıştır. Örneğin halifeler meşruiyetlerini toplumdan alırken, Emeviler zamanında durum değişmiş güç ve zorbalıktan yana bir tavır takınılmaya başlanmış ve siyasi otoritede meşruiyetini toplumsal uzlaşından çok güçsel üstünlüğe dayandırmaya başlamıştır. Bu durum siyasi otorite olan halifenin vasıflarının ve meşruiyetinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. İlerleyen dönemde İslam mütefekkirlerinin, devlet teorisini idealize etmeleriyle birlikte İslam'da devlet mevhumu daha irdelenebilir bir yapıya ulaşmıştır. Örneklendirecek olursak Nizamülmülk, idareciliğin ayetlerle sabit olduğuna atıf yaparak yöneticinin yaratıcı tarafından görevlendirilen kişi olduğunu dile getirmiştir. Gazali ise Hz. Peygamber zamanındaki uygulamalara atıfta bulunarak kuvvetli bir yöneticinin lüzumunu savunmuş; hükümdarın meşruiyetini Nizamülmülk gibi güce, kuvvete bağladığı görülmüştür. İslam mütefekkirlerinden ibni Haldun ise devleti insan doğasının ihtiyaç duyduğu bir içgüdüsel düzleme oturtmuştur. Haldun insanın yaratımdan gelen doğasına atıfta bulunarak onun var olabilmesini toplumsallaşmasıyla ilişkilendirmiş toplumsal yaşamında mutlaka kargaşadan kaostan uzak olması gerektiğini belirterek bununda yönetsel bir mekanizmanın gelişmesiyle en nihayetinde devlet mevhumuyla gerçekleşeceğini ortaya koymuştur.²⁵

Hilafetin kaldırılmasının İslam'daki devlet anlayışını farklı bir düzleme taşıdığı görülmüştür. Nitekim ulus devlet anlayışına geçişle beraber devlet algı ve anlayışı yaptırımlarla topluma hukuksal ve ahlaki bir yaşam sunma fikriyatından uzaklaşarak yerini modern devlet algısıyla birlikte uluslararası düzlemin parçası olma algısına bıraktığı görülmüştür.²⁶

1.4. Türklerde Devlet

Kadim dünya tarihinde Türklerin tarih sahnesindeki yerleri; güçlü orduları eşi benzeri olmayan atları teşkilatlı yapıları (bu yapı yıkılan bir devletin yerine hemen yenisini kurabilecek kadar esnek ve içsel bilgi ve birikime sahiptir) derin devlet görgü ve geleneğinin olmasıyla anılmış ve takdir görmüştür.

²⁴ Mehmed Niyazi, *İslam Devlet Felsefesi*, İstanbul, Ötüken, 2007, 27-30.

²⁵ A.g.e, 2017, s.35

²⁶ A. Davutoğlu, 1994, s.235

Türklerin teşkilatçı yapılarına daha ayrıntılı bakacak olursak Türklerde teşkilatçılığın esasını emir ve verilen emire itaatın oluşturduğu görülmektedir. Bu iki unsur o kadar birbiriyle iç içe geçmiştir ki emri alan emri verenle özdeşleşmiş, emri alan emri verenin bir uyuğu gibi davranmış, sanki ikisi aynı kişiymiş gibi hareket etmişlerdir. Bu emir alan için gönüllü bir durum halinde tezahür etmiş ve emir verene şartsız itaat şeklinde görülmüştür. Emire şartsız itaat etme durumunu irdelediğimizde ise bu durumun Türklerin göçebe yaşamlarından kaynaklandığını görmek mümkündür. Göçebe yaşamda hayvancılıkla uğraşan Türkler; sürülerin ve otlakların korunmasının sadece fiziksel güç kullanımının ötesinde ön görülme ve yerine ve duruma görece uygun şekilde davranmayı gerektiğini bildikleri için ortak hareket etmeyi ve görev paylaşımında bulunmayı ön planda tutmuşlardır. Pek tabii ki doğal seçim sonucu topluluktan bazıları yöneten bazıları da yönetilen olmuş, topluluktakiler beraber yaşam ve elde ki zenginliklerin korunmasında hem fikir olduğu ve toplulukta bu düşüncenin üzerine kurulduğu için bozkırın özgür yaşayan bireyi topluluğa dahil olup teşkilatlı bir şekilde yaşayarak emre gönüllü olarak itaat etmeyi benimsemiştir.²⁷

Bu dayanışmanın başka bir sonucuda Türk devlet yapısının özünü oluşturmuş olmasıdır. Bunun sebebi ise bozkırda hayvanlara bakan bireyin aynı zamanda ordunun bir ferdi ve askeri olmasından ileri gelmektedir. Bozkırda topluluk halinde yaşarken geliştirilen birlikte hareket etme ve mücadele ruhu ve içselleştirilen görev ve sorumluluk bilinci, askeri alanda da kendisini göstererek teşkilatlı bir ordunun ve devletin köklerini beslediği söylenebilir. Bir başka açıdan bakıldığında ise devleti oluşturan topluluğun aynı zamanda orduyu da oluşturduğu görülmektedir.²⁸

Devletin meşruiyet kaynaklarına bakacak olduğumuzda ise karşımıza öncelikle kut çıkmaktadır. Kut, egemenliğin ve gücün Yaratan'dan geldiğini ifade etmektedir. Devletin hukuksal olarak emir ve yaptırım gücü olduğunu göz önüne aldığımızda, bu gücün meşruiyetinin ortaya konulması gerekmektedir. Bunun içinde toplumsal kabule ihtiyacı vardır. Türk egemenlik anlayışına baktığımızda egemenlik hakkının yaratıcı tarafından verilen sosyoloji literatürüne göre karizmatik tipe karşılık geldiği görülmektedir. Buna göre; Türk egemenlik anlayışında yönetim gücüne sahip olmak yaradan tarafından verilen bir ihsandır. Başka bir deyişle egemenin gücünün ve hakimiyetinin kaynağı yer yüzü değil semavidir. Bu durum Türk egemenlik

²⁷ Gökhan Yılmaz, *Kutadgu Biligde ve Kutadgu Bilig Öncesinde Devlet Düşüncesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s.5-10

²⁸ O.Yılmaz, 2017, s.12

anlayışında yönetici olarak beyi, semavi olan yaratıcının dünyada ki mümessili haline getirdiği söylenebilir.²⁹

Yaratıcı tarafından ihsan edilmiş olan kut'a ayrıntılı baktığımızda; yöneticiye verilenlerin sadece yönetme iradesi ve gücünün olmadığı, bunun yanında ferman hakkıyla birlikte iyi bir ikbal ve makamında beraber bahşedildiği görülmektedir. Kut, şans gibi tesadüf ve olasılık içermemektedir. Tamamen yaratıcı tarafından verilmiş olan bir ihsan olmakla birlikte ona sahip olanı daima "baş" etmeye muktedir bir güce sahiptir. Kadim söylencelerde ve Türklerin eski inançlarından olan Şamanizm'de de yer alan; başına konduğu kişiyi şad etmeye, devlet etmeye muktedir olan zümrüdü anka kuşu günümüz halk dilinde ki kullanımıyla devlet ya da talih kuşu, halkın Kut'a bakış açısını ve kutun halkın bilinç dünyasında nasıl içselleştirildiğini ve bu inancın nasıl tezahür ettiğinin düşünüldüğünü göstermektedir. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte kut düşüncesinin Allah'ın inayetiyle istediği kuluna vereceği egemenlik gücü şekline dönüştüğü söylenebilir. İslam dininin esaslarından olan zamanın ve mekânın tek sahibi, yoktan var eden, her şeyi belirli bir kadere göre tayin eden tek Allah inancına göre de kişi, Allah'ın isteğiyle devlet olabilir.³⁰

Türk egemenlik anlayışında idareyi elde tutacak kişi belirlenirken yaratıcı, devlet olan soydan sadece birini seçmiştir. Bu seçimde işin ehli olacak olana işaret edilmiş olup bu kişide yapılan iktidar mücadelelerini kazanarak kendini ispatlamış kut sahibi olduğunu kanıtlamış olurdu. Bu anlayışın iktidar kavgalarını da meşrulaştırdığı görülmektedir. Başka bir inanca göre ise; kut kan bağıyla aktarıldığı için hükümdarın kanı kutsal sayılmış ve katline karar kılınan soy mensuplarının kanları akıtılmadan hayatlarına son verilmiştir.³¹

Kutla bütünlük içerisinde olmanın, kötü ve nefsanî davranış ve düşüncelerden arınmış olma anlamına geldiği söylenebilir. Başka bir açıdan da kut ilahi güçle iletişim halinde bulunma durumunu ihtiva etmektedir diyebiliriz. Güzel tavır ve davranışların kendi başlarına kut kazandıracağı gibi, birden fazla güzel tavır ve davranışın insanın kutunu arttırdığı da söylenebilir. Derece olarak yüksek olan kut devlet yöneticilerinde görülmektedir.³²

²⁹ Mehmet Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi*, İstanbul, Ötüken, 2007, s.15

³⁰ A.g.e., s.50-58

³¹ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul, Boğaziçi yay., 1999, s. 105

³² Sait Başer, *Kutadgu Bilig de Kut ve Töre*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s.125

Türk egemenlik anlayışında yaratıcı, sadece iktidarı verip pasif bir şekilde kenara çekilen bir güç olarak tahayyül edilmemiş; tam tersine aktif bir şekilde istediği zaman verdiği egemenliği geri alabilecek gücü elinde bulunduran, mutlak egemen olarak betimlenerek devlet yönetimindeki etkinliğine önemli bir vurgu yapılmıştır. Bu sebeple Kut'un elde edilmesinin yanında asıl dikkat edilmesi gereken, elde edilen kut'un devamlılığının sağlanması esas teşkil etmektedir. Hükümdar “ kut” unu kutlu kılmak için sürekli halkı için çalışmalı hem onların ihtiyaçlarını karşılamalı hem de devletin bekası ve halkın huzur içinde yaşaması için iç ve dış tehlikelere karşı siyaset geliştirmelidir.³³

Başka bir deyişle kut; Yaratıcı tarafından hükümdara halkına hizmet edip koruyup kollaması için verilmiş bir lütuftur. Lakin hükümdar asli görevlerini yerine getirmezse Kut'u yaratıcı tarafından alınır ve hükümdarlığı düşer. Aynı zamanda kut inancı beceriksiz ve halkına zulüm eden hükümdara direnmeyi, hakkını aramayı da içermektedir. Yani Kut'u yaratıcı tarafından alınan, üzerine düşen görevlerini yerine getiremeyen ve halkına zulüm eden hükümdara karşı tebaasının hak araması meşru bir zemine oturmuş oluyordu.³⁴

Kut'un elde tutulması için önemli olan diğer bir kaide ise; hakanın törenin esaslarına riayet etmesi, halk arasında uyumu ve güvenliği sağlamasıdır. Her ne kadar hakan Kut'u Yaratıcı'dan alsada bu hâkimiyetinin sürekliliğini sağlamazdı. Daha öncede belirttiğimiz gibi hâkimiyetinin meşruiyet kazanması için halkın desteğini alması zorunlu olan hakan, bunu töreye riayet ederek sağlar ve hâkimiyeti süreklilik ihtiva eder; aksi halde “kut”u yaratıcı tarafından geri alınırdı. Bu durumu başka bir açıdan değerlendirecek olursak, hukuksal olarak direnme hakkı denilen kavramın karşımıza töre olarak çıktığını ve hakanın töreye riayet edip etmemesinin halka bu hakkı kullanma selayetini verdiği söylenebilir.³⁵

Türk egemenlik telakkisinde hakanın töreye uygun davranması; halkı için bir kazanç, egemen için ise iktidarının sürekliliğinin esasıdır. Halkla uyum içinde beraber anlaşarak iş yapmak, halkla özdeşleşmek, beraber hareket etmek esas olandır. Kut' da bunu sağlayacak tavır, davranış ve gücü itidal üzere, şecaatli bir şekilde kullanmayı sağlar. Törenin varlığı ve hükümdar dahil herkesi bağlaması; kanun üstünlüğünün öncelendiği ve hükümdarların geçiciliğini, asıl olanın egemenlik telakkisinin esasını ve

³³ Salim Koca, *Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.65

³⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1996, s. 236.

³⁵ Resat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, T.T.K., Ankara, 2002, s. 33.

köklü devlet geleneğinin deyim yerindeyse belkemiğini oluşturan ögenin töre olduğunu göstermekteydi. Başka bir deyişle hakanın egemenliğinin semavi olduğu kadar, kanuni esaslara göre şekillendiği söylenebilir.³⁶

Altının çizilmesi gereken başka bir noktada; yaratıcı tarafından hakana verilen yetenek, anlayış ve emretme hakkı onu hem ilah hem de hükümdar konumuna sokmamış olmasıdır. Hükümdarın halktan tek farkı yaratıcının kendisine bir lütufta bulunarak görev vermesidir ki buda hükümdarın yaratıcıya karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmesini sağladığı söylenebilir. Buradan da hakanın değil yaratıcı tarafından verilen görevin yüceliği ortaya çıkmaktadır.³⁷

Sosyoloji literatüründe gücünü ilahi kaynaktan alan iktidar tipine karizmatik iktidar tipi denilmektedir. Bu iktidar tipinde; iktidara yakın topluluk şeklindeki yapılar genelde dini derneklerdir lakin bu durum Türklerde İslamiyet öncesinde farklı tezahür etmiş ve dini özellik taşımamıştır. İlahi vahi alan ya da dini bir önder kisvesi taşıyan bir hükümdar bu dönemde bulunmamıştır. Yaratıcı tarafından sadece yönetme görevi bir lütuf olarak verilen hakan salt metafizik bir mevcudiyetten çok halktan insan gibi görülmüştür.³⁸

Batı siyaset düşünce sistemi ile Türk egemenlik anlayışı arasında ki farka değinecek olduğumuzda ise, teori ve pratik arasındaki uyumun farklılığı göze çarpmaktadır. Batı siyaset düşüncesinde; kuramsal çerçeve oluşturulup daha sonra siyasal hayata uygulanırken, Türk siyaset düşüncesi; içinde bulunulan şartlara göre halkın ihtiyaçlarını ön planda tutularak devlet ve siyasi düşünce temellendirmesine gittiği söylenebilir.³⁹

İslamiyet'ten önce hakanlar söylemlerinde tanrı iradesinden bahsedip; başarıya ulaştırdıkları her işin aslında onun iradesiyle gerçekleştiğinin altını çizmişlerdir. Bu durum İslamiyet'in kabulüyle bütün başarıların sadece Allah'ın iradesi ve yardımıyla gerçekleştiği inancına dönüşmüştür.⁴⁰

Son bir değerlendirme yapacak olduğumuzda; Kut'un ilahi kaynaklı bir inanç temellendirmesine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hayatla iç içe olan "kut" insan adaletten şaşmadığında ve iyi ahlaklı, olgun, örnek insan olduğunda Kut'la

³⁶ İbrahim Kafesoğlu, "Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri", İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1, İstanbul, Ekim 1970, s. 24.

³⁷ Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı* (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar), Ankara, 1982, s. 175.

³⁸ A.g.e., s.181.

³⁹ Bülent Atalay, "Türk Devlet Geleneğine Göre Devlet Adamlarında Bulunması Gereken Asgari Hususiyetler", *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 864.

⁴⁰ B. Ögel, 1982, s.185.

özdeşleşerek bir bütün olur. Töre Kut'un hâkimiyetinin anahtarı olarak görüldüğü gibi törenin hakim kılındığı bütün coğrafyalarda "kut" sahibi övülür. Kut bünyesinde şüpheli hiçbir şey barındırmaz; güç, mülk, itibar, sonsuz hayat, türlü hazineler ve övülmüştük "kut"la bir ahenk içinde insanoğluna yaratıcıdan ilahi bir ışık şeklinde sürekli akıştadır, bu akıştan nasiplenmemek kutun gereklerini yerine getirmek ve onun akısta olacağı erdemli, güzel davranışları sergilemektir bir başka deyişle kut sadece yöneticiler için değil, insanların tümünü kapsayan içerisinde hepsinin ulaşması istenci taşıyan ilahi bir düzen, idealize edilmiş bir yapıdır. Yapısal olarak baktığımızda devlet özünde insanoğlunun kut ile bütünleşmesinde önemli bir vasıta görevi görmektedir.⁴¹

Genel manada Türklerde devlet tasarımının oluşumuna göz attığımızda; devletli olmanın esaslı bir bilinçle gerçekleştiği görülmekle beraber, bunun millet bilincinden ayrı bir şekilde tezahür ettiği görülmektedir. Tarihsel olarak kurulan devletler incelendiğinde, millet bilincinin devlet olma bilinciyle bir bütünlük içinde olmadığı, millet bilincine sahip lakin devlet olamamış veya devlet olmuş lakin bunu süreklilik ihtiva eden bir sürece dönüştüremeyip, geri kalan dönemlerde farklı devlet oluşumlarının çatısı altında hayatlarını sürdürdükleri görülmektedir.⁴²

Türklerin devlet tasarımına baktığımızda ise; millet olma bilinci ile devlet olma bilinci birçok toplumda farklı bilinç düzeyleri olarak tezahür etsede, Türklerin bu iki bilinci kendi içselliğinde bütünleştirmeyi başardığı ve güneşin doğudan doğup batıdan batmasında ki mananın ve süreğenliğin örnekleme gibi, yıkılan devletin yerine yenisini kurmayı ve devlet olma bilincini milletin her unsurunun bilinç dünyasına nakış ederek yaptığı görülmektedir.⁴³

Kadim Türk devletinin varlığının, tarihi kaynaklara bakıldığında devletin ilk ortaya çıkışıyla aynı döneme denk geldiği söylenebilir. Türkler aile kavramına çok önem vermişlerdir. Öyle ki toplumsal hayatın temelini oluşturan aileye büyük önem vermeleri, onların çeşitli coğrafyalarda devlet kurmalarına rağmen o coğrafyalarda yüzyıllar boyu kimliklerini ve varlıklarını korumalarında muvaffakiyetlerine zemin hazırladığı söylenebilir. Devlet ve aile ilişkisi incelendiğinde karşımıza çadır metaforu çıkmaktadır. Öyle ki göçebe Türklerde hükümdar çadırlarının kubbeli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu yapı gökyüzünün yerde sembolize edilmesini ihtiva etmekle

⁴¹ A.g.e., s.188.

⁴² Cengiz Balcı, Destanlardan Kutadgu-Bilig'e Türk Devlet Gelenegi, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1999, s.79.

⁴³ Abdülkadir İnan, "Yusuf Has Hâcib ve Eseri Kutadgu Bilig Üzerine Notlar", Türk Kültürü, Sayı: 98, Yıl IX, Ankara, 1970, s.117.

beraber kubbe şeklinde ki yapı devletin kedisini, çadır ise ailenin yaşam alanını sembolize etmektedir. Gök kubbe de devlet, çadırda aile kurulduğu vurgulanmakta olup ikisi bir bütün teşkil etmekte; ailenin devletin temel yapı taşını oluşturmakta olduğu ve Türk devlet yapısının köklerinde nasıl bir öneme sahip olduğu görülmektedir.⁴⁴

Cemiyet hayatına dair yapılanmaya bakıldığında ise; merkezi otoritenin güçlü olduğu örgütlü bir askeri yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı göçebe yaşamın vermiş olduğu atiklik ve birlikte hareket etme içgüdüleriyle, her zaman savaşa hazır şekilde bulunmayı sağlamanın yanı sıra merkeze itaat eden boyların yerelde de güçlü bir yapılanmaya sahip olduğunu göstermektedir. Göçebe yaşam tarzının getirdiği özgürlük ruhu; kılıçla, zorbalıkla kurulmaya çalışılan hâkimiyet arayışlarını reddederek; zorla itaatten çok gönüllü olarak ortak bir paydada, şuurlu bir teşkilatlanma modelini benimsemiştir. Zaman içerisinde, hükümdarın görevlerini aksatması yada başarılı olamaması, halk tarafından "kut" la ilintilendirilmiş ve başarısız olan hükümdarın yaratıcı tarafından kutunun çekileceği vurgusu yapılmıştır.⁴⁵

Bir başka açıdan, devlet olma bilincinin kısa bir zaman diliminde ortaya çıkıp içselleştirilemeyeceği açık bir şekilde ortada olmakla beraber, Türklerde bu bilincin ortaya çıkışı yani devletin kurulup, hükümdara biat etmenin hem fikri hem de fiili bir şuur içinde içselleştirildiğini ve bunun ne kadar köklü bir tarihe dayandığını, Göktürk anıtları sayesinde görmekte olduğumuzu söyleyebiliriz.⁴⁶

Türklerde devlet düşüncesinin özünde yatan diğer bir unsur bağımsızlık fikridir. Bu düşünce devletin gerek yönetici kademesi, gerek halkı ile topyekûn bir istenç birliği ile ortaya çıkmıştır. Nitekim bu bilinç birliğinin devlet olma düşüncesi gibi eski bir geçmişe sahip olduğu; kitabelerden ve tarih boyunca kurdukları, bağımsızlığı ön planda tutan devlet teşkilatlarından anlaşılabilir. Türk toplumunda temeli kültürel öğelere dayanan bağımsızlık istenci köken itibari ile ilk olarak ailede ortaya çıkmış daha sonra toplumsal bilince oradan da devlet ruhuna kendini nakış nakış işlemiştir.⁴⁷

Yerleşik yaşam ile göçebe bozkır yaşamı arasında ki farklardan biri de, devlete bakış açısıyla ilgilidir. Yerleşik yaşamda olan halklar topraklarını kutsamışlar, işgale

⁴⁴ M. Niyazi, 2007, s.51

⁴⁵ A.g.e., s.49-55.

⁴⁶ O. Turan, 1999, s.100

⁴⁷ A.g.e., s.55

uğrasalar bile bunu kabullenip, vatan olarak kabul ettikleri topraklarını terk etmemişlerdir. Göçebe bozkır hayatı yaşayan Türkler ise bu konuda farklı bir bakış açısına sahiptir. Türkler bağımsızlıklarına ve kimliklerine düşkün oldukları için, işgale uğradıklarında farklı bir yere gidip orada devletlerinin devamlığını sağlamış yada başka bir devlet kurup hayatlarını devam ettirmişlerdir. Türkler devlete baba, toprağa ana demişler devletin koruyuculuğunu ve gücünü ön planda tutarak devleti asli unsur olarak görmüşlerdir.⁴⁸

Devletin unsurlarına baktığımızda ise; başlıca dört ögenin olduğunu görmekteyiz. Bunlardan ilki olan ülke kavramını irdelediğimizde, eski Türklerde bu kavramın sınırlarla çevrili, devlete ait toprak bütünü olarak anlamlandırıldığı görülmekte ve en önemli özelliğinin ise sadece hükümdar ve soyuna ait olmadığı, milletin tamamının ortak malı olarak görülmesidir. Hakan milletin malını korumakla görevli kılınmıştır. Türkler bağımsızlık düşüncesinin gelişimiyle beraber ülke unsurunun devletin olmazsa olmaz esaslarından biri olduğu fikriyatını özümsemiş, halksız ve topraksız devlet olmayacağı gibi devleti oluşturan unsurların başında gelen toprak kutsal kabul edilmiştir. Türklerde vatan bilinci siyasi bağımsızlık fikriyatıyla özdeşleşmiş bir yapı göstermektedir Türkler bağımsızlıklarını yitirmedikleri sürece asla topraklarını terk etmemiş, sadece özgür ve bağımsız şekilde yaşama imkânı buldukları toprakları vatan olarak kanıksayıp bunun dışında ki topraklarda yaşam sürmemişlerdir.⁴⁹

Devleti oluşturan ikinci unsur ise millettir. Millet Türk egemenlik anlayışında devletle bütünleşmiş bir şekilde bulunmaktadır. Bunu Orhun abidelerinde herhangi bir zümreye ya da soya atıfta bulunulmayıp, devletin asli sahibi olarak millete atıfta bulunulmasından anlamaktayız. Ayrıca Türk devlet örgütlenmesine baktığımızda devletin kendi içinde bütünlük taşıyan halk kitlelerinin çaba ve gayretleri sonucu kurulduğunu görmekteyiz. Başka bir ifade ile halk devleti kuran ve asli unsuru olan önemli bir yapı taşı olmuş, bunun sonucu olarak devletin ve özgürlüğün kaybedilmesi; devlete varlığını armağan eden millet tarafından büyük üzüntüyle karşılanmıştır.⁵⁰

Türkler devletin temelini atarken kurulan teşkilatta halkın tamamının homojen bir şekilde katılımına büyük önem vermişler, hükümdarlar temel vazife olarak

⁴⁸ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Bogaziçi Yay., İstanbul, 1999, s.10

⁴⁹ A.g.e., s.55-59

⁵⁰ S. Başer, 1990, s.122

gördükleri bu düşünceyi o kadar önemsemişlerdir ki Çin devletinden Çin'de yaşayan Türklerin iade edilmesini istemişlerdir.⁵¹

Türk cemiyetinin sosyal hayatına baktığımızda, bireyin kendine özgü bir hukukla güçlendirildiği ve iktisadi bakımdan da özgür bir yaşama sahip olunduğu görülür. Önce ailede şahsi mülkiyet ortaya çıkmış ve taşınır ve tarım yapılan araziler gibi taşınmazlarda da şahsi mülkiyet mevcudiyeti görülmektedir. Toplumun her üyesinin bireysel mülkiyete sahip olduğu görülmekte, kullanma ve tasarruf etme hakkını kendilerine ait olduğu söylenebilir.⁵²

Türklerde hem ekonomik hem de siyasi bakımdan herhangi bir sınıfsal yapılaşma oluşumu görülmemiş, bunun sebebinin ise makam verilirken liyakat a göre verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.⁵³

Sınıfsal farkların oluşumunda başlıca üç sebep vardır. Bunlar; büyük topraklara sahip olunması (ekonomik), askerliğin profesyonel meslek olarak yapılması (yönetmel-siyasi) ve son olarak da din adamları sınıfının varlığıdır (inançsal). Lakin bu üç durumdan hiç biri Türk devlet yapılarında kendilerine yer bulamamıştır. Ekonomik olarak baktığımızda; Türklerde bozkır hayat tarzından dolayı tarımsal üretimin çok az olduğu görülmektedir. Bu durum toprağa dayalı güçlü sınıfsal yapının dolayısıyla toprağa bağlı köleliğin oluşumuna fırsat vermemiştir.⁵⁴

İkinci bir unsur olan askerliğe baktığımızda Türkler askerliğe hiçbir dönemde profesyonel meslek gözüyle bakmamışlardır. Toplumda ki herkes erkeğiyle, kadınıyla, asker olarak savaşa her daim hazırды. Sonuncu durum olarak din adamları sınıfının varlığına baktığımızda, Türklerin siyasi kimliklerinin ağır bastığını, bu yüzden güçlü bir dini sınıfın olmadığını görmekteyiz. Türkleri kurmuş olduğu devletlerde, bireylerin birçok hak ve özgürlüklere sahip olmaları, esas itibari ile devletin kurulma felsefesi ile ilintilidir. Çünkü Türk devlet telakkisinde devletin gerçek sahibi millettir ve devlet herhangi bir soyun zorbalığı ile değil; yöneticilerle dayanışma halinde olan halkın azim ve emekleri sonucu kurulmuştur. Devleti gayret ve emekleriyle kuran ve hakanın başarılı bir şekilde devlet olması için gerekli durum ve şartları hazırlayan millettir.⁵⁵

⁵¹ M. Niyazi, 2007, s.48.

⁵² S. Koca, 2002, s.828.

⁵³ B. Ögel, 1982, s.191.

⁵⁴ A.g.e., s.203-210-215.

⁵⁵ İ. Kafesoğlu, 1986, s.228-229.

1.4.1. Egemenlik

Türklerde ki devlet anlayışının önemli unsurlarından biride muhakkak ki “hâkimiyet(erk, egemenlik)”tir. Türklerde egemenliğin kaynağının Yaratıcı olduğu, hükümdar olabilmek için Yaratıcının büyük bir lütufla insanoğluna “kut” vermesi gerektiğinde ve Kut’un gerektirdiği vasıflarda ve devamlılığı için kişide bulunması gerek özelliklerden daha önce bahsetmiştik. Bu başlık altında egemenliğin kaynağından ziyade; egemenliğin esaslarından, kullanılmasından, kısıtlanmasından ve aktarımının nasıl gerçekleşeceğinden bahsedilecektir.⁵⁶

Türkler egemenlik mefhumuna kelime karşılığı olarak “oksız”ı kullanmışlardır. Türklerde kültürel olarak içselleştirilmiş olan bağımsızlık duygusu, egemenliğinde esaslarından biri olarak; Türk milli tarihinde köken itibariyle köklü bir geçmişe sahiptir. Türk milleti bağımsızlık olgusunu; hem kendi ruhlarına nakış etmiş hem de kurdukları devletlerin temel yapı taşlarından biri haline getirerek onunla duygusal bir bütünlük kurmuşlardır. Tarihsel olarak bu bağımsızlık düşüncesini örneklendirecek olduğumuzda Göktürk devleti zamanında yaşanan siyasi durgunluk dönemini, milletin yok olması olarak görmüşler ve hürriyetten kaybetmiş olan bir milleti her şeyini kaybetmiş olduğu kanısına varmışlardır.⁵⁷

Orhun kitabelerinde, devletin sadece halkın desteği ve itaat etmesi sayesinde kurulabileceği ve hayatını sürdürebileceğinin altı çizilmiştir. Bunun yanında, egemenlik gücünü iyi bir şekilde kullanamayan hakanların buyruklarına halkın boyun eğmeyeceği belirtilmiştir. Burada geçen ifadeler hükümdarın, devletteki egemenlik unsurlarından ayrı tutulduğunu, devleti yöneten hakanın sadece egemenlik gücünü kullanma görev ve yetkisini elinde bulunduran bir konumda yer aldığını göstermektedir.⁵⁸

Devlette egemenliğin tezahürü iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi devletin içyapısına hakim olmaktır ki; devlete ait olan topraklarda buyruk verme hak ve yetkisini etkin bir şekilde kullanabilme gücüne sahip olmak demektir. Devletin içyapısında hâkimiyetin kurulup devam ettirilebilmesi için ayrıca; halkın idarecilerin meşruiyetlerini onaylaması, emir ve buyruklarını kendi istekleriyle yerine getirmeleri gerekiyordu. Bu durumun tersi bir durumda devletten değil, zorbalıktan söz

⁵⁶ A.g.e., s.233.

⁵⁷ M. Niyazi, 2007, s.43.

⁵⁸ S. Koca, 2002, s.825.

edilebilirdi. Devlette egemenliği ikinci bir tezahür etme şekli ise dışarıya karşı olan hâkimiyettir ki buda kendini herhangi bir devletin egemenliği altında yaşamayı reddetmek yani tam istiklaldir. Türk devlet anlayışında hâkimiyetin kaynağı Yaratıcı idi. Yaratıcı, hâkimiyeti direkt kendisi kullanmamış, bir aracı ile kullanmayı tercih etmiştir ki, bu aracı vazifesi gören kişide Türk hakanıdır. Verilen görevin kaynağının ilahi oluşundan dolayı daha önceden de bahsettiğimiz üzere hâkimiyetin özü “karizmatik iktidar” olduğu kabul görmüştür.⁵⁹

Başka bir açıdan baktığımızda da Türk egemenlik fikriyatının temelinde ye alan karizmatik yapının yanında olmazsa olmaz hatta çağdaşı olarak başka devletlerde götürülmeyen, hükümdarın kendini de bağlayan kanun temelli meşru ismine töre denilen bir yapı vardı; Anlaşıyor ki, Türkler siyasi iktidarın köklerini yaratıcıya dayandırarak, devlet başkanını yaratıcı karşısında yaptığı işlerden ve verdiği kararlardan ötürü yükümlü tutmuşlardır. Bu durum egemenliklerde bulunan otorite üstü güç arayışının belirli bir temele oturtularak, milleti iktidarın keyfi tutumlarından uzak tutmanın yolunu göstererek, halkın iktidara karşı bir kalkan durumuna geldiği söylenebilir. Aynı yapıya sahip egemenlik düşüncesinin benzeri Roma’da imparatorun icraatlarını halkın kontrol edebildiği “imperium” şeklinde kendini göstermiştir. Türk devlet teşkilatlarına baktığımızda ise bu denetim düzeneğinin; kurultaylar ve diğer meclislerden oluştuğu görülmektedir.⁶⁰

Türklerde devlet başkanının, yaptığı işlerden dolayı yaratıcıya karşı yükümlü tutulması onun görev ve sorumluluk duygusundan uzak olmasından değil; bilakis kendi vicdanı ve yaratıcı karşısında sonrada milletine karşı görevleri olan ve bu görevleri başarı ile gerçekleştirdiği sürece hâkimiyetinin süreceği aksi halde Kut’un çekileceğini ve iktidarının sona ereceğini bilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebepten ötürü hakan kendisinde milletide, hakanın ilahi bir varlık olmadığının ayrıca iktidarın devamlılığının bazı kaidelerin yerine getirilmesiyle mümkün olduğunun bilincindeydiler.⁶¹

Eski Türklerde, egemenliğin kaynağı olan yaratıcı, bu hakkını hakanın vasıtasıyla, hakan da yaratıcı tarafından kendisine verilen bu yetkiyi töreyi kullanarak gerçekleştirirdi. Kutadgu Bilig’in bu konuda ki görüşüne baktığımızda; yöneticilerin töreye kaçınılmaz bir şekilde uymalarının gerekliliğine vurgu yapılarak, halkın sadece

⁵⁹ A.g.m., 2002, s.828-835.

⁶⁰ İ. Kafesoğlu, 1986, s.245.

⁶¹ R. Genç, 2002, s.39.

bu şekilde kural, kaide ve yasalara uyacağını özellikle altı çizilmiştir. Aksi davranışta bulunan hakanların yaratıcı tarafından Kut'larının çekileceği ve iktidarlarını kaybedecekleri belirtilmiştir.⁶²

Sonuç olarak, Türklerde devletin töreden ayrı düşünülmemeyeceği ve töreye göre şekillendiği söylenebilir. Başka bir açıdan soysal ve hukukî kurallar bütünü olan töre kuralları, değişime kapalı değil, güncellemeye açıktı. Bunun sonucu olarak uzun yıllar etkin bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Devletlerin farklı düşünce kalıpları ve teorilerle değil de yaşamın pratiğine ve ihtiyaçlarına göre yönetilmesinin elzem oluşunu kavramış olan Türk hakanları da; zamanın gereklerine göre, meclislerin de düşünce ve olurlarını alarak, yeni kural ve kaideleri töreye ekleyebilmişlerdir.⁶³

Türk devlet düzeninde, yönetimin dini esaslara göre olup olmadığı üzerinde hayli tartışılmış bir konudur. Ancak, Türk egemenlik fikriyatını irdelediğimizde, bu durumun mümkün olmadığı görülmektedir. Netice itibari ile Türkler geçmişte, hakanlarını metafiziksel biri olarak görmemiş aksine, hükümdar olmuş şanslı bir insan olarak görmüşlerdir. Töre kural ve kaideleri, genel olarak danışma organı olan meclislerin görüşü alınarak çıkarılmış; bu kural ve kaidelerin kökeni ise yaratıcıya dayandırılmamıştır. Yaratıcı'nın kendi buyruğu olan her hangi bir kural veya kaide de yoktur. Sonuç olarak, eski devlet geleneklerinde Türkler dini esaslara göre bir yönetim şeklini benimsememiş daha çok laik denilebilecek bir yapının pratik de uygulandığı söylenebilir, lâik bir devlet anlayışından bahsetmek daha uygundur.⁶⁴

Bununla birlikte; Türklerin eski devlet geleneklerinde egemenliğin büyük kısmının hakana ait olduğu ve ayrıca halkın da beylerle beraber egemenliğin paylaşımında hak sahibi olduğu görülmüş; bu durum göz önünde bulundurularak farklı uygulamalara yer verilsede şekli anlamda devletin “monarşi”yi andıran bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu monarşinin önemli bir özelliği ise seçimli ve soya dayanan bir yapıda olmasıdır. Hakan; devletin önde gelen kanaat önderleri, halk tarafından oluşturulan meclisler ve boy beyleri vesilesi ile seçilmiştir. Bundan ötürü Türklerin eski yönetimlerinin şekli olarak, seçimli monarşi olduğu söylenebilir. Buna karşın hakanın, seçiminde ki olmazsa olmaz unsur “kut” la lütufta bulunulmuş olan ailedeki erkeklerden seçilmesi zorunluluğu olduğu görülmekte; bu da seçimin soya dayalı bir yapıda olduğunu kanıtlar niteliktedir. Son tahlilde uygulanan sistemin, tam

⁶² M. Niyazi, 2007, s.53.

⁶³ İ. Kafesoğlu, 1996, s.234.

⁶⁴ O. Kaşıkçı, a.g.m., s.889.

anlamıyla mutlak monarşi olmadığı görülse de, yine aynı şekilde meşruti monarşi olarak da nitelendirilemez.⁶⁵

Türk devlet geleneğine göre; hakan her ne kadar “kut” verilerek iktidara gelmişse de; sahip olduğu egemenlik hiçbir zaman sürekli değildir ve çeşitli vasıtalarla denetim altında tutularak sınırlandırılmıştır. Bu denetimlerden ilki töre aracılığıyla gerçekleşmiştir. Öyle ki; iktidar töreye uygun şekilde hareket ettiği sürece meşruiyetini devam ettirmiş; aksi halde kut çekilmiştir.⁶⁶ İktidarı denetleyen diğer bir araç da, beylerin ve bazı zamanlarda halkın da katıldığı; hakanın gerçekleştireceği işlerde görüş almasının zorunlu tutulduğu kurultaylardır. Görüş almadan veya kurultayda alınan kararlara riayet etmeyerek egemenlik hakkını tek başına kullanan hükümdara zaman zaman müdahale edildiği görülmektedir. Örneğin; Tapo kağanın (581) Gök Türk devletinde; kurultaydan görüş almadan yerine geçmesini vasiyet olarak belirttiği Talopien’in kağanlığını, töreye aykırı olduğu gerekçesiyle devlet divanı reddetmiştir. Bu örnek, Türk Devlet telakkisinin hükümdarın karizmatik kişiliğine rağmen; görüş almanın gerekliliğini, törenin önceliğini net bir biçimde ortaya koymakta ve gerek görüldüğünde onun kararlarına müdahale edildiğini göstermektedir.⁶⁷

Eski Türklerde egemenliğin geçişine bakıldığında ise ; hakanlığın kalıtsal olarak hanedanın bir üyesine geçtiği görülür. Hükümdar olabilmek için özellikle “kut” verilmiş soya mensubiyet gerekirdi. Sadece buda tek başına yeterli değildi. Çünkü aileden kime Kut’un verileceğine dair bir kaide yoktu. Dolayısıyla, hanedana mensup bütün üyelerin, hükümdarlık için hakları vardı. Velihtlığın dışında; âdil, kabiliyetli, zeki, yürekli olma gibi vasıfların yanında; seçimde etkili olan beylerle iyi münasebetler kurmak da hakanlığı elde edebilmek için mühim yetilerdendi. Hakanlık bu ölçülere uygun bir biçimde soya dayalı olarak el değiştiriyor, ailedeki en liyakatli olana kısımet oluyordu. Böylece, Yaradan’ın hanedan içerisinde görev için en çok yeterli olana Kut’u ihsan olarak verdiği inanıyordu.⁶⁸

⁶⁵ Osman Kasıkcı, “Eski Türklerde Devlet Başkanlığı-Hakanlık”, Türkler, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.889.

⁶⁶ Nevzat Köseoglu, *Devlet, Eski Türklerde İslam’da ve Osmanlı’da*, Ötüken, İstanbul, 1997, s.47.

⁶⁷ M. Niyazi, 2007, s.60.

⁶⁸ O. Kaşıkçı, 2002, s.890.

1.4.2. Teşkilat

Türklerin ilk devirlerden itibaren elde ettikleri teşkilatçılık kazanımları, ilim adamlarının ilgisini celbetmiştir. Türkler, hayvancılıkla ilgilendikleri için konargöçer hayatı benimsemişlerdi. Çin tehdidi de Türklerin yaşam tarzı olarak yerleşik hayata geçmelerini önemli bir biçimde engelliyordu. Yaşadıkları hayat şekli itibariyle, bozkırın olumsuz koşullarına direnç göstermek, teşkilatçılığı kaçınılmaz hale getiriyordu. Artık olağan hale gelen çatışmalar ve hayatın zorlukları ise; oymağa sadakat bilincini güçlendirerek, teşkilatçılığı Türklerin millî bir hususiyeti haline getirmiştir.⁶⁹

Eski Türklerde siyasi yapılanma ve devletin tesisi çalışmalarının başladığı yer aile idi. Devlet inşa etmek hedefiyle yola çıkan kişi; hem cemiyet nezdinde değerli bir ailenin reisi hem de ileri gelen bir boyun lideriydi. Boy lideri, önce etrafındakilerden başlayarak boylar üzerinde etkinliğini arttırmaya çalışıyor ve otorite alanı genişledikçe de devletin oluşumunu hızlandırıyor. Böylece, aile çevresinde temelleri atılan teşkilatlanma, öteki boylara ve genişleyerek cemiyetin diğer kısımlarına yayılıyordu. İzleyen süreçte ise; boylardan oluşan bodun'un başkanlığına ulaşan kurucu, törenle kendisini hükümdar ilân ettikten sonra belirli unvanlar alarak tahta çıkıyor ve devletin kuruluşunu gerçekleştiriyordu. Fiilî şekilde kurulan devlet, ivedilikle teşkilatlandırılıyordu. Devlet teşkilatlanması oluşturulurken; Önceki Türk devletlerinin deneyimlerinden yararlanılıyor; çoğu zamanda kendinden evvelki devletin teşkilatını aynı şekilde devralıyordu. Başka bir deyişle sadece, iktidar olan hanedan değişerek, yönetme kudreti el değiştirmiş oluyordu.⁷⁰

Devlet teşkilat yapısı; inanç, töre, yerleşim yerinin coğrafi yapısı, yaşayış tarzı, gibi etmenlerle yakından ilişkilidir⁷¹ ve Türkler, tarih sahnesinde yer aldıkları günden beri çok iyi çalışan yönetimsel ve askeri teşkilatlar tesis etmişler; bu vesileyle geniş sınırlara ulaşmış ve çeşitli milletten topluluklara hükmetmişlerdir.

Türklerin teşkilatçılıkla ilgili ortaya koydukları yönetim şekillerinden, özellikle Oğuz Kağan'ın oluşturduğu boy teşkilatı ile Mete Han'ın geliştirdiği askerî kökenli

⁶⁹ M. Niyazi, 2007, s.64-65.

⁷⁰ S. Koca, 2002, s.827.

⁷¹ M. Niyazi, a.g.e., s.65.

“onlu sistemi ve yönetsel alandaki “ikili teşkilatı” diğer Türk devletlerine model oluşturmuştur.

1.5. Kutadgu Bilig’de Devlet Anlayışı

Devletin ilk oluşumundan günümüze gelinceye kadar ki süreçte hükmetme hakkının; tebaa tarafından meşru bir hak olarak görülmesi gerekiyordu. Eski Türk egemenlik anlayışında, devlet başkanına yönetme güç ve iradesinin yaratıcı tarafından bir ihsan olarak verildiğine ve yine hükümdarın gerçekleştirdiği başarılı işlerin, O’nu “kut” ile donatan Yaratıcı’nın bir lütfu olduğu inancı hakim olmuştur. Devlet başkanına uyulmasını da, halkın kollanıp bütün ihtiyaçlarının giderilmesinide de yaratıcı istemektedir. Yeryüzü tamamen bütüncül bir yapıda ve insanlarında aynı şekilde bütüncül tek bir topluluk olarak görülmüş, bu bütüncül yapıda ki insan topluluğunun üzerinde ve onları töre kurallarına göre yönetecek bir hükümdara yaratıcının büyük bir ihsan ve bağışta bulunduğu kabul görmüştür⁷²

Giriş bölümünde ayrıntılı bir şekilde değindiğimiz eski Türk egemenlik anlayışı ve devlet başkanına bakış açısının XI. yüzyıl Karahanlılarında ki egemenlik düşüncesi ile bire bir benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bu düşüncüyü desteklemek için, Yusuf Has Hâcib’in ünlü siyasetnamesine kut kelimesi ile bağlantılı olarak verdiği “Kutadgu Bilig” adını kanıt olarak gösterebiliriz. Zira burada geçen Kutadgu kelimesi, “kutadmak” mastarından türetilmiş isim özelliği taşıyan bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır ve anlamsal olarak “kut"a ileten, kutlu yapan” manasına gelmektedir.⁷³

Kut kelimesinin anlamına siyasi egemenliğin mahiyeti açısından Kutadgu Bilig’e atıf yaparak değinecek⁷⁴ olursak; Yusuf Has Hâcib’in, iktidarı Yaratıcı’nın lütf olarak verildiğini, bu duruma şükür edilmesi gerektiğini ve doğruluk övülerek yaratıcının bu görevi doğruluk için kendisine hakana verdiğinin altı çizilerek son olarak da yaratıcının beylik verdiği kişiyi bu mesuliyetle ilgili üstün meziyetlerle donattığını ifade etmiştir:

“Bu beylik mesnedine sen isteyerek gelmedin; onu Tanrı kendi fazlı ile sana ihsan etti.”⁷⁵

⁷² Muharrem Ergin, Orhun Abideleri, İstanbul 1983, s. 20.

⁷³ Resat Genç, Karahanlı Devlet Teşkilatı, TTK, Ankara 2002, s. 33.

⁷⁴ İbrahim Kafesoğlu, a.g.e., s.238.

⁷⁵ Y. H. Hâcib, 1994, beyit: 5468.

Beyitte görüldüğü üzere beyliğin yaratıcı tarafından verildiği dile getirilmiş, görevin isteğe bağlı olmadığı altı çizilmiştir.

“Lütuf ederek sana bu beyliği verdi; ey bilgisi geniş olan insan, buna şükür et.”⁷⁶

Bu beyitte ise yine bir önceki beyitte de dile getirildiği gibi yönetim yetkisinin yaratıcı tarafından, verildiğinin altı çizilmekle beraber bunun için şükür edilmesi gerektiği dile getirilmiştir.

“Tanrı seni doğruluk için bu mevkie getirdi; haydi doğru ol ve doğruluk ile yaşa.”⁷⁷

Bu beyit ile Hükümdara seslenen yazar, yaratıcının görevi doğruluk için kendisine verdiğini, doğruluk üzere hareket etmesini öğütlediği görülmektedir.

“Tanrı kime bu beylik işini verirse; ona işi ile mütenasip akıl ve gönül de verir.”⁷⁸

Bu beyit bir sonraki beyitle bağıntılı şekilde yaratıcının beylik için seçtiği kişiye verdiği özelliklerden bahsetmiş; bey olarak görevlendirilecek kişiye yaratıcı tarafından uygun akıl ve gönül verildiği dile getirilmiştir. Bir sonra ki beyitte ise;

“Tanrı kimi bey olarak yaratmak isterse, ona önce münasip tavır ve hareket ile akıl ve kol kanat verir.”⁷⁹

Yaratıcının görev verdiği kişiye görevine uygun tavır, hareket ile birlikte kol ve kanat verdiği vurgulanarak üstün yetilerle donatıldığının vurgulandığı söylenebilir.

Yaratıcı'nın verdiği “kut”, hakanları tebaasına karşı görevli ve sorumlu tutmuş; hakan tebaasına hizmet edip onların huzur ve mutluluğunu sağladığı sürece Kut'unun devamlılığını sağlamış tersi durumda ise Kut'unu kaybedip tebaasından tam manada itaat görememiş sonuç olarak da tahttan indirilmiştir. Bununla birlikte Kut'un bahsedileceği kimsenin sahip olması gereken nitelikler vardı ki; Kutadgu Bilig'de kutun devamlılığı için mütevazı, alçak gönüllü ve tatlı dilin önemine vurgu yapılarak aşırılıktan kaçınmaya, çirkin ve hoş olmayan davranışlardan kaçınılması gerektiğinden bahsedilerek saygı ve sevginin önemine değinilmiştir. Hacıp kibir ve gururun incitciliğinden bahsederken, içkiden uzak durulması, tutumlu ve dürüst olunması,

⁷⁶ A.g.e., beyit: 5470

⁷⁷ A.g.e., beyit: 5195

⁷⁸ A.g.e., beyit: 1933

⁷⁹ A.g.e., beyit: 1934

tevazu sahibi olunmasının da mutluluğun sürekliliğini sağlayan en önemli unsur olduğundan bahsedilmiştir.

“Beni bulan kimse mütevazi tabiatlı, alçak gönüllü ve tatlı dilli olmalıdır.”⁸⁰

Yazarın bu beyitte saadetin kaynağını alçak gönüllü ve tatlı dilli olmaya bağladığı görülmektedir.

“Kendinden büyüğe saygı göstermeli; kendinden küçüğe ise, rıfk ve şefkatle muamele etmelidir.”⁸¹,

Bir önceki beyitte ek olarak bu beyitte dikkat edilmesi gereken diğer bir unsur ise; büyüğe saygı, küçüğe sevgi ve şefkat göstermek olarak dile getirilmektedir.

“Saadet aslında göç atı gibidir, göçer gider; onu bulunduğu yerde tutan kök, alçak gönüllülüktür.”⁸²

Bu beyitte ise; Saadet’in kalıcı olmadığı dile getirilerek onu elde tutan şeyin alçak gönüllülük olduğu dile getirilmiştir.

“Bey içki içmemeli ve fesatlık yapmamalıdır; bu iki hareket yüzünden, sonunda ikbal elden gider.”⁸³

Yazar bu beyitte ise Bey’e öğüt verirken içki ve fesatlığın ikbali elden götüreceğini dile getirmiştir.

“Büyüklik ve bu beylik sana yüz çevirebilir; yalnız iyilik sana yüz çevirmez.”⁸⁴

Büyüklik ve beyliğin insana yüz çevirebileceği dile getirilerek sadece iyiliğin insana yüz çevirmeyeceği dile getirilmiştir.

Kutadgu Bilig’i incelediğimizde; halka hizmetin, devletin oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Hükümdarlar halka hizmeti önceleyip bunun için görevlendirildiklerinin bilincinde olup, bu kaideye göre davrandıklarında halka saadet ve mutluluk verebilirler; adalet ve hizmeti, işlerinde ön planda tuttıkları sürece kutlarının yükselmesini sağlayarak egemenliklerini devam ettirebilirlerdi. Hacip bu durumla ilgili olarak güç eldeyken iyilik yapılarak değerlendirilmesi gerektiğinden bahseder. Halk hakanın hizmetleriyle zenginleşirse, hakanında her istediğinin yerine getirileceğini dile getirir:

⁸⁰ A.g.e., beyit: 703

⁸¹ A.g.e., beyit: 706

⁸² A.g.e., beyit: 1704

⁸³ A.g.e., beyit: 2091

⁸⁴ A.g.e., beyit: 5089

“Sen herkesin hizmetine lâıyısın; lâıyık olana hizmet edilirse Saadet kapısı açılır.”⁸⁵

Bu beyitte hakana seslenen yazar; hizmetin karşılığının mutluluk olarak tezahür edeceğini vurgular.

“Bu ikbale inanma; elinden gelirse iyilik et; bil ki ikbal bugün sende ise yarın başkasındadır.”⁸⁶

Bu beyitte ise yazar; güç ve ikbal eldeyen değer bilinmesi iyilik edilmesi gerektiğini belirtirken onun geçici olduğunu altını çizmektedir.

“Bey zahmet çekip memleketi tanzim ederse, halk kendi kendine zenginleşir; halk zenginleşirse beyin her arzusu yerine gelir.”⁸⁷

Yukarıda yapmış olduğumuz açıklamada görüleceği üzere yazar bu beyitte Hakan’a memleket için çalışması gerektiğini öğütleyerek, halk zenginleşirse beyin her arzusunun yerine getirileceğinin altını çizer.

Yusuf Has Hâcib; Kut’un tabiatı gereği devamlılığının güç olduğunu; bu yüzden elde ettikten sonra sürekliliğini sağlamak için farklı meziyet ve niteliğin kişide bulunması gerektiğinin altını çizer. Bunun içindir ki, eserde “Ay-Toldı”, “kut”u temsil etmiştir. Ay metaforu üzerinden anlatılan kutluluk durumu ayın hal ve durumlarıyla izah edilmiştir, ayın hiç durmadan yer değiştirmesin ve durmadan ev değiştirenlerin yurt sahibi olamayacağına atıfta bulunularak; Kut’unda ay gibi sürekli yer değiştirdiğinden bahsedilmiştir. Dolunay ile kutluluğun en güçlü olduğu zamanı simgelenmiş lakin dolun ayın da geçiciliği ve sürekli deveren edişi vurgulanarak elden gideceği ve geri geleceği anlatılmış lakin girdiği evde çabuk durmadığı ve giderkende zarar vererek gittiğinden bahsedilmiştir.⁸⁸

Başka bir deyişle, ilahi kökene sahip olan kut daima iyi ve güzele meyillidir. Kut’u kazanmakta elde tutmakta zor ve uğraşılı bir süreç gerektirir. Nitekim Kut’u kaçıran ve zayıflatan şeyler genellikle insanın yaratılıştan gelen özelliklerine ters düşmektedir. Kut, her zaman, manevi olarak uyum içerisinde olan yerde kendini göstermektedir. Buradan yola çıktığımızda ise, eserde Kut’un vücuda gelmiş hali olan Ay Toldı’nın hayatının son bulmasına neden olan hastalıktan bahsedilirken, “unsurlar

⁸⁵ A.g.e., beyit: 945

⁸⁶ A.g.e., beyit: 549

⁸⁷ A.g.e., beyit: 2937

⁸⁸ A.g.e., beyit: 731-745

arası ahenk bozuldu” ifadesi kullanıldığı görülmekte⁸⁹; Bu durumun maddi ve manevi uyumun Kut’un varlığının devamlılığı için önemli bir unsur olduğunun altını çizmektedir. Kutadgu Bilig’i okumanın, “Bir kut kazanma sebebi”⁹⁰, olacağını söyleyen Yusuf Has Hâcib; saadete erişen kişinin Kut’la beraber sevinç ve huzura kavuşacağından, kutun sihirli bir pelerin gibi insanın bütün hatalarını ve yanlış hareketlerini örtüp, onları diğer insanlara hikmetli bir davranış gibi göstereceğine bunun yanında şan ve üne kavuşturacağından bahsetmektedir.⁹¹

Bunun yanında Hacıp Kut’u elde etmiş olan kişinin çok dikkatli davranması gerektiğinden bahsetmiş; gittiğinde getirdikleriyle beraber gideceğinden; insanın elde ettiği saadet karşısında büyüklenmeyip tevazu içinde olması gerektiğinin altını çizmiştir.⁹²

Anlaşıldığı üzere, Yusuf Has Hacıp eserinde “kutu; devletin temel yapı taşı olarak görmüş ve elde tutulması için gerekenleri anlatmıştır. Dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise Kut’un yaratıcının iradesi ile kişiyi devlet olmaya muktedir hale getirmesidir. Bu minvalde eserin devlete bakış açısının eski Türk egemenlik anlayışına bağlı kalarak, İslami motifleride içselleştirerek; iyiden, doğrudan, erdemden yana adaleti, liyakatı ve haklı önceleyen bir devlet modellemesi ortaya koyduğu söylenebilir.

1.6. Devlet Adamı Nedir?

Devlet adamı kavramsal olarak ele alındığında öncelikle yaptırım gücüne sahip ve bu yaptırım gücünü kullanırken olaylara yaklaşımı, üslubu, siyasi yönü, tavır ve davranışları son ve en önemli unsur olarak karakter ve kişiliği ön plana çıktığı görülmektedir.

Genel anlamda devletin yönetimi ile ilgili fikirlere bakıldığında devlet adamı özne olarak bu fikirlerin temel tartışma konusunu oluşturmakta ve kendisine ideal bir paye verilmektedir.

Günümüz yönetim ve siyaset algısı kaynağını batıdan aldığı için her ne kadar ideal bir devlet adamı tipolojisi sunamasada yöneticinin idealize edilmesiyle ilgili birkaç özellikten bahsedecek olduğumuzda:

⁸⁹ S. Başer, a.g.e., 1990, s. 65.

⁹⁰ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 350

⁹¹ A.g.e., beyit: 3072, 3073, 3075, 3078, 3080

⁹² A.g.e., beyit: 3081, 3533, 3534, 6125, 6129, 6139-6143

Karakter ve kişilik özellikleri, psikolojisi, bilgi ve birikimi, düşünce dünyası, sivil toplum ve baskı gruplarının etkisi, halkın istek ve arzuları, medya gücü, diğer bürokrat ve siyasilerin istek ve tercihleri sayılabilir.⁹³

1.6.1. Yönetici, Lider, Devlet Adamı

Yönetici, Lider ve devlet adamı kavramları toplumsal algı bağlamında aynıymış gibi görünse de aslında temelde bu üç kavramında birbirinden ince noktalarda ayrıldığı görülmektedir. Tezimizin bu kısmında sırayla bu kavramları ve aralarında ki farkları incelemeyi çalışmamızın ana unsuru olan Devlet adamı figürünü ortaya koymak için önemli olduğu düşünülmektedir.

Lider, bir araya gelmiş kişileri amaçları doğrultusunda yönlendiren, onları etki altında tutarak ortak hareket etmelerini sağlar. Liderlik, belirli şartlar içerisinde daha önceden belirlenmiş hedefleri gerçekleştirmek için bir kişinin veya grubun davranış ve düşüncelerini etkileme ve yönlendirmesidir.

Kavramsal olarak baktığımızda liderlik İngilizce yönetmek, etkilemek, başında olmak manasındaki “lead” fiilinden türediği görülmektedir.“Leader” kelimesinin manasına baktığımızda ise lider, önder, baş manasına geldiği görülür. Kavramsal olarak liderlik kelimesi dilimizde önderlik kelimesiyle karşılık bulmuş olmasına rağmen bilimsel yazımda liderlik kelimesi kullanılıp kabul görmektedir.⁹⁴

Liderlikle ilgili tartışmaların tarihi geçmişe dayanmakla birlikte özellikle 20.yy.’dan sonra bu konu hakkında inceleme ve araştırmalar çoğalmıştır. Bu çalışmalar sonucu liderlerde bulunan özelliklerden özellikle güç ve karizmaya ayrı bir önem verilmiş, liderlerin gruplarla olan etkileşimi onları bir amaç etrafında toplama ve bu amaç için beraber ve koordineli bir şekilde hareket ettirme becerileri araştırma konusu olmuş, Liderlik; kavramsal olarak olumlu ve olumsuz yönleriyle belirli bir temele oturtulmaya çalışılmıştır.⁹⁵

Konuyla ilgili yapılan araştırmalara göz atıldığında liderlikle ilintili çalışmaların oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların amaçsal olarak yeni bir liderlik kavramı oluşturma düşüncesi taşıdığı söylenebilir. Konuyla ilgili olarak

⁹³ Hasan Emir Aktaş, "Osmanlı şairlerine göre ideal devlet adamının özellikleri" Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 16, 2017, s.99.

⁹⁴ Ali Şahin, Yasin Taşpınar, Kemalettin Eryeşil, Erhan Örselli, "Yönetiminde Liderlik: Yönetici ve Çalışanların Liderlik Algısı", Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi Yıl:2015 Cilt:18 Sayı:2 s.77.

⁹⁵ Özgür Uğurluoğlu, Yusuf Çelik, "Örgütlerde Stratejik Liderlik Ve Özellikleri", Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt:12, Sayı:2 2009, s.122.

Michigan Üniversitesinde yapılmış bir çalışmaya baktığımızda liderin davranışlarının; güvenilir, yaptığı işle ilgili olarak bütün donelere hakim, yönetim yetisine sahip, zaman içerisinde oluşan birikim ve değişimleri en iyi şekilde yönetme gücüne sahip olduğu şeklinde bir tanımlamaya gidildiğini görmekteyiz⁹⁶

Konuyla ilgili başka bir çalışmada ise liderlik; iktisat ve siyaset gibi yönetsel olarak toplum üzerinde etkisi büyük olan unsurlardan faydalanılarak ortak veya bireysel amaçlar için toplulukları yönlendirmek şeklinde bir tanıma gidilmiştir.⁹⁷

Başka bir tanıma göre ise liderlik; ortak hedef ve gayeler etrafında toplanan grubun; etkin bir iletişim ve birbirlerine uygun davranış içerisinde geri bildirimlerle desteklenerek, önceden mutabık kalınan ortak fikriyatın devamlılığını sağlayarak harekete geçirilmesidir.⁹⁸

Lider, bir arada bulunan kişileri hedeflerine ulaştırmak için yönlendirir, onları etkileyerek beraber harekete geçmelerini sağlar. Liderlik, belirli şartlar içerisinde daha önceden belirlenmiş hedefleri gerçekleştirmek için bireylerin veya toplulukların fikir ve hareketlerine tesir etme ve yönlendirmektir.

Günümüz liderlik anlayışıyla ilgili vasıflara baktığımızda:

Erçetin'in bakış açısına göre; tesir altına alırlar, yeni arzu ve meziyetler oluştururlar, engelleri yenmek için kararlıdırlar, cesaret sahibi ve müteşebbis bir ruha sahiptirler, yeni ve yaralı olana meyillidirler, duygu, düşünce ve bilgilerini her türlü yolla başkalarına aktarabilirler, karar alma yetileri gelişmiştir, diğerlerinden farklı bir kişiliğe sahiptirler, duygusal olarak zengindirler.⁹⁹ Akiş'in bakış açısına göre; lider ileri görüşlüdür; irade ve yargıları aşan güçlü bir coşkuya sahip ve özverilidir; hedeflerine gönülden bağlı, kararlı ve her bakımdan uyumludur; esinlendiricidir; güçlü bir adalet anlayışına sahiptir; insanlara ve topluma karşı hassastır; yenilikçidir; duruma göre hızlı ve yerinde karar verme yeteneğine sahiptir; görüş ve tutumlarında katı değildir ve malumat sahibidir.¹⁰⁰ Maxwell'in konu ile ilgili düşüncelerine bakacak olduğumuzda ise: karakter özellikleri, etkileyiciliği, güçlü odaklanma yetisi, eli açık oluşu, gerekli kararları alabilme yetisi, dinleme, içten ve coşkulu hareket etmesi, olumlu ve yapıcı davranışlar sergilemesi, problem çözme becerisinin gelişmiş olması,

⁹⁶ Selma Tekin, *Sihirli Liderler*, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2012, s.11.

⁹⁷ Levent Eraslan, "Liderlikte Post-Modern Bir Paradigma: Dönüşümcü Liderlik", Ankara Üniversitesi-Eğitim Bilimleri Fakültesi Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, s.5.

⁹⁸ Uğur Zel, *Kişilik Ve Liderlik*, 1.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ağustos 2001, s.90.

⁹⁹ Şule Erçetin, *Lider Sarmalında Vizyon*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000

¹⁰⁰ Yeşim Toduk Akiş, *Türkiye'de Gerçek Liderlik Haritası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014

iyi ilişkiler kurması, sorumluluk duygusunun gelişmiş olması, güven verici bir yapıya sahip olması, disiplinli olması, hizmet güdüsüyle hareket etmesi, öğrenebilme, ileri görüşlü olması¹⁰¹ şeklinde bir şema çizdiğini görmekteyiz.

Liderlikle ilgili olarak sunmuş olduğumuz görüşlerden sonra liderlik kavramını şu şekilde özetlenebilir:

Liderlik bir takım koşullar göz önünde bulundurularak, bireysel veya grubun amaçlarına ulaşabilmesi için, birinin başkalarının fikir veya eylemlerini etkileyerek yönlendirmesidir. Liderlikte önemli unsur olarak karşımıza çıkan etkileme; emretme yetkisi ve karşılığında emre itaat edilmesi olarak karşımıza çıkan otoriteyi etkin şekilde kullanma ile yakından ilişkilidir. Liderlik, karakter ile bütünleşmiş ve birbirinden kopamaz. Güçlü ve yapıcı liderlik, sağlam karakter yapıları ile bireyleri ve grupları etkileyerek, birbirine güven, saygı, anlayış ve ortak değerler üzerine oluşturdukları etkileşimle grubu en iyi şekilde eyleme geçirip hedefe doğru hareket ettirmektedir.¹⁰²

1.6.2. Lider ve Yönetici Arasındaki Fark

Yöneticilik ve liderlik çeşitli yönlerden farklılıklar göstermekle beraber bununla ilgili çeşitli fikirler bulunmaktadır. Bu fikirlere bakacak olduğumuzda yöneticilik; inisiyatif almak, eyleme geçmek ve devam ettirmek olarak tanımlanmıştır. Liderlik ise başkalarını etki altına almak, hedefler doğrultusunda rehberlik yapmak üzerine kurgulanmıştır. Bu görüşe göre, örgütsel oluşumda yöneticilerin esasen sistemle var olduğu, denetim mekanizmasının önemini vurgulayan, belirli durum ve şartlarda eyleme geçmeye ve kurallara dikkat etmeye önem veren kişiler olması gerekmektedir. Liderlik vasfına sahip olanlar ise yeni düşünceler ortaya koyma ve bunların yerine getirilmesine, geniş bir uzlaşma ve düşünce aktarımı ortamına değer verirler. Bu tanımlarda yola çıktığımızda mevcut durumu devam ettiren kişiyi yönetici, süreç içinde değişimi sağlayıp, değişimi eyleme geçirmeyi başaran kişinin ise lider olduğu söylenebilir.¹⁰³

¹⁰¹ C. John Maxwell, *Liderlik Nitelikleri*, Çev. İbrahim Şener, Beyaz Yayınları, İstanbul, 2006.

¹⁰² Kadir Canöz, Ayşe Gedikçi Öndoğan, "Kriz Yönetiminde Dönüşümcü Liderin Rolü", Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt: 3 Sayı:1, Mart-2015.

¹⁰³ Cengiz Demir, Mustafa Kemal Yılmaz, vd., "Liderlik Yaklaşımları Ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma", Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2010, s.131.

Liderliği kavramsal olarak inceleyen bazı araştırmacılar, liderlik ile yöneticiliği karşılaştırarak iki kavram arasında ki farkları açıklamak istemişlerdir. Warren Bennis, yöneticilik ile liderlik arasındaki farkları şu şekilde dile getirmiştir; yöneticilik belirli bir düzende görevleri yerine getirme ve bu esnada gerekli sorumluluğu alma şeklinde ortaya çıkarken; liderlik ise gidilecek yolu düzeni ortaya koyarak davranışları ve fikirleri yönlendiren kişidir.¹⁰⁴

Son olarak yönetici ve lider arasındaki farkları ortaya koyacak olduğumuzda ise; yöneticinin gücü, makam ve mevkisinden gelir. Örgütte yüksek kademede bulunur. Kendi belirlediği astları mevcuttur. Başarısı kurulu olan sitemle ilintilidir. Denetim yapar ve sitemi korur. Çalışanların gelişmesine onun için önemlidir. Mevzuatçıdır. Uzun vadeli düşünmez. Yeni hedefler koymaz. Başkaları tarafından atanarak getirilir. Liderin gücü ise; insanları ve grupları etki altına almaktan ve etkili diyaloglar kurmasından gelir. Örgütte alt kademelerde de yer alabilir. Grubunda bulunmak isteyen gönüllüler vardır. Başarısı grubunda bulunan üyelere bağlıdır. Yetkiyi kendi tekelinde toplamaz. Durağanlığı sevmez. Sistemi koruyucu değil yenilikten yanadır. Kısa değil uzun dönemde gerçekleşecekler göre fikir üretir. Var olan hedeflere göre değil, kendi koyduğu hedeflere göre eyleme geçer. Başkaları tarafında atanmaz, dahil olduğu grup üyelerince seçilir. Gücünü bulunduğu grup üyelerinden alır. Yapay değil doğal olanı temsil ettiğini söyleyebiliriz.¹⁰⁵

1.6.3. Devlet Adamı

Yukarıda belirttiğimiz lider ve yönetici kavramlarından ve bunların ayırımından sonra devlet adamı kavramını ele alıp özelliklerinden bahsedip diğer iki kavramdan farklarını ortaya koymaya çalışacağız.

Devlet adamı, gerek siyasetin yorumunda gerekse de ülkelerin geçmişlerinde büyük öneme sahip tanınmış kişiliklerin değerlendirilmesinde kullanılan ilgi çekici bir kavramdır. Kavramın sözlük anlamlarına baktığımızda ise birçok sözlükte, “devlet adamı” kavramına yer verilmediği görülmektedir. Kavramın anlamıyla ilgili olarak yabancı kaynaklarda; devletle ilgili konularda davranışlarını bilgece bir tavırla sergileyen, üstün yeteneklerini ortaya koyan, kamunun iyiliğini önceleyen ve bunu

¹⁰⁴ Serdal Koçyiğit, Liderlik ve Nitelikler, http://www.academia.edu/8638530/Liderlik_ve_Nitelikleri, s.12, (Erişim Tarihi: 27.10.2018).

¹⁰⁵ Orhan Erdem, A. Metin Dikici, "Liderlik Ve Kurum Kültürü Etkileşimi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2009, s.203.

yaparken de farkını ortaya koyan, iktidar olma bilgisine sahip, kişisel ve partisel çıkarlardan uzak, net kişiliği ile kendisine saygı duyulan, tecrübeli, devletin idaresinde etkili kişi.¹⁰⁶ şeklinde genel bir çerçeve çizildiği görülmektedir.

Kavramla ilgili yerli kaynaklara baktığımızda ise; Devlet idaresinde söze sahip kişi¹⁰⁷, devlet idaresinde önemli ve etkin kişilik¹⁰⁸, idare sanatına hakim, devlet meselelerinde ilk sırada ve önemli role sahip kişilik¹⁰⁹ şeklinde tanımlamalara gidildiği görülmektedir.

Kavramla ilgili yerli ve yabancı kaynaklarda yapılan tanımlamalar bir araya getirildiğinde devlet adamı, bilgece davranan, geniş birikim ve farklı yeteneklere sahip; devletle ve halkla ilgili işlerle uğraşan; önemli ve etkin siyasal rolü bulunan, saygı gösterilen ve kişisel ve grupsal çıkarlardan uzak, devletin ve milletin menfaatini önceleyen bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devlet adamlığı kavramının ayrıksı yanı ise siyaseten başarılı olmaktır. Bunun da herhangi bir krizle karşı karşıya kalındığı esnada; bilgi, görgü, birikim, tecrübe ve alınan inisiyatif ile toplum menfaatlerini koruma içgüdüleriyle cesur ve itidalli hareket ederek krizden çıkmayı başararak sağlanabilir. Sonuç olarak değerlendirecek olduğumuzda devlet adamı etkin bir şekilde başarılı olmak için çabalayan ve başarılarıyla birlikte içsel olarak ön planda olmayı önceleyen bir motivasyona sahiptir. Bu içsel motivasyonu sayesinde devletin saadet ve selametini önceleyerek halk tarafından da takdir edilen ve saygı gören bir konuma ulaşmaktadır.¹¹⁰

Başka bir açıdan baktığımızda ise kavramın, lafzi olarak da direkt devleti işaret ettiği görülmektedir. Genel olarak baktığımızda kavramın ilk çağrışım yaptığı anlam, devletin menfaatini öncelemekle vazifelendirilmiş siyasi kişilik olmasıdır. Farklı bir söyleyişle siyasi alanda devletin temsilcisi, devletin önemli iç ve dış politikalarına göre hareket eden ve bunu yaparken de devletin menfaatini ön planda tutarak savunan, yönetsel yetilerini devlet merkezli ortaya koyan siyasi ve yönetsel kişilik olduğu söylenebilir.¹¹¹

¹⁰⁶ Aydoğan Kutlu, Ferda Koç, "Devlet Aklı Kavramında Devlet Adamı Figürü", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 72, No. 2, 2017, s. 344-345

¹⁰⁷ TDK, Türkçe Sözlük, Ankara, TDK Yayınları, 2005, s.515

¹⁰⁸ Dil Derneği, Türkçe Sözlük, Ankara, Dil Derneği Yayınları, 2005: 481

¹⁰⁹ Pars Tuğlacı, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul, Pars Yayınları,1972, s. 565

¹¹⁰ A. Kutlu, F. Koç, a.g.e., 2017, s.346.

¹¹¹ Leyla Kahraman, *Türkiye'de Devlet Adamlığı ve Politikacılık: Demirel, Ecevit ve Özal Örnekleri*, Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.18

Devletin çıkarlarının temsilciliğini üstlenen, aynı zamanda başarılı olmayı kendine hedef olarak koyan devlet adamı; başarı elde etmeyi devletin sadet ve selametine en iyi şekilde hizmet etmeyle sağlanabileceğini içselleştirmiştir. Bu durumda devlet adamının temsil yetkisinin kaynağına bakacak olduğumuzda; bunun şekli görevden çok; oluşacak bir krizde inisiyatif alarak devletin menfaat ve bekası için kanunların, kural ve kaidelerin ötesine geçme sorumluluğunu taşımasıdır.¹¹² Başka bir açıdan baktığımızda devlet adamının, yasaların müsaade etmediği yada yol göstermediği durumları sadece kendi hüneriyle aşabileceği görülmektedir.¹¹³

Devlet adamının kanun ve kuralların dışına çıkmasının bir farklı sebebi de, onun üstün bir bilgiye sahip olmasıdır. Buradan hareketle Platon'un görüşlerine bakmak faydalı olabilir. Devlet Adamı isimli eserinde Platon, devlet adamıyla, mesleklerini icra ederken bilgileri ve hareketleri sorgulanamayan iki meslek olan hekimlik ve gemi kaptanı arasında ki benzerliklere dikkat çekmektedir. Öyle ki eserde; hekimin, hasta için uygun gördüğü tedavi ya da kullandığı ilaçlar nedeniyle sorgulanmadığı gibi kaptan da geminin idaresindeki teknik konularda yolcuların fikirlerini almak zorunda olmadığı vurgulanmış ve buradan hareketle devlet Adam'ının da devletin bekası, saadet ve selametini koruyup gözetmek için tedbirler alıp icraat yaparken tıpkı hekim ve gemi kaptanının sorumsuzluğuna sahip olması gerektiği dile getirilmiştir.¹¹⁴ Platon bahsetmiş olduğumuz ayrıcalıklı siyasal durumu sadece; gerçek sorumluluk bilinciyle hareket eden, devlet adamı kavramının içini dolduran, halkını yönetmek için üstün bir bilgiye sahip olan kişilere tanır. Öyle ki platon eserin devamında, devlet adamlığı vasfını taşımayanların böyle bir etkin güce sahip olmalarını engellemek için yasallığı tekrar ön plana çıkaracaktır.¹¹⁵

Uzun süreçte oluşan, İslam felsefe ve düşüncesine baktığımızda ise; Farabi, Maverdi, Gazali ve İbn-i Haldun gibi Müslüman düşünürler, İslam ve doğu düşünce geleneği ile Yunan düşünce ve felsefesini harmanlayarak oluşturdukları sentezle, ideal yönetimle ilgili sistemler ortaya koymuş, farklı tespit ve kuramlar meydana getirmişlerdir. Onuncu yüzyılda yaşam sürmüş olan Müslüman filozof Farabi'nin

¹¹² A. Kutlu, F. Koç, a.g.e., 2017, s.346

¹¹³ A.g.e., s.348.

¹¹⁴ Platon, *Devlet Adamı*, Çev. Behice Boran ve Mehmet Karasan, İstanbul, Sosyal Yayınları, 2001

¹¹⁵ A.g.e., s.35.

‘ideal devlet adamı’, esasen fikir itibarı ile Eflatun’un ‘filozof devlet başkanından’ esin aldığı söylenebilir.¹¹⁶

Platon ve Yusuf Has Hacıp’in devlet adamı kavramına bakışlarındaki ortak özellikleri bir tabloyla şu şekilde özetleyebiliriz;

Platon-Devlet Adamı	Yusuf Has Hacıp- Kutadgu Bilig
Gemi kaptanı yada hekimlik gibi teknik bir iş olarak görür, sorumsuz tutar ¹¹⁷	Hareketlerinden sorumlu, halkdan ve töreden geri bildirim alan bir yapıda görür ¹¹⁸
Kötülerin kullanmaması için kanuniliği öngörür ¹¹⁹	Töre ve islam şeriatıyla denetimi öngörür. ¹²⁰
Devlet adamı devletin/toplumun selametini önceler ¹²¹	Devletin selametinin yanında millet olma bilincinin ve halkın korunmasını önceler ¹²²

Tablo 1 : *Yusuf Has Hacıp ve Platon’un Devlet Adamı fikriyatlarının karşılaştırılması*

Bu bağlamda devlet adamı kavramının gerek doğu gerek de batıda idealize edilmiş bir konuma oturtulduğu söylenebilir. Devlet adamı; görevini yerine getirirken milletine ve devletine karşı, tam bir aidiyet bilinciyle hareket ederek devletin ve milletinin çıkarlarını sonuna kadar korumalıdır. Başka bir deyişle görev ve başarı bilincinin kaynağı; içerisinde yetiştiği toplum olmalıdır.

¹¹⁶ H. E. Aktaş, a.g.e., 2017, s.105.

¹¹⁷ Platon, *Devlet Adamı*, çev: Furkan Akderin, Say yayınları, 2014, s.37

¹¹⁸ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 3997, 4001, 4010, 4014, 4309

¹¹⁹ A. Kutlu, F. Koç, a.g.e., 2017, s.346

¹²⁰ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 89, 488, 5552

¹²¹ A. Kutlu, F. Koç, a.g.e., 2017, s.347.

¹²² Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 42, 46, 218, 230, 256, 449, 455, 457, 543

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUTADGU BİLİG'DE DEVLET ADAMI

Bu bölümde, bir önceki bölümde çizmiş olduğumuz; devlet adamı kavramı çerçevesinde, Kutadgu Bilig'de devlet siyasetine doğrudan etki etme gücüne sahip olan, Hükümdar ve saray görevlilerinden; Vezir, Ulu Hacıp, Baş Kumandan, Katip, Hazinekar, Kapıcı Baş ve Elçi, eserde yer alan ilgili beyitler ışığında incelenmiştir.

2.1. Devlet Adamı Olarak Hükümdar

Kadim Türk geleneğinde hükümdar, bütün devletin başı, aynı zamanda toplumsal bir önder konumundaydı. O sadece, içinde bulunduğu zamanla bağlı olmayıp, bununla beraber devletin ve halkın geleceğinin de düşünmekle sorumluydu. Bu zor görev sadece; iyi yetişmiş, üstün meziyetlere sahip, zeki, bilgi ve birikime sahip kimseler tarafından başarılabilirdi.¹²³ Devletin saadet ve selametinin düşünülmesi, bununla ilgili insiyatifler alınması; hükümdarın her şeyden önce devlet adamı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Başka bir açıdan Kutadgu Bilig'e bütüncül bir şekilde baktığımızda, devlet yönetiminin insan ve toplum öncelenecek şekilde ele alındığı söylenebilir. Bu durumu eserdeki öğütlerin yönetici ve halkın tamamına yapılmış olmasında görmek mümkündür.¹²⁴

Bu minvalde hükümdarın Kutadgu Bilig'de yer alan vasıflarını beyitler çerçevesinden ortaya koyacağız.

“Bu beylik işini hep beyler bilir; kanun ve nizam, örf ve âdet onlardan gelir.”¹²⁵

Bu beyitte yazar, beylik işinin beyler tarafından bilinebileceğinin dile getirirken; düzen ve adaletin onlar tarafından tesis edildiğine dikkat çekmektedir.

“Bey doğarken beylikle doğar; görerek öğrenir ve böylece işlerin hangisinin daha iyi olduğunu bilir.”¹²⁶,

¹²³ S. Koca, a.g.e., 2002, s. 829.

¹²⁴ Cantürk Caner, “Kutadgu Bilig'de Türk Yönetim Felsefesi”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 137, İstanbul, Nisan 2002, s. 139, s. 144.

¹²⁵ Y. H. Hacıb, a.g.e., 1994, beyit: 1931

¹²⁶ A.g.e., beyit: 1932

Bu beyitte ise; beyliğin soya dayalı olduğu ve tıpkı usta çırak ilişkisinde olduğu gibi, görerek öğrenilebileceği bu sayede devlet işlerinde ustalaşarak; bir manada da devlet ve toplum yararına iyi işler yapılabilmesinin önünün açıldığı vurgulanmıştır

“Beylik için insanın ilk önce asil soydan olması gerektir...”¹²⁷

“Babası bey ise, oğul bey doğar; o da babaları gibi bey olur.”¹²⁸

Bu iki beyitte de hükümdarlığın asil soydan geldiği dile getirilerek bey olmak için bu vasa sahip olunması gerektiğinin bir kez daha altı çizilmiştir.

“Bey adı Bilig sözü ile ilgilidir, Bilig’in lâmı giderse bey adı kalır”¹²⁹

Kutadgu Bilig’de Bey ile bilgi kelimeleri beyitte de görüleceği üzere iç içe verilmiştir. Öyle ki bu benzetimle birlikte beylik ile bilgi olmak ayrılmaz bir bütün olarak belirtildiği söylenebilir.

Yusuf Has Hâcib, hükümdarın akıl ve bilgi sahibi olması üzerinde özellikle durarak; esasen devletin akıl ve bilgi olmak üzere iki temel yapı taşı üzerine inşa edildiğini¹³⁰ vurgulamak istemiştir:

“Kimde akıl varsa, o, asil insan olur; kimde bilgi varsa, o beylik bulur.”¹³¹

Bu beyitte akıl ve bilginin önemine atıf yapılırken; akıl sahibi olan insanın asalet sahibi olacağı, daha öncede belirttiğimiz üzere bilgi sahibi olan insanın ise bey olacağı dile getirilmiştir.

“Bey halkı bilgi ile elinde tutar; bilgisi olmazsa akli işe yaramaz.”¹³²

Bu beyitte ise akıl ve bilginin ayrımı dile getirilerek bilginin akıldan daha üst bir konuma taşındığı görülmektedir. Nitekim halkla ilgili işlere atıf yapılarak; bilginin yokluğunda aklın işe yaramayacağını altı çizilmiştir.

Kutadgu Bilig’de “kanun”un temsil yetkisinin Hükümdar’a ait olduğu söylenebilir. Başka bir söylemle; birincil öneme sahip olan Kanun’u devletin en önemli konumunda olan hükümdarın temsil etmesi, bütüncül bir yapı ortaya koymaktadır.¹³³ Yusuf Has Hâcib’e göre hükümdar âdil bir yönetim yapısı oluşturmalıdır:

¹²⁷ A.g.e., beyit:1949

¹²⁸ A.g.e., beyit:1950

¹²⁹ A.g.e., beyit: 1953

¹³⁰ R. Genç, a.g.e., 2002, s. 47.

¹³¹ A.g.e., beyit:301

¹³² A.g.e., beyit:1968

¹³³ Nejat Doğan, “Kutadgu Bilig’in Devlet Felsefesi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 13, Kayseri 2002, s.85.

“Eğer devamlı ve ebedî beylik istiyorsan; adaletten ayrılma ve halk üzerinde zulmü kaldır.”¹³⁴

Bu beyitte beyliğin devamlılığının, zulümden uzak durularak ve adaletin tesisiyle mümkün olacağı dile getirilmektedir.

“Bey halka karşı iyi ve âdil olursa; onun faydası bütün halka dokunur ve halk saadete kavuşur.”¹³⁵

Bu beyitte ise yazar beyin halka karşı adil olması durumunda; halkın saadete kavuşacağını dile getirmiş bir bakıma halkın mutluluğunun anahtarlarından birini hükümdara sunmuştur.

Yusuf Has Hâcib; hükümdarı halka iyilik etmekle sorumlu tutmuş; bunun adaletin tesisiyle sağlanabileceğini dile getirmiştir. Eserdeki bilge hükümdar, Farabî ve Eflatun’un filozof kralına benzer. Hükümdarın gayesi iyilik etmek ve erdemli olmaktır.¹³⁶ Bu sebeple de hükümdar zalim olmamalı, halkına zulüm etmemelidir:

“Zalim adam uzun müddet beyliğe sahip olamaz; zalimin zulümüne halk uzun müddet dayanamaz.”¹³⁷

Bu beyitte beyliğin ömrünün zulüm ile kılacağı, halkın buna dayanamayacağı dile getirilerek hükümdara öğüt verildiği görülmektedir.

“Zulüm yanan ateştir, yaklaşanı yakar; kanun sudur, akarsa nimet yetişir.”¹³⁸ Bu beyitte ise kanun ve zulüm ayrımı yapıldığı ve zulüm’ ün ateşe Kanun’un ise suya benzetildiği, kanunla memleketin imar edileceğinin vurgulandığı dile getirilmektedir.

Türk hükümdarı, her mücadelesinin kendi yetkinliğiyle ilintili olarak sonuçlanacağını bilincindeydi. Başka bir açıdan ise; sergileyeceği kahramanlığın, onu takip edenlerimde motive edip onlara cesaret vereceğinin farkındaydı.¹³⁹ Buradan hareketle Türk hükümdarının cesur olması gerektiği dile getirilebilir. Bunun eserde ki yansımaları da şu şekilde ele alabiliriz:

“Bey; cesur, kahraman, kuvvetli ve pek yürekli olmalıdır.”¹⁴⁰

¹³⁴ Y. H. Hâcib, a.g.e.,1994, beyit: 1435

¹³⁵ A.g.e., beyit:3206

¹³⁶ Mualla Kavuncu, “Kutadgu Bilig’de Toplum Felsefesi”, Türk Kültürü, Sayı: 444, Yıl: XXXVIII, Nisan 2000, s.232.

¹³⁷ Y. H. Hâcib, a.g.e.,1994, beyit: 2030

¹³⁸ A.g.e., beyit:2032

¹³⁹ S. Koca, a.g.e., 2002, s. 830.

¹⁴⁰ Y. H. Hâcib, a.g.e.,1994, beyit: 1949

Beyit açık bir şekilde Bey'in yürekli olması gerektiğini ortaya koyarken, bir sonraki beyitte ise büyük işlerin ancak cesaret ve kahramanlıkla kazanılacağına altı çizilmektedir.

“Halk için beyin cesur ve kahraman olması iyidir; büyük işleri ancak bu meziyetler ile karşılamak mümkündür.”¹⁴¹

Yazar'a göre; devletin en iyi şekilde yönetilmesi ve milletin saadet ve selameti için, hükümdarın siyaset bilgisi ve ilmüne hakim olması gerekmektedir. Bununla ilgili beyitleri inceleyecek olduğumuzda:

“Himmeti ile beraber, birde siyaset lazımdır; siyaset içinde beylik şartlarını haiz bir beyin riyaseti lâzımdır.”¹⁴²

Beyitte; çalışmanın yansıra siyasetin var olması gerektiği dile getirilmiş, siyasetin içinde de; beylik şartları taşıyan bir beyin başkanlık yapması gerektiğini vurgulanmıştır.

“Bey, memleket ve kanunu siyaset ile düzene koyar; halk, hareketini onun siyasetine bakarak tanzim eder.”¹⁴³

Bu beyitte ise; hükümdarın memleket ve kanunu siyasetle düzene koyduğunun altı çizilmekte; halkında hareketlerini bu siyasete göre tanzim ettiği dile getirilmektedir.

Kutadgu Bilig'de, hükümdarla ilgili üzerinde durulan bir diğer husus ise; zeki ve uyanık olmasıdır. Konuyla ilintili beyitlere örnek verecek olursak:

“Bey, bilgili, akıllı ve zeki olmalıdır; beyliğin hastalığına ancak bunlar ile çare bulunabilir.”¹⁴⁴

Bu beyitte yazar beyin bilgili, akıllı ve zeki olması gerektiğini belirterek bu meziyetlerin beyliğin hastalıklarına deva olacağını dile getirmiştir.

“Devlet işindeki bu tedbir ve uyanıklık; devletin uzun müddet devamı için daima faydalı olmuştur.”¹⁴⁵

Bu beyitte ise yazar; uyanık ve tedbirli olmanın devletin devamlılığını sağlayacak iki vasıf olduğunun belirtmektedir.

“Ey hükümdar, sen bugün halkın başında bulunuyorsun, halkı gözet, aklın başında ve uyanık ol.”¹⁴⁶

¹⁴¹ A.g.e., beyit:1961

¹⁴² A.g.e., beyit:1127

¹⁴³ A.g.e., beyit:1128

¹⁴⁴ A.g.e., beyit:1971

¹⁴⁵ A.g.e., beyit:440

Yazar hükümdara görevinin önemini hatırlatırken; halkı gözetmesini, uyanık ve akli başında hareket etmesi gerektiğini öğütlemiştir.

Eserde Hükümdarla ilgili olarak sabırlı olması ve öfkesine hakim olması gerektiği dile getirilmiştir:

“Sabır ve sükûnet bey için bir ziynettir; bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir.”¹⁴⁷

Bu beyitte sabır ve sükûnetin önemine dikkat çekilmiş bunların beyliğin başta önemli vasıflarından olduğu dile getirilmiştir.

“Hiçbir işte acele etme, sabret, kendini tut; kul sabırlı olursa beylik mertebesini bulur.”¹⁴⁸

Yazar bu beyitte sabrın önemini bir kez daha dile getirerek, kişinin kendini tutar, sabırlı olursa beylik mertebesine ereceğini dile getirmiştir.

Yazara göre hükümdarda bulunması gereken bir diğer vasıf ise kötü alışkanlıklardan ve nefsin arzu ve isteklerinden uzak durmaktır. Bunu şu beyitlerde görmekteyiz:

“Ey hükümdar, bu nefsinde karşı koy; onun arzusunu yerine getirip, ona zevk sürdürme.”¹⁴⁹

Bu beyitte yazar hükümdara nefsinde hakim olmasını öğütlerken; onun isteklerini yerine getirmemesini dile getirmektedir.

“Dünya beyleri şarabın tadına alıştırlarsa; memleketin ve halkın çekeceği zahmet çok acı olur.”¹⁵⁰

Yazar hükümdara şaraptan uzak durması gerektiğini bu alışkanlığın sonucunu memleket ve halk tarafından çok zahmetli şekilde ödeneceğini dile getirmektedir.

“Bey, içki içer ve oyunla vakit geçirirse; memleket işini düşünmeye ne zaman fırsat bulur.”¹⁵¹

Bu beyitte ise; içki ve oyun düşkünlüğünün sonucunun memlekete zarar getireceği dile getirilmiştir.

¹⁴⁶ A.g.e., beyit:1436

¹⁴⁷ A.g.e., beyit:1988

¹⁴⁸ A.g.e., beyit: 1310

¹⁴⁹ A.g.e., beyit:5318

¹⁵⁰ A.g.e., beyit:2092

¹⁵¹ A.g.e., beyit:2103

Yazar'a göre; takvalı insan titiz olduğu için doğru iş yapacaktır. Hayâ sahibi olmak ise uygunsuz tavır ve davranışlara engel olacaktır. Eserde yer alan ilgili beyitlere örnek verecek olduğumuzda:

“Takovâ sahibi, hataya düşmemek için daima titiz davranır; böyle titiz hareket eden beyler, doğru iş görürler.”¹⁵²

Bu beyitte takvalı kişinin titiz olacağı dile getirilirken; titiz hareket eden beyin doğru iş göreceği belirtilmiştir.

“Eğer bey takvâ sahibi ve temiz kalpli olmazsa; hiçbir vakit temiz ve isabetli hareket edemez.”¹⁵³

Bu beyitte ise; isabetli hareket etmenin yolunun takva sahibi ve temiz kalpli olmaktan geçtiği dile getirilmektedir.

“Tanrı kime hayâ ve iz'an vermişse; ona devlet ile birlikte bütün şerefleri vermiş demektir.”¹⁵⁴

Yazar bu beyitte ise; yaratıcının kime hayâ ve anlama yeteneği vermişse ona devlet olma gücünü verdiği ve şerefli kıldığını dile getirmiştir.

Yazar; hükümdarın sahip olması gereken fizikî özellikleri de şu şekilde belirtmiştir:

“Bey güzel yüzlü, saç-sakalı düzgün, yakışıklı ve orta boylu olmalı; aynı zamanda nâm ve şöhret sahibi bulunmalıdır.”¹⁵⁵

Bu beyitte yazar; bey 'in sahip olması gereken fiziksel özellikleri ortaya koyarken; bunun yanında nâm ve şöhret sahibi olması gerektiğini dile getirmiştir.

“Yüzünü gören herkes, bakınca onu sevmeli; memleketi ve halkı ona bakıp, güvenle yaşamalıdır.”¹⁵⁶

Bu beyitte ise Bey'in yüzünün halka güven vermesi gerektiği dile getirilmiş; ayrıca bu güven duygusuyla beraber huzur içinde yaşaması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Son olarak, genel anlamda ifade etmek gerekirse devlet adamı olarak hükümdarda şu özelliklerin bulunması gerektiği söylenebilir¹⁵⁷: Tanrı vergisine mazhariyet, asil bir soydan gelme, akıllılık, bilgili olma, ahlaklı ve faziletli olma (bu son özellik, kendini çıkarlarını değil halkını düşünmeyi, dürüst ve doğru sözlü olmayı,

¹⁵² A.g.e., beyit:1986

¹⁵³ A.g.e., beyit:1987

¹⁵⁴ A.g.e., beyit:2007

¹⁵⁵ A.g.e., beyit:2083

¹⁵⁶ A.g.e., beyit:2084

¹⁵⁷ Hüseyin Akyüz, *Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem*, Eser Ofset, Erzurum, 2002

merhamet sahibi olmayı, dindar olmayı, halkına karşı cömert ve anlayışlı davranmayı da içerisinde bulundurur).¹⁵⁸

2.2. Devlet Hizmetinde Yer Alan Diğer Görevliler

Yusuf Has Hâcib, hükümdarda bulunması gereken vasıfların dışında; devlet teşkilatında yer alan önemli görevlilere de değinmiştir; yönetiminde ve sarayda hükümdara etkin biçimde yardımcı olan memurları sayarak, onların seçiminde göz önünde bulundurulması gereken kriterlere yer vermiştir. Bu görevlilerdeki aranan vasıflara baktığımızda; büyük ölçüde hükümdarda bulunması gereken vasıflara benzediği görülmektedir.

Türk devletlerinde hükümdarlık dışındaki makamlar sadece kazanılan başarılarla, liyakatle elde edilebilmiştir. Herkes yeteneği ve çalışkanlığı oranında önemli görevlere yükselebilirdi. Türk toplumunda kölelik ve üstün bir sınıflaşmanın bulunmaması; yöneticiler ve halkın geldikleri soy itibari ile bir ayrıma tutulmaması; doğuştan gelen bir mevkiye sahip olunmasını engelliyor ve dolayısıyla toplum içerisindeki insanların yükselmesine fırsat veriyordu. Aristokrat bir yönetime rastlanmayan Türklerde, dışa kapalı yapıda özellik göstererek sürekliliğini devam ettiren tek makam hükümdarlıktı.¹⁵⁹

Yazar eserinde, üç memura çok önem vermiştir. Bunlar; asker, vezir ve kâtiptir. Bu üç memurun devlet için önemine dikkat çeken Yusuf Has Hâcib, bunların farklı bir değerlendirmeye tabi tutulmasını hükümdardan istemiştir.¹⁶⁰ Çalışmanızda bu üç memurun yanı sıra, sarayda ve devlet işlerinde etkin rolü olan Ulu Hacıp, hazinedar, saray nazırı ve elçiyi de ele alacağız.

2.2.1. Vezir

Kutadgu Bilig'de devlet adamı kavramıyla ilintili olarak ele alınan görevlilerden vezir hükümdardan sonra ikinci sırada yer almakta ve devlet kademesinde ki bu konumu itibari ile büyük önem taşımaktadır. Yusuf Has Hâcib, konumu itibari ile büyük önem taşıyan bu görevlinin seçimi hususuna çok dikkat

¹⁵⁸ Y. H. Hâcib, A.g.e., 1994, s.148-149

¹⁵⁹ M. Niyazi, A.g.e., 2007, s.242.

¹⁶⁰ Y. H. Hâcib, A.g.e., 1994, beyit: 5910-5914

edilmesi gerektiğinin altını çizmiş ve vezirin seçimi ile ilgili görev verilecek kişide aranılması gereken hususları ayrıntıyla dile getirmiştir. Konuyla ilgili beyitlere örnek verecek olduğumuzda ise;

“Ey hükümdar, vezir beylerin eli demektir; onlar işleri bu eller ile görürler.”¹⁶¹

Bu beyitte Hacip veziri, insanın hayatında çok önemli bir işleve sahip olan el uzvuna benzetmiş; beylerin işleri vezirler ile gördüğünden bahsederek nasıl ki elleri olmayan insan günlük yaşamını devam ettirirken sıkıntı çekerse aynı şekilde; aynı şekilde vezir olmadan beyde günlük işlerinde dahi sıkıntı çekecektir şeklinde bir yaklaşımda bulunulmuştur.

“Hiç şüphe yok, bey için vezir çok lüzumludur; vezir iyi olursa, bey rahat uyur.”¹⁶²

Bu beyitte ise bir önceki beyitle aynı doğrultuda bir düşünce belirtilmekte; iyi bir vezire sahip olmanın önemine atıf yapılarak, iyi vezirin beyin rahat bir şekilde uyumasına vesile olacağına değinilmiştir.

“Beylerin yükünü yüklenen vezirdir; beyliğin temelini sağlamlaştıran da vezirdir.”¹⁶³

Bu beyitte bir önceki beyitle ilintili olarak beyin rahat uyumasına ve devlet işleriyle ilgili rahat etmesinin altında yatan neden olarak vezirin beylerin yükünü yüklenmesi olduğunun altını çizmekte aynı zamanda burada vurgulanan vezirin pratikte ki önemli bir işlevine yapılan vurguda; Hacip vezirin beyliğin temelini güçlendirmek gibi bir vasfı olduğunu ortaya koymaktadır. Devletin temelini oluşturan töre, kut ve beylikler olduğuna göre bu unsurları güçlendiren, sağlamlaştıran vezirdir denilerek aslında; vezirin devletin temelini hassas noktalarını ve denge unsurlarını iyi analiz ederek gerektiğinde gereken yere “devlet ebet müddet” şiarına uygun şekilde hareket ettiğinin altı çizilerek; vezirin devlet adamlığı vasfına önemli bir gönderme yapılmıştır.

“Bu işe halk içinde çok temayüz etmiş, seçkin insan lazımdır; akli gönlü ermeli ve işe yürekten bağlanmalıdır.”¹⁶⁴

Bu beyitte ise Hacip; bir önceki beyitte bahsettiğimiz devletin temelinin kuvvetlendirebilmesi için seçilen vezirde nasıl bir yeti, kavrayış ve özelliğın olması

¹⁶¹ A.g.e., beyit:2181

¹⁶² A.g.e., beyit: 2182

¹⁶³ A.g.e., beyit:2183

¹⁶⁴ A.g.e., beyit:2184

gerektiğinin altını çizmektedir. Başka bir deyişle beyitte de gördüğümüz gibi halk içinde sivrilmiş, halkın özelliklerine ve değerlerine hakim olması gerekmele beraber; akıl ve gönlü belirli bir olgunlukta ve işine kendi işi gibi yürekten içsel bir motivasyonla bağlanmalıdır.

"İnsanların seçkini takva sahibi olan kimsedir; o bütün muhtaçlara ilaç ve devadır."¹⁶⁵

Yukarıda bahsettiğimiz seçkinliğin kaynağını irdeleyecek olduğumuzda ise; yazarın bunu acık bir şekilde dile getirdiğini görmekteyiz. Yazar seçkin insanı takva sahibi olarak nitelendirmekle beraber, bu seçkinliğin bütün muhtaçların dertlerine çare olacağını belirtmektedir.

"Vezirlik mühim bir iştir; bu iş için seçkin insan lazımdır; o doğru ve asil tabiatlı olmalıdır."¹⁶⁶

Bu beyitte ise Hacıp vezirlik için seçkinliğin önemine yine atıfta bulunmuş; bu seçkinliğin unsurlarının ise doğru ve asil tabiat sahipliği olduğunu dile getirmiştir.

"Vezir imanlı, takva sahibi ve temiz olmalı, memleket ve halk ondan her bakımdan emin bulunmalıdır."¹⁶⁷

Vezirde bulunması gereken diğer bir özellik ise; güçlü bir inanca sahip olmanın yanı sıra dinin emirlerine, haram ve helal kıldıklarına çok dikkat etmesi, şüpheli şeylerden kaçınması, temizliğe riayet etmesi, Allah'tan korkmasıdır. Bu sayılan özelliklerin yanı sıra halk ve memleketin nezdinde; inanılan ve kendisine güvenilen bir şahsiyete sahip olması gerektiği dile getirilmektedir.

"Takva sahibi insan işte tedbirli davranır; yakışsız işlere yaklaşmaz ve işin vaktini bilir."¹⁶⁸

Bir önceki beyitte bahsedilen takva sahibi olmanın pratikte ne işe yarayacağını ise yazar bu beyitte dile getirmektedir öyle ki; İslam dinin de farz ibadetlerin örneğin: Namaz kılmak, oruç tutmak, hac vazifesini yerine getirmek gibi temel farzlar yüce yaratıcı tarafından başlangıç ve bitiş olarak belirli bir zaman aralığına göre tasarlanmıştır. Başka bir açıdan takva üzere yaşam için kişinin insanı harama götürebilecek şeylere karşı sürekli dikkatli ve uyanık olması gerekmektedir. Her iki durumda da kişi tedbirli olmak, en uygun ve faydalı olanı seçebilmek ve son olarak da

¹⁶⁵ A.g.e., beyit:2191

¹⁶⁶ A.g.e., beyit:2187

¹⁶⁷ A.g.e., beyit:2190

¹⁶⁸ A.g.e., beyit: 2192

zamanın en iyi şekilde kullanmayı içselleştirmiş olacağından pratikte beyitte bahsedilen davranışları en iyi şekilde yerine getirecektir.

“Vezirin yüzü güzel ve düzgün, kendisi de, halkın hakkını alabilmesi için, adil olmalıdır.”¹⁶⁹

Vezir seçimiyle ilgili olarak Hacip; vezirin bulundurması gereken fiziksel özelliklere de yer vermiştir. Vezirin yüzünün güzel ve düzgün olması gerektiğinin altını çizerken aynı zamanda halkın hakkını rahat bir şekilde alabilmesi için vezirin adil olması gerektiğini vurgulamıştır.

“Hizmetkârların başı olan vezir doğru hizmet etmezse, beylerin işi hep eğri olur.”¹⁷⁰

Vezir hizmet edenlerin başı olarak gösterilmekte; onun iş yaparken sergileyeceği tavrın silsile şeklinde bütün hizmetkârları etkileyeceği göz önünde bulundurulduğunda, vezirin doğru hizmet etmesi bütün hizmetkarlarında aynı şekilde davranmaya sevk edecek ve bunun sonucunda devletin işleri en iyi şekilde görülecektir. Aksi takdirde bütün işler yanlış yapılacağından beyin, bir başka açıdan da devletin işleri yön değiştirip, çarpık bir yapıya bürünecektir.

“Vezir hesap bilir, âlim ve zeki olmalıdır; bilgili olmalı ve çeşitli yazıları bilmelidir.”¹⁷¹

Hacip bu beyitte ise; vezirin hesap bilir, bilgin, zeki ve bilgili olması gerektiğinin yanı sıra çeşitli yazılar bilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Öyle ki devlet işleri belirli bir takvim çerçevesinde görülmekte bunun için hesap kitap gerekmektedir.¹⁷² Başka bir açıdan ise kişinin zeki olması işleri kolay bir şekilde halledebileceğinin göstergesi olmaktadır.¹⁷³ Hacip insanın işlerinde yazıyı kullanmasının yaptığı işleri daha net olarak görmesi¹⁷⁴ açısından önemli olduğuna değinmekle birlikte yazı bilen çok zeki olduğunu dile getirmiştir.¹⁷⁵

“Vezirliğe çok olgun bir insan lazımdır; o, okuyan yazan ve çok anlayışlı bir insan olmalıdır.”¹⁷⁶

¹⁶⁹ A.g.e., beyit:2208

¹⁷⁰ A.g.e., beyit:2210

¹⁷¹ A.g.e., beyit:2218

¹⁷² A.g.e., beyit:2219-2220

¹⁷³ A.g.e., beyit:2222

¹⁷⁴ A.g.e., beyit:2223

¹⁷⁵ A.g.e., beyit:2224

¹⁷⁶ A.g.e., beyit:2234

Yazar beyitte vezirin olgun olması gerektiğinin belirtmiştir. Türk dil kurumu sözlüğünde Olgun; Bilgi, görgü, hoşgörüsü yeteri kadar gelişmiş, ağır başlı (kimse), kâmil¹⁷⁷ anlamlarına gelmektedir. Bu tanımdan hareketle vezirin; farkındalık düzeyinin bireysel ve toplumsal açıdan yüksek olması gerektiği söylenebilir. Ayrıca beyitte vezirin okuyup yazmasının gerekliliği daha önceki beyitlerde olduğu gibi yinelenmiş ve anlayışlı (ferasetli¹⁷⁸) olması gerektiği söz edilmiştir.

“Hizmete hazır, vefalı, emanete karşı titiz ve bir de temiz gönüllü olmalıdır.”¹⁷⁹

Yazara göre asli görevi devletine hizmet olan vezir; devlet adamı olarak görevini yerine getirirken devletine ve milletine karşı vefa duygusu ile hareket etmeli, kendisine emanet edilen bu önemli görevi titiz bir şekilde, temiz bir kalple gözeterek eksiksiz bir şekilde yerine getirmelidir.

“İşe yaramayan, fena biri memlekete vezir olursa, o memleket halkı, fakiri ve zengini, hepsi bozulur.”¹⁸⁰

Beceriksiz ve fena; kötü, istenilen ve gereken nitelikte olmayan (kimse), davranışları toplumun ahlak anlayışına uymayan¹⁸¹ özellikte ki bir kişinin vezir olması durumunda daha önceki beyitlerde de bahsedildiği üzere vezirin hizmetkârların başı olması ve yaptığı davranışların bütün yönetim kadrosunu etkileyecek olmasından dolayı; memleketin halkı bozulacaktır.

“Bey, onun vasıtası ile bütün arzularını elde eder; durum ne olursa olsun, bütün işi düzene girer.”¹⁸²

Yazar bu beyitte vezirin önemini yineleyerek devlet başkanının bütün işlerinin düzenli ve yolunda olması için ve devlet başkanının bütün arzularına kavuşabilmesi için vezirin çok önemli bir konumda bulunduğunu dile getirir.

“Bir beye yol gösteren vezirdir; halka, muhafızlara ve hizmetkârlara nizam veren odur.”¹⁸³

Vezerde bulunması gereken vasıflarla ilintili olarak bu beyitin iki önemli unsura temas ettiği görülmektedir. Bunlardan ilki vezirin yol gösterici olması iken ikincisi ise düzeni tesis etme görevidir. Beye yani devlete rehberlik etme görevi önceki beyitlerde

¹⁷⁷ <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 20.11. 2018

¹⁷⁸ <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 22.11. 2018

¹⁷⁹ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 2237

¹⁸⁰ A.g.e., beyit:2241

¹⁸¹ <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 29.11. 2018

¹⁸² Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 2261

¹⁸³ A.g.e., beyit:5336

saydığımız vezirde bulunması gereken özelliklerin nedenini teşkil etmektedir Hacip bu beyitle anlatmak veziri seçerken neden bu denli ince eleyip sık dokumak gerektiğini açıkça dile getirmiştir. Beyitte dile getirilen ikici unsur olan nizam (düzen¹⁸⁴) verme görevinin içeriğine baktığımızda ise vezirin neredeyse devletin bütün asli unsurlarını (halk, muhafız, hizmetkârlar) etkileme, şekillendirme gücüne sahip olduğunu görmekteyiz. son tahlilde her iki unsurunda vezir seçimine neden bu kadar önem verildiğini gözler önüne serdiğini söyleyebilir.

“Eğer vezir yuları ters tarafa çekerse, her şey ters olur; bu benim kanaatimdir.”¹⁸⁵

Bir önceki beyitin yorumunda önemine değinmiş olduğumuz iki unsurun vezir tarafından yanlış kullanıldığında ortaya çıkacak sonuçlarla ilgili kanaatini ortaya koyan yazar; vezirin elinde bulunan beye rehberlik etme ve halka, muhafızlara ve hizmetkârlara nizam verme gücünü yulara benzetmekte ve vezirin bu güç ile aslında devleti istediği gibi yönlendirerek telafisi zor durumlara sokabileceğinin altını çizmektedir. Vezirle ilgili değindiğimiz son beyit onun devlet adamlığı karakterini inşa edecek unsurları içermektedir. Elinde bulundurduğu bu yetkileri devletin bekası, milletin huzur ve saadeti için kullanırsa devlet adamlığı vasfını elinde bulunduracaktır.

2.2.2. Ulu Hâcib

Ulu Hâcib; saray görevlileri arasında büyük öneme sahiptir. Eserde Hacip’lik makamıyla ilgili şu bilgiler verilmektedir:

“Ulu hâcib çok emniyetli, dürüst ve bu doğrulukla birlikte de iyi ve dini bütün bir insan olmalıdır.”¹⁸⁶

Yazar bu beyitte Hâcib in dürüst, doğru, iyi ve dini bütün olması gerektiğine değinmekle tıpkı vezirin seçiminde ki kıstasları tekrarlamış, bu tekrar devlet adamının en temel özelliği olduğunun altının çizildiği söylenebilir.

“Halka faydalı olması ve bununla halkın başına güneş ve ay doğması için, onun soyu soppu temiz ve tabiatı iyi olmalıdır.”¹⁸⁷

Devlet adamının asli vazifesi halka faydalı olmak olduğu için bu beyit Ulu Hacip’in bu işe çok önem vermesi gerektiğinin altını çizmekle beraber, güneş ve ay

¹⁸⁴ <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 30.11. 2018

¹⁸⁵ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 5337

¹⁸⁶ A.g.e., beyit:2436

¹⁸⁷ A.g.e., beyit:2437

benzetmesi yaparak, Ulu Hacıp'in güneş nasıl insanların yaşamı için vaz geçilmez bir özelliğe ve aydınlatıcılığa sahipse Ulu Hacıp'inde bu şekilde davranarak insanların hayatlarını kolaylaştırmasını ve onları aydınlatmasını ister. Aynı şekilde ay da geceleri karanlık da insanlara yol gösteriyorsa ulu Hacıp de insanlara bu şekilde karanlıktan aydınlığa çıkaracak şekilde yol göstermelidir.

“Gözü tok, hayâ sahibi ve nazik olmalıdır; zeki ve bin türlü bilgiye sahip bulunmalıdır.”¹⁸⁸

Bu beyitte ise gözü tok, hayâ sahibi ve nazik olması gerekliliğine atıf yapılarak ulu Hacıp olacak kişinin zekasına ve bilgi birikimine değinilmektedir.

“Gözü tok olan insan vazife başında rüşvet almaz; hâcib rüşvet alırsa, bey gülünç duruma düşer.”¹⁸⁹

Bir önceki beyitte bahsedilen gözü tok olma vasfının sebebi bu beyitte verilmiştir. Tok gözlü insanın rüşvet almayacağı belirtilirken; rüşvet aldığı takdirde beyin (devletin) gülünç duruma düşeceğinin altı çizilmiştir.

“Hâcib hayâ sahibi, temiz ve nazik bir insan olursa, ondan işte ve sözde ancak iyilik gelir.”¹⁹⁰

Yukarıda ki beyitlerde Ulu Hacıp'in hayâ sahibi, temiz, nazik olması gerektiğine değinilmişti. Bu beyit ise bu vasıfların pratikte ki sonuçlarından söz etmekte ve bu vasıfları taşıyan Ulu Hacıp den sadece iyilik geleceği dile getirilmektedir.

“Hâcib vazifede çok uyanık ve anlayışlı olmalı; insan işinde uyanıklık ile boya tutturur.”¹⁹¹

Yazar bu beyitte ise uyanık olunması gerektiğine değinmiş; işinde uyanık olursa bulunduğu mevkide kalıcılık sağlayacağını, yaptığı işten ise verim alacağını söylemektedir.

“Hâcibin yüzü ve kıyafeti güzel, saç sakalı düzgün, erkek sesli ve açık sözlü olmalıdır.”¹⁹²

Bu beyit Ulu Hacıp'in fiziksel özelliklerine vurgu yapmış; tıpkı vezir gibi yüzünün, kıyafetinin güzel ve kişisel bakımının tam olması gerektiğini vurgulamış

¹⁸⁸ A.g.e., beyit:2441

¹⁸⁹ A.g.e., beyit:2442

¹⁹⁰ A.g.e., beyit:2444

¹⁹¹ A.g.e., beyit:2453

¹⁹² A.g.e., beyit:2458

aynı zamanda sesinin tonunun nasıl olması gerektiğini ve net, açık konuşması gerektiğini dile getirmiştir.

“Zeki olmalı ve kanunu iyi bilmelidir; dünyayı süsleyen şeyler hep zekâ mahsulüdür.”¹⁹³

Yazar beyitte kanun bilmenin önemi belirtmiş sonrasında ise; Dünya'nın süslenmesinden farklı bir anlamda ise imarından bahsederek bunun zekâ ile gerçekleştirileceğini dile getirmiştir. Beyitte kanun (töre) bilmenin önemi vurgulanarak belirtilmek istenen; yapılacak olan süsleme(imar) de zekânın kanunu araç olarak kullanabilmesi kanunun (törenin) meşru sahasında hareket etmesi gerektiği ve bu sayede kendi zekâsını kanıtlayabileceğinin anlatıldığı söylenebilir.

“Herkes karşı küçük ve alçak gönüllü davranmalı; dili yumuşak ve şekerden daha tatlı olmalıdır.”¹⁹⁴

Beyitte alçak gönüllü davranılması gerektiği dillendirilirken bunu yaparken mevki, makam, rütbe veya milliyet ayrımı yapılmadan herkese karşı aynı şekilde olması gerektiği belirtilerek bu vasfın yöntemi gösterilmiştir. Beyitin ilk kısmında sahip olunması gereken tavır ve bunun sergileniş yöntemi nitelenirken beyitin ikinci kısmında ise; tavrın konuşma ile nasıl desteklenmesi gerektiği bir nevi alçak gönüllülüğün nasıl bir konuşma tarzı gerektirdiği belirtilmiştir. Başka bir açıdan baktığımızda ise; duyular arası aktarım yapıldığı görülmektedir. Açık bir şekilde dile getirecek olursak; kırıncı olunmaması gerektiği, yumuşak söyleyişle; gönül alıcı, okşayıcı sözler kullanılması gerektiği ise şekerden daha tatlı konuşmayla nitelendirilmiştir.

“Sabırlı ve kendisine hâkim olmalıdır; gözünü iyi gözetmeli ve dilini sakınmalıdır.”¹⁹⁵

Sabır Türk dil kurumu sözlüğüne göre; Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç, olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme¹⁹⁶ anlamlarına gelmektedir. Bu kapsamda beyitte dile getirilen sabırlı ve kendisine hâkim olma erdemlerinin birbirini tamamlayıcı şekilde verildiği görülmektedir. Beyitin devamında ise gözünü ve dilini korumalı şeklinde öğüt verilmektedir.

¹⁹³ A.g.e., beyit:2474

¹⁹⁴ A.g.e., beyit:2475

¹⁹⁵ A.g.e., beyit:2480

¹⁹⁶ <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.12. 2018

“Bütün faziletlere sahip olmalı ve kalem sahibi bulunmalıdır; her türlü işi bilgisi ile yürütülmelidir.”¹⁹⁷

Beyitte fazilet yani erdem ve ruhsal olgunluğa¹⁹⁸ sahip olunması gerektiği belirtilirken hemen sonrasında kalemi ustaca kullanabilmek manasında ki kaleme sahip olmak değimi kullanılmış; bir manada sahip olunulan erdemlerin kalem sayesinde ustaca aktarılabilmesi gerektiğinin vurgulandığı söylenebilir. Beyitin ikinci kısmında ise her türlü iş hakkında bilgisinin olması ve kontrolü altında yürütülmesi gerektiği dile getirilmektedir.

“Dikkat edersen, hizmetler arasında en ince hizmet hâcipliktir.”¹⁹⁹

Bu dizede ise Ulu Hacıplık hakkında devam eden beyitlerde iyice anlatılacağı üzere dikkat edilmesi gereken bir hususa değinilmiş; dikkat edilmesi gereken en ince iş olduğu dile getirilmiştir.

“Hâciplik için önce şu on şey lâzımdır; keskin göz, delik kulak, geniş gönül.”²⁰⁰

Yazar özellikle Ulu Hacıp'te bulunması gereken on özellikten bahsetmiş bunlardan üç tanesini keskin göz, delik kulak, geniş gönül olarak dile getirmiştir. Bahsedilen bu üç özellikten keskin gözün; gerçekleri yanılmadan görebilme yeteneği²⁰¹ yani basiretli olmaya, delik kulak; olup biten her şeyden haberdar olacak şekilde bir teşkilata sahip olmaya, geniş gönül ise; her olayı en uygun şekilde değerlendirebilme yetisine sahip olmaya işaret ettiği söylenebilir.

“Yüz, kıyafet, boy, dil, anlayış, akıl, bilgi; tavır ve hareketi de bunlara tam denk olmalıdır.”²⁰²

Yazar beyitin ilk kısmında bir önceki beyitte bahsettiği on özellikten geriye kalan yedi tanesine yer vermiş; üç tanesini dış görünüşle ilgili unsurlara ayırarak; tıpkı vezirde bulunması gereken özelliklerde bahsettiği gibi yüz, kıyafet ve boy atıfta bulunmuş sonrasında ise içsel yetilere değinerek; dil, anlayış, akıl ve bilgi olunması gerektiğini dile getirmiştir. Beyitin ikinci kısmında ise; bu on özelliğin kişide bulunmasının yetmeyeceğini tavır ve hareketinde bunlara denk olarak eş güdümü ve uyumu sağlaması gerektiği söylenebilir.

¹⁹⁷ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 2482

¹⁹⁸ <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 12.12. 2018

¹⁹⁹ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 2484

²⁰⁰ A.g.e., beyit:2487

²⁰¹ <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.12. 2018

²⁰² Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 2488

“Hükümdar çok yaşasın; fakat bir beyin gören gözü ulu hâcibdir.”²⁰³

Bu beyitte ise beye önemli bir gönderme yapıldığı görülmekte ulu hacibin yönetimde beyin gözü olduğunun altını çizmektedir. Bu durum Ulu hacibin seçiminde neden çok dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir, çünkü olayların aslını ve iç yüzünü görebilmek için basiret gerekir. Daha önceki beyitlerde açıkladığımız üzere Ulu Hacip seçilirken dikkat edilmesi gereken önemli bir unsur olarak bu özellik karşımıza çıkmaktaydı.

“Kanun, usul ve örfü yerine getirmek ince bir iştir; ulu hâcib bunu tanzim ederek, yol ve kapıları açar.”²⁰⁴

Beyitte kanun, usul ve örfün uygulanışına çok dikkat edilmesi gerektiği dile getirilmiş, bir önceki beyitle birlikte değerlendirecek olduğumuzda ise bu beyitin beyin gözü olan Ulu Hacib ‘e anahtar işlevi yüklediği; bu işlevi sayesinde beye kanun (töre), usul ve örfün düzenli bir şekilde uygulanmasının kapılarını açtığı söylenebilir.

“İster haciplerin, ister beylerin işi olsun, büyük veya küçük, o bütün maruzatta bulunmak isteyenleri kabul eder.”²⁰⁵

Hem beyin işleriyle ilgili hem de kendi işleriyle maruzatları kabul etme görevinin hacib de olması onu halk ile bey arasında köprü işlevi gören bir konuma taşıdığı söylenebilir.

“Hazinedar veya kâtip gibi memurlar ve elbiseçi veya ayakkabıcı gibi sanatkârlar ile münasebetedir.”²⁰⁶

Bu beyitte ise toplumsal sınıflarla olan bağlantısı ve diyalogu anlatılırken bir önceki beyitin desteklenmekte olduğu söylenebilir.

“Yat-yabancı elçilerin geliş ve gidisine, onların istihkakları olan ihsan ve hediyelerin verilmesine o bakar.”²⁰⁷

Yabancı elçilerle ilgilenen kişi’ de yine Ulu Hacib’dir. Öyle ki; onların ağırlanmasından, yemesi içmesinden ve ağırlanmasından da o sorumludur. Bununla birlikte son üç beyittin birbirini destekler nitelikte olduğunun altı söylenebilir.

“Fakir, dul, öksüz ve yetim dileklerini dinler ve bunları beye arz eder.”²⁰⁸

²⁰³ A.g.e., beyit:2489

²⁰⁴ A.g.e., beyit: 2490

²⁰⁵ A.g.e., beyit:2493

²⁰⁶ A.g.e., beyit:2494

²⁰⁷ A.g.e., beyit:2495

²⁰⁸ A.g.e., beyit:2498

Toplumsal olarak korunmaya muhtaç olan kesimle iletişim de olması gerekenin Ulu Hacib olduğu dile getirilmiştir. Geniş çerçeveden baktığımızda Ulu Hacib olacak kişinin toplumun bütün tabakalarıyla iletişimde olması gerektiğini ve bu sayede toplumun nabzını iyi bir şekilde tutarak hakana gerek törenin uygulanmasında gerek halkın ve bürokrasinin düzenlenmesinde yok gösteren ve kapıları açan anahtar görevi ne sahip olduğu söylenebilir.

2.2.3. Başkumandan (Subaşı)

Kutadgu Bilig’de yer alan, başkumandanın ait vasıflar ve görevler hakkındaki düşünceler çok önemlidir. Ele alınan bu vasıflar, bugünkü askerler açısından da ideal vasıflardır.²⁰⁹

“Bu işe çok çevik, sert, tecrübeli, tam ve pek yürekli bir adam lazımdır.”²¹⁰

Yazar beyitte başkumandanın çevik, sert tecrübeli olması gerektiğine değinirken bu özelliklerin tamamlayıcısı olarak tam ve pek yürekli (acıması olmayan, yüreksiz, merhametsiz (kimse)²¹¹) olması gerektiğininde altı çizilmiştir.

“Orduya kumanda, askeri idare etmek ve düşmanı kırmak çok büyük bir iştir.”²¹²

Bu beyit savunmayla ilgili güçlükleri dile getirmekte Başkumandanın karşı karşıya olduğu zorluklar dile getirilirken orduyu idare ederken dikkat edilmesi gereken noktalara değinilmiş, düşmanı kırmanın önemine atıf yapılmıştır.

“Bu iş için seçkin insan lazımdır; ihmalkârlık yüzünden töhmet altında kalmaması için, o ihtiyatlı ve uyanık olmalıdır.”²¹³

Tıpkı vezirin seçiminde olduğu gibi; seçkinlik vasfına değinilmiş bunun yanı sıra ihmalkârlık yüzünden herhangi bir suçlama altında kalınmaması için ise ihtiyatlı ve uyanık davranılması gerektiği öğütlenmiştir.

“Cömert, cesur, alçak gönüllü, sofrası açık ve soğukkanlı olmalıdır.”²¹⁴

“O çok cesur, zeki ve aynı zamanda da mert ve geniş yürekli olmalıdır.”²¹⁵

²⁰⁹ Sadri Maksudi Arsal, “Kutadgu Bilig”, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Mecmuası Dergisi, C. XIII, Yıl: XIII, İstanbul 1947, s.670.

²¹⁰ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 2271

²¹¹ <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 18.12. 2018

²¹² Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 2272

²¹³ A.g.e., beyit:2273

²¹⁴ A.g.e., beyit:2274

²¹⁵ A.g.e., beyit:2282

Bu iki beyitte ise, tıpkı vezirin özellikleri sayılırken ortaya konduğu gibi; cömertlik, alçak gönüllülük, zeki olmak, geniş yüreklilik vasıfları dile getirilmiş ve vezirden farklı olarak ise başkumandanın cesur ve soğukkanlı olması gerektiği belirtilmiştir.

“Ordu kumandanı siyaset etmesini bilmeli; ordu siyasete bağlı olur.”²¹⁶

Siyaset Türk dil kurumu sözlüğünde; politika, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış²¹⁷ olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareket edecek olduğumuzda, kumandanın siyaset bilmesi devlet işlerini yürütmesi ve devletin dış tehditlere karşı daima uyanık bir şekilde tehditleri ortadan kaldıracak yöntemler geliştirmesi bakımından çok önemli olduğu söylenebilir.

“Onun yüreği harpte aslan yüreği gibi ve dövüşürken de bileği kaplan pençesi gibi olmalıdır.”²¹⁸

Cesaretin bir kumandanın en önemli özellikleri arasında olduğu söylenebilir. Yazar başkumandan seçiminde bu özelliğe çokça atıf yaparken bu beyitte kumandanın savaşırken cesaretinin aslan gibi olması gerektiğini bunun yanı sıra kaplan pençesi kadar kuvvetli bileğe sahip olması gerektiğini belirtmektedir.

“Söyledikleri doğru olmalı ve sözüne emniyet edilmelidir; büyükler yalancı olursa, halkın itimatı kalmaz.”²¹⁹

Yazar dikkat edilmesi gereken başka bir hususunda doğru sözlü olmak gerektiği ve bunun yöneten yönetici arasındaki ilişki açısından ne kadar önemli olduğunu dile getirmekle birlikte doğru sözlü olmayan devlet büyüklerine halkın itimatının kalmayacağını belirtmektedir.

“Orduları yarıp delmek için, sebatlı bulunmalı, askeri coşturmak için de kesin kararlı olmalıdır.”²²⁰

Sebat; sözünden veya kararlarından dönmeme, bir işi sonuna değin sürdürme, direşme²²¹ anlamlarına gelmektedir. Bu tanımdan hareketle beyitte komutana bir nevi öğüt verilerek; ordulara üstün gelmek, bunun yanı sıra askeri coşturmak için kararından dönmemesi, sonuna kadar direnmesi gerektiği belirtilmiştir.

²¹⁶ A.g.e., beyit:2296

²¹⁷ <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 20.12. 2018

²¹⁸ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 2310

²¹⁹ A.g.e., beyit:2324

²²⁰ A.g.e., beyit:2328

²²¹ <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.01. 2019

“Kumandan ihmalkâr olmamalı ve çok uyanık bulunmalıdır; o ihmalkâr olursa, düşmanın baskısından zarar görür.”²²²

Daha öncede bahsettiğimiz ihmalkâr olmamak ve uyanık olmak kavramlarının bu beyitte de yinelendiğini görmekteyiz. Lakin bu beyitte ihmalkârlığın farklı bir sonucuna değinilmiş; dikkat edilmezse düşman baskısına maruz kalınacağı ve bunun zararlarla sonuçlanabileceğinin altı çizilmiştir.

Devlet adamı olarak kumandan; devleti ve toplumu dışarıdan gelebilecek fiili tehdit ve saldırılara karşı koruyan ve bunun içinde siyaset geliştirmesi gereken kişidir. Bu bağlamda kumandanın devletin devamlılığı ve huzuru için ne kadar büyük öneme sahip olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

2.2.4. Kâtip (Bitikçi)

Yusuf Has Hâcib; kâtip’in sahip olması gereken özellikleri şu şekilde dile getirmiştir:

“Kâtibe sırları söylemek icap edecektir; kâtip, az veya çok olsun, bunları gizli tutmalıdır.”²²³

Kâtipler Bey’in emirlerini kaleme aldıkları için devletle ilgili sırlara da vakıf olurlar kâtipler işlerini yaparken bu sırları çok gizli bir şekilde saklamalıdır aksi takdirde sonuçlarına katlanacakları söylenebilir.

“Bu sırlara vâkıf olan kimse itimat edilir, dürüst bir insan ve itimat kazanmak için de, dini bütün olmalıdır.”²²⁴

Beyitte Kâtip olacak kişinin güvenilir, dürüst bir insan olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca güvenilirlik için dini bütün olunması gerektiği belirtilmiştir.

“Beyler sözlerini ne kadar gizlerlerse gizlesinler, onu şu iki kimseye açmak zorundadırlar.”²²⁵

Beylerin devletle ilgili işlerini yaparken sırlarını ne kadar gizleselerde iki kişiye açmak zorundadır. Bir sonraki beyite baktığımızda ise; bu iki kişinin katip ve vezir olduğunu görmekteyiz.

“Bunlardan biri kâtip, biri vezirdir; bu iki şahsa sırrı tevdi etmek icap eder.”²²⁶

²²² Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 2348

²²³ A.g.e., beyit:2675

²²⁴ A.g.e., beyit:2676

²²⁵ A.g.e., beyit:2678

²²⁶ A.g.e., beyit:2679

Başka bir açıdan; Bey'in sırlarına vâkıf olacak kişilerin, net bir şekilde verilmesinde ki amaç bu görevlilerin devlet işlerinde ne derece önemli olduklarının altının çizilmesi olduğu söylenebilir.

“Kâtip bilgili ve akıllı olmalı, güzel bir hatta ve üstün bir belâgate sahip bulunmalıdır.”²²⁷

Yazar diğer görevlilerde olduğu gibi Kâtip'inde bilgili ve akıllı olması gerektiğini belirtirken aynı zamanda; güzel yazı ile net, düzgün bir anlatışa sahip olması gerektiğini belirtmektedir.

“Kâtibin gözü tok olmalı ve tamahkâr olmamalıdır; doğru, içten bağlı ve gönüllü gani olmalıdır.”²²⁸

Bu beyitte ise yazar Kâtip'in açgözlü olmaması gerektiğini, tersine zengin bir gönülle devletine içten bağlı olmasını dile getirmektedir.

“Kâtip içki içmemeli ve temiz tabiatlı olmalı; yakışık olmayan bütün hareketleri kendisinden uzaklaştırmalıdır.”²²⁹

Kişisel davranış bakımından Kâtip'in içki içmemesi ve temiz bir karaktere sahip olması belirtilirken; tavır ve hareketlerine bulunduğu konum itibarı ile dikkat etmesi gerektiğinin öğütlendiği söylenebilir.

“Kâtip, sabah akşam kapıda durmalı, lazım olduğu zaman hazır bulunmalıdır.”²³⁰

Yazar son olarak Kâtip'in görevini yerine getirmek için her zaman hazır olması gerektiğini belirtmektedir.

Devlet Adamı olarak katip 'in ayrıksı yönü devletin bütün sırlarına sahip olmasıdır. Bu özelliğiyle kâtip devletin güvenliği ve devamlılığı için büyük önem taşımaktadır. Eser bu sırları satmaması için Kâtip'in; zengin gönüllü olması, açgözlü olmaması gerektiğini dile getirmiştir.

2.2.5. Hazinedar (Ağıcı)

Eserde hazinedar'ın çok dikkatli seçilmesi önemle vurgulanırken, diğer özellikleri de şu şekilde dile getirilmiştir:

²²⁷ A.g.e., beyit:2693

²²⁸ A.g.e., beyit:2721

²²⁹ A.g.e., beyit:2729

²³⁰ A.g.e., beyit:2731

“Beyin gönlüne şüphe girmemesi ve onu hizmette tutması için, hazinedârın çok doğru, itimat edilir, iyi ve dürüst bir insan olması lazımdır.”²³¹

Yazar hazinedar olabilmek için Bey’in tam güveninin kazanılması gerektiğini belirtmiş çok doğru, dürüst ve güvenilir bir insan olması gerektiğinden bahsetmiştir.

“Servetin günden güne ve saadet içinde artmakta devam etmesi için, hazinedârın gözü tok olmalı, tavır ve hareketi de güven telkin etmelidir.”²³²

Devletin servetinin saadet içinde artması için hazinedârın çok önemli olduğunu belirten yazar tok gözlü olması gerektiğini aynı zamanda tavır ve hareketinin güven vermesinin çok önemli olduğunu belirtmiştir

“Çok mal görerek, gözü doymuş olmalı ve kalbinde Allah korkusu bulunmalıdır.”²³³

Hazinedâr olacak kişide bulunması gereken bir diğer özellik ise çok mal görmüş olmasıdır. Bu özelliğe sahip olan insan tok gözlü olacağı için yanlış yollara sapmayacaktır. Aynı zamanda bu görevde bulunacak kişide Allah korkusu bulunmalıdır.

“Hazinedar gönülden bağlı, uyanık, ihtiyatlı ve zeki olmalıdır; insan zekâ ile her işinde muvaffak olur.”²³⁴

Beyitte hazinedâr’ın devletine gönülden bağlı olması gerektiği belirtilirken; uyanık, ihtiyatlı ve zeki olması gerektiğinin altı çizilmektedir.

“Onun usta bir muhasebeci olması ve her çeşit kaydı bilmesi lâzımdır; hesabın iyice tutulması için, dikkatle kayda geçmesi gerekir.”²³⁵

Beyit hazinedârın çok iyi muhasebe bilmesi gerektiğinin altını çizmekle beraber çok dikkatli bir şekilde kayıt tutmasını belirtir.

“Ateşin alevi ve dumanı dokunmaması için, onun gönülü ve dili doğru, hareketi ve tabiatı uygun olmalıdır.”²³⁶

Beyite göre zarar görmemek için Hazinedâr çok dikkat etmelidir. Tavır ve hareketi doğru olmalı, aynı zamanda doğru söz söylemeli ve gönlünden yanlış bir şey geçirmemelidir.

²³¹ A.g.e., beyit:2744

²³² A.g.e., beyit:2750

²³³ A.g.e., beyit:2751

²³⁴ A.g.e., beyit:2761

²³⁵ A.g.e., beyit:2773

²³⁶ A.g.e., beyit:2792

“Gözünü iyi gözetmeli ve dilini muhafaza etmeli; aklı ile arzu ve heveslerine gem vurmalıdır.”²³⁷

Yazara göre gönül isteyince insan buna karşı koyamaz. Gönülün kapısı ise gözdür, kişi gözüne çok iyi hakim olmalıdır ki fenalığa meyletmesin ve kendini içinden çıkılmaz durumlara sokmasın²³⁸ ayrıca kişi diline, arzu ve heveslerine de hakim olmalıdır.

“Hazine ve servetin israf edilmemesi için, hazinedâr eli sıkı ve ihtiyatlı olmalıdır; cömertliğe lüzum yoktur.”²³⁹

Bu beyitte dikkat edilmesi gereken; diğer devlet görevlilerinden farklı olarak hazinedâr olacak kişinin cömert olmasına lüzum olmadığıdır. Aksine Hazinedârın elinin sıkı olması ve ihtiyatlı davranması belirtilmiştir.

Eserde hazinedar; devletin imarı ve güvenliği için kullanılacak olan servetin denetimden sorumlu kişi olarak karşımıza çıkmakta, bu yönü ile devlet adamlığı vasfını taşımasının nedeni büyük öneme sahip olduğu ortaya konulmaktadır.

2.2.6. Kapıcı Başı (Saray Nazırı)

Kutadgu Bilig’de, önemli bir göreve sahip olan “kapıcıbaşı”nın sahip olması gereken vasıflar ile ilgili şu beyitlere yer vermiştir:

“Kapıcıbaşı olan insan çok sadık olmalı ve bu hizmeti canla başla benimsemiş olmalıdır.”²⁴⁰

Yazar beyitte; kapıcı başı olacak kişide aranacak en önemli unsurlardan birinin sadakat olduğunu belirtmiş, bunun yanı sıra kişinin işini tam manasıyla benimseyerek canla başla yerine getirmesi gerektiğini dile getirmiştir.

“Hizmet ederken, usul ve erkânı iyi bilmeli; tabiatı, bütün tavır ve hareketi mülayim olmalıdır.”²⁴¹

Beyitte hizmet sırasında önemli olanın; yol-yöntem bilinmesi, toplumun ileri gelenlerine ve ast üst ilişkisine riayet edilmesi olduğunun altı çizilerek; tavır ve karakterinin uygun olması gerektiği dile getirilmiştir.

²³⁷ A.g.e., beyit:2793

²³⁸ A.g.e., beyit:2793

²³⁹ A.g.e., beyit:2799

²⁴⁰ A.g.e., beyit:2529

²⁴¹ A.g.e., beyit: 2531

“Gece olunca, daha yatmadan, saray nöbetçilerini lüzumlu yerlere dikmelidir.”²⁴²

Beyitten de anlaşılacağı üzere sarayın gece güvenliğinden kapıcı başı sorumludur; nöbetçilerin nerede konumlandırılması gerektiğine o karar verir.

“Kabul zamanı gelince, o bütün takımı toplayarak, onların başında huzura çıkmalıdır.”²⁴³

Beyitte kabul zamanı geldiğinde Bey’le görüşmek isteyenlerin başında bulunması gereken kişi olarak kapıcı başı gösterilmiştir.

“Hizmetkârların hallerini sormalı, açmıdırlar-tokmudurlar, yiyecekleri var mı; bunlar ile daima ilgilenmelidir.”²⁴⁴

Kapıcı başının görevlerinden bir diğeri ise; hizmetkârların halleriyle ilgilenmek, onların ihtiyaçlarını gözetmek olduğu beyitten anlaşılmaktadır.

“Kapıcıbaşı yumuşak ve tatlı sözlü olmalı; gönülünü alçak tutmalı ve her vakit güler yüz göstermelidir.”²⁴⁵

Beyit kapıcı başının tavırlarının nasıl olması gerektiğiyle ilgili net bilgiler vermektedir. Yumuşak tatlı sözlü olması öğütlenmiş ve bunun yanı sıra alçak gönüllü ve güler yüzlü olması gerektiği dile getirilmiştir.

“Beyini çok dikkatle gözetmeli; başına kötü bir hadise, bir felaket gelmesini önlemelidir.”²⁴⁶

Daha önceki beyitlerde kapıcı başının sarayın güvenliğinden sorumlu olduğunu dile getirmiştik bu beyitte ise kapıcı başının Bey’in güvenliğiyle ilgili görevine atıf yapılmış ve Bey’i ve çevresini sürekli gözlem altında tutmalı ona gelebilecek bir zararı engellemelidir.

“İtimat edilemeyecek kimseleri onun yanından uzaklaştırmalı, şüpheli kimselere karşı ihtiyat tedbirleri almalıdır.”²⁴⁷

Bir önceki beyitte de değindiğimiz üzere Bey’in çevresini yanına yaklaşacak kişileri daima kontrol altında tutarak şüpheli kimselere karşı ihtiyatlı davranmalıdır.

Eserde kapıcı başının diğer devlet görevlilerinden ayrışması olarak; hükümdarın güvenliğinden ve yakın korumalığından sorumlu olduğu vurgulanmakta, bu görevde

²⁴² A.g.e., beyit:2533

²⁴³ A.g.e., beyit:2537

²⁴⁴ A.g.e., beyit:2564

²⁴⁵ A.g.e., beyit:2576

²⁴⁶ A.g.e., beyit: 2582

²⁴⁷ A.g.e., beyit:2584

bulunacak kişilerin gerekirse, devlet adamı vasfına yakışır şekilde devleti için gözünü kırpmadan, canını verecek kadar devletine yürekten bağlı olması gerektiğinin altı çizilmektedir.

2.2.7. Elçi

Hükümdarların diğer devlet başkanlarının karşısında ki saygınlıkları elçilere bağlıdır. Bu sebeple Kutadgu Bilig’de, elçi olarak görevlendirilecek kişide farklı özellikler olması gerektiği dile getirilmiştir:

“Elçi insanlar arasında mümtaz, akıllı, bilgili, seçkin ve çok cesur bir kimse olmalıdır.”²⁴⁸

Yazar Elçi’nin seçimiyle ilgili olarak öncelikle üstün nitelikleriyle göze çarpan bir kişi olması gerektiğini belirtirken akıllı ve bilgili olmasını aynı zamanda cesareti ile ön plana çıkmasını dile getirmiştir.

“Elçi çok akıllı, temkinli ve sözünü ifade edebilmesi için de bilgili olmalıdır.”²⁴⁹

Bu beyit bir önceki beyit gibi elçinin akıllı ve bilgili olması gerektiğine değinirken davranışlarında ölçülü olması gerektiğini dile getirmiştir.

“Elçi gözü, gönülü tok, içten bağlı, itimat edilir, doğru ve dürüst tabiatlı bir insan olmalıdır.”²⁵⁰

Beyit diğer devlet görevlilerinin seçiminde olduğu gibi elçinin seçiminde de benzer özelliklere atıf yapmış; elçinin gönlü tok, güvenilir, içten bağlı, doğru ve dürüst olması gerektiğini belirtmiştir.

“Elçi, hayâ sahibi, çok sakin ve nazik bir insan olmalı; hilm ile beraber, her türlü bilgiye de sahip bulunmalıdır.”²⁵¹

Yazar bu beyitte elçinin sakin, nazik bir insan olması gerektiğini belirtirken bunların yanı sıra bilgili olması gerektiğininide belirtmiştir.

“Yazmalı, okunmalı ve başkalarının sözünden de istifade etmelidir; insan bu suretle âlim olur.”²⁵²

²⁴⁸ A.g.e., beyit:2597

²⁴⁹ A.g.e., beyit:2600

²⁵⁰ A.g.e., beyit:2607

²⁵¹ A.g.e., beyit:2621

²⁵² A.g.e., beyit:2629

Elçi'nin çeşitli kaynaklardan okuyarak bilgi birikimini arttırması gerektiği vurgulanırken aynı zamanda kendisinin de bir şeyler kaleme alabilecek kadar kendini geliştirmesi öğütlenmiştir. Ayrıca beyitte âlim olmanın yolunun okumak ve başkalarının sözünden istifade etmekten geçtiği dile getirilmiştir.

“O her türlü faziletleri tam olarak bilmelidir; bu faziletler ile insan yüzünü ağartır.”²⁵³

Beyitte fazilet yani erdemlere hakim olmanın öneminden bahsedilerek bu faziletler ile insanın yüzünün aydınlanacağı dile getirilmiştir.

“Heyet ilminden ve tıptan anlamalı; rüya yormasını bilmeli ve sözü yorduğu gibi çıkmalıdır.”²⁵⁴

Beyitte öne çıkan elçinin gök bilimi ve rüya yorumundan anlaması gerektiğidir. Ayrıca dikkat edilecek olursa yorumladığı rüyaların yorumladığı gibi çıkması yani rüya yorumculuğu ilmine çok iyi hakim olması dile getirilmiştir.

“Konuşurken, bütün dilleri konuşmalı; yazarken bütün yazıları yazmalıdır.”²⁵⁵

Elçi olacak kişinin yetenekleri arasında bütün dilleri konuşması ve bütün yazıları yazması gerekliliğine atıfta bulunulmuş olması devletlerarası ilişkilerde herhangi bir yanlış anlaşılmanın yada telafisi mümkün olmayan durumların önüne geçilmesi açısından önemli olduğu söylenebilir.

“Elçi zeki, âlim ve uyanık olursa, her yerde hoş karşılanır ve beyine faydalı olur.”²⁵⁶

Elçinin sahip olduğu iyi özelliklerin onun her yerde hoş karşılanmasına vesile olacağı belirtilmiş bununda beye fayda sağlayacağı dile getirilmiştir.

“Elçi kötü, kof ve boş olursa, onun gittiği yerde, şüphesiz, beylerin itibarı kaybolur.”²⁵⁷

Yazar bir önceki beyitin tersine bu beyitte elçinin iyi vasıflara sahip olmamasının beyin itibarını zedeleyeceğini dile getirmiştir.

“Elçi her türlü fazilete sahip olursa, beyi büyür ve adı o memlekette yükselir.”²⁵⁸

²⁵³ A.g.e., beyit:2630

²⁵⁴ A.g.e., beyit:2632

²⁵⁵ A.g.e., beyit:2636

²⁵⁶ A.g.e., beyit:2638

²⁵⁷ A.g.e., beyit:2639

²⁵⁸ A.g.e., beyit:2643

Elçinin sahip olduğu erdemlerin beyi büyüteceği ve elçinin bulunduğu memlekette beyin adının yükseleceği belirtilmiştir.

“Yüzü güzel, kendisi yakışıklı ve saç-sakalı düzgün olmalı ve boy posça da insanlar arasında temayüz etmelidir.”²⁵⁹

Beyit elçi olacak kişinin fiziksel özelliklerine atıf yapmış; insanlar arasında dikkat çekecek olumlu fiziksel özelliklere sahip olmasını; yakışıklı, kişisel bakımı yerinde ve boy pos olarak da başkaları arasında üstün olması gerektiğini belirtmiştir.

“Elçi işittiği sözü aynen ulaştırırsa, ona ölüm veya ceza yoktur.”²⁶⁰

Son olarak ise elçinin göreviyle ilgili sorumluluğuna değinilmiş duyduğu sözü aynen beye ulaştırmasının önemine atıfta bulunulmuş; buna riayet edilmemesi durumun da ise sonuçlarına katlanacağı dile getirilmiştir.

Eserde elçiyle ilgili bu derece ayrıntılı bilgiye yer verilmiş olmasının sebebi, Elçi'nin devletin diğer devletler karşısında ki temsilcisi, olma özelliğini taşıyor olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu minvalde elçinin devlet adamlığı vasfı ortaya konularak; onda bulunması gereken özelliklerle aslında devleti ve milleti en iyi şekilde temsil ve haklarını koruyup gözetecek liyakata sahip olması gerektiği dile getirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUTADGU BİLİG’DE DEVLET ADAMLARININ SAHİP OLMALARI BEKLENEN ÖZELLİKLER

Bu bölümde eserde ki devlet adamı yaklaşımıyla ilgili olarak genel bir perspektif çizilip hükümdarın devlet yönetimindeki durumu ve devlet adamı yetiştirmek için seçim yapılırken önem verilmesi gereken kriterlerden bahsedilecektir.

Kutadgu Bilig’de ve genel olarak eski Türk devlet geleneğinde, hükümdarın gücü töre ile sınırlıdır. Hükümdarlar töreye göre ve eğer töre isterse, is başına gelir ve kendileri de töre koyarlar. Başarılı olmayan hakanların töre tarafından istenmediği düşünülür.²⁶¹ Kutadgu Bilig’de hükümdar Küntogdı’nın bizzat kanunu, yani bir anlamda töreyi temsil etmesi rastlantı değildir; töre toplumun başıdır ve hükümdar

²⁵⁹ A.g.e., beyit:2663

²⁶⁰ A.g.e., beyit:3818

²⁶¹ S. Başer, 1990, s.1-3

yüzyıllar boyunca halkının oluşturduğu değerlere, gelenek ve görenek ile yasalara uymak zorundadır. Diğer bir deyişle, yöneticiler toplumsal değerlerin yansıması olan töreye karşı gelemezler; yetkileri töre ile sınırlıdır. Törenin Türk toplumlarında ilahi menşeli olduğunun kabul edilmesi, bu sınırlamanın gücüne güç katmaktadır.²⁶² Bu inanişaya göre, töreye uymayan hükümdar sadece bu dünyada değil, öldükten sonra da huzur bulamayacaktır. Böylece hükümdar, töreyi uygulamalı ve iyi kanunlar koymalıdır.

3.1. İşi Ehline Verme

"İşi ehline verme" ya da diğer ismiyle "liyakat(yeterlik, değerlilik)" ilkesine Hacıp'in çok dikkat ettiği eserinde görülmektedir. Yusuf Has Hacıp konuyla ilgili olarak şu beyitlere yer vermiştir.²⁶³:

"Hangi çağda olursa olsun, bugüne kadar daha yüksek yer daima bilgiye kısmet olmuştur."²⁶⁴

Yazar beyitte bilgili sahibi olmaya işaret ederek; her zaman bilgili olanın yüksek makamlara sahip olabileceğini dile getirmiştir. Bir başka açıdan devlet adamı kavramını ele alırken platon'un da bilgiye atıf yapmış olduğunu anımsayacak olduğumuzda devlet adamında ki bilginin aslında liyakatin, ehil olmanın ölçüsü olarak ortaya koyulduğu söylenebilir.

"Bizden önce göçenlere dikkat edersen, ister halktan, ister dünyayı elinde tutan beylerden olsun,"²⁶⁵

Yazar beyitte geçmiş zamana atıf yapmakla birlikte seçkin bir sınıfın varlığından bahsetmekte ve bu sınıfı sonraki beyitle iç içe geçmiş şekilde açıklamaktadır.

"Bunlardan hangisi bilgiyi bulduysa, onlar zamâneye ve dünyaya hâkim olmuşlardır."²⁶⁶

Bir önceki beyitte bahsedilen; toplumun her tabakasından insanın oluşturduğu bilgiye sahip olan sınıfın, dünyaya ve içinde yaşanılan çağa hakimiyet sağladığını dile getirmiş ve bununla bilgiye sahip olmakla gerçekleştiğinin altını çizmiştir.

²⁶² A.g.e., s.7.

²⁶³ Y. H. Hacıb, a.g.e., 1994, s. 134

²⁶⁴ Y. H. Hacıb, a.g.e., 1994, beyit: 218-219

²⁶⁵ A.g.e., beyit:250

²⁶⁶ A.g.e., beyit:251

"Bütün bu saygı yalnızca bilgi içindir; dünyada yeri gerek başköşe, gerek eşik olsun"²⁶⁷

Yazar bu beyitte; bilginin ve bilginin, yeri ister baş köşe olsun ister eşik olsun her zaman saygı göreceğine dile getirmiştir.

"Siyaset icra ederken, kendi şahsi meyillerini düşünmezdi; bu himmet mürüvvetle birlikte olursa, güzel olur."²⁶⁸

Yazar beyitte devlet adamının görevini yaparken kendi çıkarlarını düşünmeyeceğini, çalışmalarının mertçe içsel bir motivasyonla yapılırsa güzel olacağını altı çizilmiştir.

"İkbale erişemeyen insan hizmeti sayesinde başköşeye geçer; liyakatsiz kişi yaranmaya çalışsa da kapı eşiğini boylar."²⁶⁹

Bu beyitte ise; kişi yüksek makama erişemesede ettiği hizmetler sayesinde başköşeye yerleşeceği vurgulanırken, işin ehli olmayan kişinin yaranmaya çalışarak yerini korumaya çalışsa da sonunun kapının eşığı olduğu belirtilmiştir.

"Hizmetkar hizmet etmesini bilirse, başköşeye erişir; hizmet etmesini bilmezse başköşeden eşığe düşer."²⁷⁰

Bu beyit deyinmiş olduğumuz bir önceki beyti destekler nitelikte olmakla beraber, hizmetinde ehil olup olmadığının denetlendiği ve bunun sonucunda ise layık olduğu yeri bulacağını dile getirmektedir.

"Bilgili insan bilgisiyle şu öğüdü vermiştir; doğru ve dürüst insan bulursan, onu sürme gibi gözüne çek"²⁷¹

İktidar sahibi, etrafına doğru, dürüst karakterli insanları getirirse başarılı olur, etrafında iyi karakter sahibi olmayan kişileri bulundurursa devleti ve kendini zor durumda bırakır. Devlet adamlarının yetkinlikleri bu yöntemi dikkate alıp pratiğe dökmeleriyle ölçülür.²⁷²

Beyitte devlet adamlarının seçiminde bulunması gereken özelliklerden; doğru ve dürüst olmanın önemine değinilmiş, böyle insanlara çok önem ve değer verilmesi gerektiği dile getirilmiştir.

²⁶⁷ A.g.e., beyit:264

²⁶⁸ A.g.e., beyit:411

²⁶⁹ A.g.e., beyit:614

²⁷⁰ A.g.e., beyit:844

²⁷¹ A.g.e., beyit:1727

²⁷² Süleyman Kazmaz, *Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından Kutadgu Bilig*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 140

"Ancak kulun işin ehli olduğu görüldükten sonra, bey ona izzet ve ihsan kapısını açmalıdır."²⁷³

Yazar dikkat edilecek olursa bu beyitte önemli bir noktaya temas etmiş, işin ehli olduğunu ortaya koyan devlet adamlarına izzet ve ihsan kapılarını açması gerektiğini dile getirmiştir.

"İşi beyin arzu ettiği şekilde olursa, hizmetkâr büyür; hizmetkâr büyürse beyin de şöhreti büyür"²⁷⁴

Bu beyitte ise işin ehli olan hizmetkârın; başarılı olduğu takdirde hem kendini üst noktalara taşıyacağını hem de hakanı ve dolayısıyla devletini ün sahibi yapacağı dile getirilmiştir.

"Eğer bir bey işi ehliyetsiz birine verirse, ehliyetsizliği başkası değil, kendisi göstermiş olur"²⁷⁵

Yazar görev vereceği kişileri seçerken, dikkat etmesi gerekenin bey olduğunu dile getirerek; ehliyetsiz bir seçimin sonuçlarının aynı şekilde liyakatsizlikle sonuçlanacağını dile getirmiştir.

Nizamülmülk bu konuyla ilgili olarak adil bir yönetimin işlerin en ehil kişilere ve her kişiye sadece bir iş verilmesiyle şekilde dağıtılmasıyla mümkün olacağını altını çizmiştir.²⁷⁶

"Kişiyi sınamak için onu bir defa görmek yeterlidir; arzusunu anlamak için onun birkaç sözü yeterlidir."²⁷⁷

Yazar bu beyitte ise; görev verilecek kişinin nasıl bir amaç sahibi olduğunu anlamak için sözlerine bakılması gerektiğini dile getirmiştir.

"Eğer insan bakır ile altını görüp ayıramazsa, bunun için bir taş alıp azıcık sürtmek yeterlidir"²⁷⁸

Bu beyit ise; kişinin sahip olduğu cevheri anlamak için biraz sınanması gerektiğinin dile getirmektedir.

"Kulu önce, tavrı ve hareketi bakımından, iyice sınamalı; sonra anlayışı nispetinde ona paye vermeli"²⁷⁹

²⁷³ A.g.e., beyit:1755

²⁷⁴ A.g.e., beyit:1757

²⁷⁵ A.g.e., beyit:1760

²⁷⁶ Nizamülmülk, *Siyasetname*, çev.Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 238

²⁷⁷ A.g.e., beyit:3963

²⁷⁸ A.g.e., beyit:3964

²⁷⁹ A.g.e., beyit:4080

Bu beyitte de aynı şekilde görev verilecek kişinin sınanmasının gerekliliği dile getirilmiş ve anlayışı nispetinde ona değer verilmesi gerektiğini altı çizilmiştir.

"Bilgi bil ve yerin başköşe olsun; bilgi insan için sağlam bir kalkandır."²⁸⁰

Son olarak ele alacak olduğumuz bu beyitte ise; bilginin insanı başköşeye çıkaracağını, bilginin insan için kalkan görevi gördüğünü altı çizilmektedir.

İşi ehline vermek; eserde önemle üzerinde durulan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Liyakat, özellikle kişinin görev için kendini layık, donanımlı ve yeterli görüp görmemesiyle ilintilidir. Kişinin kendine bakışı ve layık olma bilinci, kişiyi her konumda kendini rahat bir şekilde ifade etmesini sağlayacak ve içsel bir bütünlükle işiyle güçlü bir uyum sergilemesine olanak sağlayacaktır. Bu sayede görevini zorlanmadan yerine getiren kişi dışarıya verdiği mesajla da rüştünü ispatlamış olacaktır. Bu bağlamda devlet adamlığı kavramının liyakatle ve dolayısıyla layık ve ait olma bilinciyle güçlü bir bütünsellik içinde olduğu söylenebilir. Eserin genel felsefesinde verilen millet olma bilincini koruma ve devleti imar etme fikriyatı çerçevesinde; bu bilinç ve fikriyata sahip olan kişilerin göreve getirilmeleri, devletin ve toplumun bekası için vaz geçilmez bir kıstastır. Öyle ki; layık olma ve ait olma bilinci bu devletin ve milletin yararının öncelemesiyle anlam kazanacaktır.

3.2. Adalet

Kutadgu Bilig'de adaletle ilgili beyitlere bakacak olduğumuzda ise;

"Dünya asayışe kavuştu ve düzen kuruldu; o adını kanunla yüceltti."²⁸¹

Yazar, parlak baharı ve Ulu Buğra Han'a övgüye yer verdiği kısımda ki bu beyitle, asayışe düzenin kurulduğunu dile getirerek bunun kanunla yüceltildiğini vurgulamaktadır.

"Beylik çok iyi bir şeydir fakat daha iyi olan yasadır ve onu doğru uygulamak gerekir."²⁸²

Bu beyitte ise; beyliğin öneminden bahsedilirken asıl önemli olanın yasa ve onun doğru uygulanması olduğu dile getirilmiştir.

"Bey ne kadar doğru olur ve iyi hareket ederse, halk için o kadar kutlu bir devir başlar."²⁸³

²⁸⁰ A.g.e., beyit:6605

²⁸¹ A.g.e., beyit:103

²⁸² A.g.e., beyit:454

Yazar bu beyitte ise; halkın kutluluğunu beyin iyi ve doğru hareket etmesine bağlamıştır.

Devlet adamlığının gereği olarak yiyicilik ve rüşvetten uzak olmayanların, adil ve iyi kanunlar koyarak adaletle denetimini sağlanması çok zordur.²⁸⁴

"Halkın içinde yükselip ikbale eren insan halka hep iyi kanunlar koymalıdır."²⁸⁵

Beyit üst makamlara ulaşan kişilerin halka hep iyi kanunlar koymasına gerektiğini dile getirmektedir. Bu da devlet adamlığıyla ilgili olarak, halkın menfaatini önceleme düşüncesinin eserde ortaya koyulmasına örnek teşkil etmektedir.

"Ben işleri bıçak gibi keser atarım; hak arayan kişinin işini uzatmam."²⁸⁶

Beyit hak arayan kişiler arasında yarım yapmamak gerektiğini özellikle adaletin hızlı bir şekilde yerine gelmesini önemini vurgular. Başka bir açıdan geç kalmış adalet olmayacağından dolayı haklıda devlete karşı soğutur, meydan kötülere kalır.

"Şekere gelince, o zulme uğrayarak kapıma gelen ve adaleti bende bulan kişi içindir."²⁸⁷

Eserde yazar adalet aramaya gelen kişinin hükümdardan şeker bulacağını dile getirmiş; "O kişi benden şeker gibi tatlı tatlı ayrılır; sevinir ve yüzü güler."²⁸⁸ ardından gelen bu beyitte ise; adaletin yerine getirilerek, hak arayan kişinin mutlu bir şekilde uğurlanacağı belirtilmiştir.

"Benim bu kanunum hangi memlekete erişirse, o memleket baştan başa taşlık veya kayalık dahi olsa hep düzene girer."²⁸⁹

Yazar bu beyitte; hükümdarın yapmış olduğu kanunun önemine dikkat çekerek, adaletle hüküm verildiği için hangi memlekette bu kanunlar uygulansa o memleketin düzene gireceğini dile getirmiştir.

"Ey hâkim devlet adamı, kötü teamül koyma; kötü kanunlarla dünyaya hükmedilemez."²⁹⁰

Yazar beyitte devlet adamına öğüt verirken; iyi kanun koymasını öğütlemekle beraber kötü kanunla dünyanın hüküm altına anlamayacağını dile getirmektedir.

²⁸³ A.g.e., beyit:455

²⁸⁴ N. Doğan, Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi, s. 85.

²⁸⁵ A.g.e., beyit: 545

²⁸⁶ A.g.e., beyit:811

²⁸⁷ A.g.e., beyit:812

²⁸⁸ A.g.e., beyit:813

²⁸⁹ A.g.e., beyit:829

²⁹⁰ A.g.e., beyit:1459

“Birisini iyi kanun koyup bıraktı mı, adının ayakta durmasını sağlamış demektir.”²⁹¹

Bu beyit ise iyi kanun koymanın kişi ölse de ismini yaşatacak bir meziyet olduğunun altı çizilmektedir.

“Hangi bey memlekette doğru kanun koyduysa, o memleketini düzenlemiş ve gününü aydınlatmıştır.”²⁹²

Beyit yine doğru kanun koymaya atıfta bulunmuş ve bunun memleketi düzenleyen ve memleketi güzel yarınlara taşıyan bir davranış olduğunun altını çizmiştir.

“Zulüm yanar ateştir, yaklaşanı yakar; kanun sudur; akarsa nimet yetiştir.”²⁹³

Beyit zulmün kötü ve sonuçlarının açıcı verici olduğunu dile getirirken; kanunu bütün canlılara hayat veren suya benzeterek varlığında türlü nimetlerin meydana geleceğini dile getirir.

“Kanun ile ülke genişler, dünya düzene girer; zulüm ile ülke eksilir, dünya bozulur.”²⁹⁴

Beyitte kanun ile düzenin sağlanacağı dile getirilerek; zulüm ile ülkenin değer kaybedeceğinin altı çizilmiştir. Tıpkı bir önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de zulüm ve adalet arasında ki farklar ortaya koyulmaktadır.

"Nerede adaletiyle şöhret bulan bir bey bulunursa, oraya gitmeli; insan onda mutluluğu bulur." ²⁹⁵

Bu beyitte ise yazar adaleti mutlulukla özdeşleştirmiş, adaletiyle ün yapan bir devlet bulduğunda kişinin oraya gitmesi gerektiği orada mutluluğu bulacağını altını çizmiştir.

Kutadgu Bilig’de adalet hakanın halkına bahşı değil, törenin, iyi ve adil bir şekilde uygulanmasıdır.²⁹⁶

Batıda ideal devletin felsefesini geliştiren ilk filozof olan Platon ve Doğu’da aynı işi yapan Farabi, "adalet"i devlet adamının/yöneticinin sahip olması gereken en önemli özellik olarak kurdukları sistemin temeline yerleştirmişlerdir. Ele aldığımız

²⁹¹ A.g.e., beyit:1461

²⁹² A.g.e., beyit:2016

²⁹³ A.g.e., beyit:2032

²⁹⁴ A.g.e., beyit: 2034

²⁹⁵ A.g.e., beyit:613

²⁹⁶ Mehmet Akıncı, “Kutadgu Biligde İktidar Siyaset ve Toplum”, (Ed. Mehmet Akıncı) Tozlu Raflardan Günümüze Kutadgu Bilig Siyaset ve Yönetim, Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s.219

eserde devlet adamlarının adil olmaları ve devletin adaletle yönetilmesi en önemli ilke olduğu söylenebilir.²⁹⁷

3.3. Meşveret/Danışma: Yöneten Yönetilen Etkileşimi

Kutadgu Bilig’de ki meşveretle ilgili beyitlere bakacak olduğumuzda ise;

"Kim hakim ve bilgili bir bey olmuşsa, o bilgili kişileri kendine yakın kılmış"²⁹⁸

Yazar beyitte hakim bir bey olmanın koşulunun bilgili kişileri kendine yakın kılmak olduğunun altını çizmiş böylece danışmanın bey için önemine değinmiştir.

"Akıllı kim varsa, yanına çağırttı; bilgili kim varsa, onu yükseltti."²⁹⁹

"Dünya seçkinleri ve halk arasındaki akıllı ve bilgililer onun etrafını sardı."³⁰⁰

Görüldüğü üzere bu iki beyitte de akıllı, bilgili ve kendisine danışılacak kişilerin hükümdarın etrafında toplandığı, hükümdarın akıllı ve bilgili kişileri yükselttiği dile getirilmiştir.

"Bana şimdi seçkin, akıllı, bilgili ve yetenekli bir kişi gerekli."³⁰¹

Bu beyitte yazar; hükümdara devlet işlerinde yardımcı olması için akıllı bilgili seçkin kişilere ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir.

"Bana candan bağlı, güvenilir, doğru, dürüst yaradılışlı, içi dışı bir ve işten anlar biri olmalı."³⁰²

Bir önceki beyitle ilintili olarak bu beyitte de danışılacak kişilerin özellikleri sıralanmış; bağlılık, güvenilirlik doğru ve dürüstlük vb. kavramlar dile getirilmiştir.

"İnsana yardım edecek ve destek olacak akıllı, bilgili ve hâkim idareciler gereklidir."³⁰³

Yazar beye yardımcı edinmesini öğütlerken bu yardımcıların özelliklerini dile getirmiştir.

"Bütün işleri bilir bir yardımcı gereklidir; insan bilerek hareket ederse dileğine erişir."³⁰⁴

²⁹⁷ A.g.e. s.42

²⁹⁸ A.g.e., beyit:254

²⁹⁹ A.g.e., beyit:416

³⁰⁰ A.g.e., beyit:417

³⁰¹ A.g.e., beyit:423

³⁰² A.g.e., beyit:424

³⁰³ A.g.e., beyit:427

³⁰⁴ A.g.e., beyit:428

Bir önceki beyitten hareketle bu beyitte de yardımcı olacak kişilerde bulunması gereken önemli bir özelliğe değinilmiş; yardım edecek veya kendisine danışılacak kişinin iş bilir bir kişi olması gerektiği dile getirilmiştir.

“Ey arkadaş, istişare ederken, kendi faydasını düşünmeyen kişiyle istişare et.”³⁰⁵

Bu beyitte istişare edilecek olan kişinin özelliklerini dile getiren yazar onun kendi faydasını düşünmeyen bir kişi olması gerektiğini dile getirmiştir.

“Kendi faydasını düşünen kişi, yararı için uygun olanın bile uygun olmadığını söyler.”³⁰⁶

Bir önceki beyitle bağıntılı olarak bu beyitte kendi faydasını düşünen kişiye danışıldığında onun beyi kendi çıkarı doğrultusunda yanıtlanabileceğinin altı çizilmektedir.

“Hangi işi yapmak istersen, önce bunu gönlüne danış.”³⁰⁷

Yazar bu beyitte istişarenin ilk olarak kişinin kendisiyle yapması gerektiğinin altını çizmekte; kişi kendi kalbine danışarak kendi içsel bütünlüğünün sağlayarak yola çıkması gerektiğinin altını çizmektedir.

“Sonra başkaları ile meşveret et, her sözünü danış; fakat içine sinmezse, o işten kendini uzak tut.”³⁰⁸

Bir önceki beyitten hareketle, bu beyitte kişinin kendi gönlüne sorduktan sonra başkalarına danışması gerektiği dile getirilmiş; sonuç olarak ise yine işle ilgili kararın kendisi tarafından verilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

“Her işten önce bilgi edinmek faydalıdır; bilgi sonraya bırakılırsa insan isinde başarılı olamaz”³⁰⁹

Son olarak ele aldığımız bu beyitte ise işe bilgi ile başlanması gerektiğinin önemi vurgulanmakta ve başarının bilgi ile geleceği dile getirilmektedir.

Meşveret devlet adamı için vaz geçilmez bir unsurdur; öyle ki bilgi her kapıyı açan anahtardır ve devletin imarı ve korunmasında büyük rol oynar. Eserde dikkat çeken unsur ise; kişinin önce kalbine danışması gerektiği ve en sonunda da yine kalbi ne derse onu yapması gerektiği dile getirilmesidir. Bununda devlet görevindeki sorumluluk ve inisiyatif alma yetisini teşkil etmekte olduğu söylenebilir.

³⁰⁵ A.g.e., beyit:3493

³⁰⁶ A.g.e., beyit:3494

³⁰⁷ A.g.e., beyit:3688

³⁰⁸ A.g.e., beyit:3689

³⁰⁹ A.g.e., beyit:4389

3.4. Ölçülü, İtidalli, İhtiyatlı ve Uyanık Olma

Kutadgu Bilig'de bulunan ilgili beyitlere bakacak olduğumuzda ³¹⁰:

"İnsan sakin ve mülayim tabiatlı olmalıdır; güneş ve ay doğması için, beye itidal lazımdır"³¹¹

Beyitte hükümdara sakin ve itidalli olması gerektiği öğütlenirken; güneş ve ayın hareketleri dile getirilerek, her işin bir zamana bağlı olduğunun altı çizilmiştir.

"Ey hükümdar, memleket arzu edersen, ihtiyatlı ol; bu ihtiyat, aynı zamanda şeriatın da emrettiği şeydir"³¹²

Yazar bu beyitte ise; yine hükümdara seslenerek, devlet istiyorsa ihtiyatlı olması gerektiğini dile getirip bunun dini bir hüküm olduğunu da vurgulamıştır.

Devlet işlerinde gaflet ve ciddiyetsizlik telefisi olmayan kötü bir haslettir.³¹³

"İşinde hiddetli olma, öfkene hakim ol; beyler hiddetli olurlarsa, mülk ve saltanat haleldar olur"³¹⁴

Bu beyitte ise yazar hiddetli olunmaması gerektiğini vurgularken ayrıca bunun saltanatı için kötü sonuçlanacağından bahsetmektedir.

"Sakin, halim-selim ve yumuşak huylu ol ve böylelikle bütün iyiliklere elini uzat"³¹⁵

Bu beyitte ise aynı şekilde sakin olunması gerektiği vurgulanırken, yumuşak huylu olunarak bütün iyiliklere elin uzatılabileceğinden söz edilmiştir.

"Sabır ve sükunet bey için bir ziynettir; bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir"³¹⁶

Beyitte yazar sabır ve sükûneti tavsiye ederken; bunların beylik için çok önemli meziyetler olduğunu dile getirmiştir.

"Hiçbir işte acele etme, sabret, kendini tut; kul sabırlı olursa, beylik mertebesini bulur"³¹⁷

³¹⁰ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, s.153

³¹¹ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, beyit: 325

³¹² A.g.e., beyit:446

³¹³ Mahmut Arslan, "Kutadgu Bilig'teki Toplum ve Devlet Anlayışı", İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul, 1987, s. 37.

³¹⁴ Y. H. Hâcib A.g.e., beyit:1414

³¹⁵ A.g.e., beyit:1416

³¹⁶ A.g.e., beyit:150

³¹⁷ A.g.e., beyit:588

Yazar bu beyitte ise sabırlı olmayı öğütlemiş, kendini tutma becerisini sahip olan insanın beylik mertebesine ulaşacağından bahsetmiştir.

"Devlet işindeki bu tedbir ve uyanıklık, devletin uzun müddet devamı için, daima faydalı olmuştur".³¹⁸

Son olarak ele alacağımız beyitte de tedbirli ve uyanık olmanın devletin bekası için önemli olduğunun altı çizildiği görülmektedir.

Nizamülmülk ise, devlet işlerinde uyanık ve tedbirli olmanın ülkenin güven ve huzur içerisinde olmasının temel şartı olduğu kanaatindedir.³¹⁹

Devlet adamlığı için ele aldığımız bu unsorda ise; sabrın devlet yönetiminde ne kadar önemli bir vasıf olduğu ölçülü, tedbirli ve uyanık olmanın devletin devamlılığı için hayati önem taşıdığı görülmektedir.

3.5. Tevazu

Devlet adamının tevazu sahibi olması toplumun ona bakışı ve yaratıcıya karşı sorumluluğu bakımından çok önemli bir davranıştır. Yusuf Has Hacip eserinde bu konudan şu şekilde bahseder³²⁰:

"Halk içinde kim nüfuz sahibi olursa, onun dili ve sözü tatlı olmalı, kendisi tevazu göstermelidir"³²¹

Yazar bu beyitte halk içinde etkin olan insanların insanlara güzel söz söylemesi gerektiğinden bahsetmiş ve tevazulu davranması gerektiğini öğütlemiştir.

"Sana beylik ve büyüklük erişirse, bu devlet içinde saç ve sakalının ağarması için, kendini küçük tut ve mütevazi ol"³²²

Bu beyitte ise kişinin devlete erişip, makam sahibi olması durumunda bu konumunu koruması için mütevazi olması ve büyüklenmemesi gerektiği öğütlenmiştir.

"Saadet gelip, kiminle bağdaşırsa, o kimse tevazu göstermeli ve alçak gönüllü olmalıdır"³²³

Bir önceki beyitlerde ilintili olarak belirtildiği üzere bu beyitte de Saadet'e erişenlerin tevazulu ve alçak gönüllü olması gerektiği yinelenmiştir.

³¹⁸ A.g.e., beyit:440

³¹⁹ Nizamülmülk, 2009, s.46

³²⁰ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, s.167

³²¹ A.g.e., beyit:547

³²² A.g.e., beyit:552

³²³ A.g.e., beyit:1702

Tevazu eserde; devlet içinde tutunmanın ve uzun yıllar devlet işlerine vakıf olmanın yolunu açan bir vasıf olarak ele alınmıştır. Bu sayede kişiye, devlet işlerinde uzmanlığın yolu açılacak ve devletine ve milletine hizmet etmeye devam edebilecektir.

Nizamülmülk'e göre ise insan, kendindeki kötü huylardan kurtulmalı ve iyi huylar sahibi olmak için çaba göstermelidir.³²⁴

3.6. Cömertlik, Yardım ve İyilik Etmek

Cömertlik Kutadgu Bilig'de devlet adamlarına öğüt verilirken üzerinde önemle durulan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili beyitlere göz atacak olduğumuzda ise;

“Memleketini düzenlemiş ve halkı zengin olmuş; halkın zenginliğini kendisine kalkan yapmıştır.”³²⁵

Yazar bu beyitte; beye halkın zenginliğinin, aslında kendisini koruyan bir kalkan olduğunu belirtirken, halkını koruyup gözetmesinin kendi iyiliğine olduğunu dile getirmiştir.

“İyi ad kazanmış ve cömertlik ile şöhret bulmuştur; bil ki cömert insan ölse bile adı yaşar.”³²⁶

Bu beyitte ise yazar, cömertliğin getirilerinden bahsederek; cömert insanın ölse bile isminin yaşayacağını dile getirmiştir

“Ey hükümdar, cimri olma, cömert ol cömert; cömertliğin adı ebedi kalır, ölmez.”³²⁷

Bir önceki beyitte de bahsedildiği üzere cömertin adının her daim yaşayacağı dile getirilmiş; hükümdara cömert olması öğütlenmiştir.

“Malımı insanlara dağıt, yedir ve içir, mal seni kullanacağına, sen onu kullan.”³²⁸

Bu beyitte yazar; malı dağıtmak gerektiğini vurgulayarak, malın kişiye sahip olmaması gerektiğinin kişinin malı kullanarak hedeflerine ulaşmasını daha uygun olacağını altını çizmektedir.

³²⁴ Nizamülmülk, 2009, s.203

³²⁵ A.g.e., beyit:256

³²⁶ A.g.e., beyit:257

³²⁷ A.g.e., beyit:1402

³²⁸ A.g.e., beyit:1192

"İnsana esenlik gerekir, mal eksik olmaz; kuş için hayat gerekir, yem eksik olmaz."³²⁹

Beyitte bir önceki beyitin açıklaması yapılmıştır. Kişi malı dağıtırken, aslında kendine esenlik ve iyi ilişkiler satın almış olur ki zaten hayatı yaşanabilir kılanda, güzel toplumsal ve insani ilişkilerdir.

"Cömert derler, cömert kimdir; cömert canını feda ederek insanın hakkını verendir."³³⁰

Bu beyitte ise; cömertliğin sadece mal dağıtmaktan ibaret olmadığı, gerekirse insanların hakkını verebilmek için, canını verebilecek kadar karakteristik bir özellik olduğu vurgulanmaktadır

"Gümüş dağıtmak cömertlik değildir; cömert halk için canını feda eder."³³¹

Bir önceki beyitte de belirttiğimiz üzere, cömertliğin sadece mal dağıtmaktan ibaret olmadığı, gerekirse halk için canından da vazgeçmeyi ihtiva ettiği belirtilmiştir.

"Cömert insan halka malını akıtırsa, halk da koşarak onun etrafında toplanır."³³²

Bu beyitte ise; cömertliğin sonucunda halkın teveccühüne mazhar olunacağı dile getirilmiştir.

Yazarın cömertlikle ilgili beyitleri Türk idare felsefesinde devlet adamlarına yüklediği en önemli görevin halkı doyurmak ve ihtiyaçlarını gidermek olduğunun göstergesidir.³³³

Devlet adamlığıyla ilgili olarak ele aldığımız cömertlik kıstası, Eserde esasen millet bilincini korumak ve devleti imar etmek için gerekli olan en önemli vasıflardan biri olarak verilmektedir. Öyle ki; eser asıl cömert olanın halkı için canını feda edebilecek kişi olduğunu belirtmektedir.

3.7. Doğruluk Ve Dürüstlük

Devlet adamlarının doğru ve dürüst olmaları da eserde yer verilen başka bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yusuf Has Hacıp'e göre³³⁴,

³²⁹ A.g.e., beyit:1193

³³⁰ A.g.e., beyit:6105

³³¹ A.g.e., beyit:6106

³³² A.g.e., beyit:6107

³³³ Reşat Genç, "Karahanlı Devlet Teşkilatı", s. 49.

³³⁴ Y. H. Hâcib, a.g.e., 1994, s.180

"Ey hükümdar, dikkat et, doğru hareket ederlerse, insanların hayatı ne kadar güzel geçer"³³⁵

Bu beyitte hükümdara seslenen yazar; doğru hareketle insanların hayatının güzel geçeceğini dile getirerek, hükümdarın özelinde bütün devlet adamlarına seslenmektedir.

"Beyin dili dürüst ve kalbi doğru olmalı ki, halka faydalı olsun ve güneşi doğsun"³³⁶

Bu beyitte ise; halka faydalı olmanın yolunun, dilin dürüst ve kalbin doğru olmasından geçtiği dile getirilmektedir.

"Ey kahraman beyim, sen doğruluk ile çalış; bence doğruluktan daha iyi bir şey yoktur"³³⁷

Bu beyitte ise; beyin nezdinde bütün devlet adamlarına doğruluk öğütlenmekte bundan daha iyi bir şeyin olmadığı dile getirilmektedir.

"Bütün işleri doğrulukla yapmalı; uygunsuz ve küstah kimseleri kendisine yaklaştırmamalıdır"³³⁸

Yazar işlerin doğrulukla yapılması gerektiğini dile getirerek uygunsuz ve küstah kişilerden uzak durulması gerektiğini dile getirmektedir.

Devlet adamlığıyla ilgili olarak ele aldığımız bu son kıtas ise; doğruluğun ve doğru davranışın her zaman halkın faydasına olduğunu dile getirmektedir.

³³⁵ A.g.e., beyit:1748

³³⁶ A.g.e., beyit: 2010

³³⁷ A.g.e., beyit: 2899

³³⁸ A.g.e., beyit:2901

SONUÇ

Yusuf Has Hacib'in hayatı incelendiğinde doğduğu, yetiştiği coğrafya ve çevrenin dünya görüşü üzerinde etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Öyle ki; İslamiyet'ten önceki Türk toplum yapısı ve İslamiyet'ten sonraki yeni dönemin, yazarın düşün ve fikir dünyasındaki etkilerinin eserine yansıdığı aşikârdır. Yazar; yaşamış olduğu toplumu imar etme düşüncesini, devletin ve milletin mutluluğunu önceleyerek Kutadgu Bilig'de sunmuştur.

Türklerde devlet olma bilinci köklü bir geçmişe sahiptir. Millet olarak, yaşadıkları coğrafyanın etkisiyle ve bu etkiyle şekillenen ekonomik hayatın vermiş olduğu içsel motivasyonla oluşturdukları devlet teşkilatları ve ordularıyla uzun yıllar birçok devlete örnek olmuşlardır.

Eski Türkler devlet mevhumunun milletin varlığıyla kaim olacağını bilinciyle hareket etmişlerdir. Bu fikriyat neticesinde, yeni devlet kurmaları hiç bir zaman zor olmamıştır. Toplumun varlığının; yapılan imarın ve ortaya konulan eserlerin bir anlam ifade etmesinin asıl sebebi olduğunu içselleştirmişlerdir.

Devlet teşkilatlarında ve egemenlik anlayışlarında görülen kut inancı ise; onlara millet olma ve milleti oluşturan toplumu ayakta tutmak için yapılması gerekenlerin bir görev olarak yaratıcı tarafından verildiğini ortaya koymaktadır. Önemli olan devlet yada hakan değildir. Önemli olan yaratıcı tarafından verilen millet olma bilincini koruma görevidir. Bu bilinç sayesinde; devlet yıkılsa da yeni devlet kurulup millet benliği ve kimliği muhafaza edilmeye devam edecektir. Töre, Kut'a destek olmuş ve hükümdar devleti yönetirken törenin kuralları dışına çıkmamıştır. Aksi halde; Kut'unun düşeceğini bilen hükümdar verilen görevin yaratıcı tarafından geri alınacağı bilinciyle hareket etmiştir.

Kutadgu Bilig'de bu minvalde Kut'un, yani millet olma bilincinin toplumsal olarak korunmasının bilgisini vermektedir. Keza bireyin müreffehliği, toplumun müreffehliğine bağlıdır. Buda toplumsal gaye ve inançla sağlanır. Gaye ve inanç insanları hedeflerinde sabit kılarak toplumsal bütünlüğü ve yardımlaşmayı sağlar. Kut

yaratıcının verdiği görev, töre ise onun denetim mekanizması deyim yerindeyse görevi alanın sistemin dışına çıkılmasını engelleyen bir koruyucudur.

Platon'un devlet adamlarıyla, yetkilerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilecek kötü niyetli kişileri ayırt etmek için kullandığı kanunilik şartı mevcuttur. Kutadgu Bilig'de ise töre ve İslam şeriatı gibi iki önemli kurumun bu kanunilik şartını aktif bir şekilde yerine getirdiğini görmekteyiz. Öyle ki; görevinde liyakat sergileyemeyen devlet görevlileri, bu kurumlar sayesinde görevleriyle ilgili yaptıkları yanlışlardan sorumlu tutulmuşlar, zaman zaman da görevlerinden azledilmişlerdir

Devlet adamlığı kavramıda, liderlik ve yöneticilikten yukarıda belirtmiş olduğumuz çerçeve ile ayrılmaktadır. Kutadgu Bilig'de devlet adamlığı farklı bir irade ile devletin ve milletin korunup, onun menfaatlerinin öncelenmesi şeklinde ele alınmıştır. Bunu da yaratıcının kişiye vermiş olduğu tavır ve anlayışla, gerektiğinde insiyatif ve sorumluluk olarak görevinin ve aidiyet bilincinin gereğini yerine getirebilmesi olarak görmekteyiz. Öyle ki bu bilinç eski Türk toplumlarında olduğu gibi devletin halkda ki tezahürü olan çadırdaki yani ailede başlar. Birey ailesine ve daha sonra topluma ait olma bilincini ne kadar kuvvetli bir şekilde çocukluktan itibaren içselleştirirse; toplum ve milletiyle o derece bütünleşecek, milletin menfaat ve saadetini kendi mutluluğuyla bir ve özdeş görerek hareket edecektir.

Bir başka söyleyişle Kutadgu Bilig'de devlete, millet olma bilinci şuuruyla bakılmış; bu bilinci besleyen törenin ve İslam şeriatı'nın kural ve kaideleri çerçevesinde, devlet adamları ile birlikte halkada bu bilinci koruyacak pratik bilgiler verilmiştir.

Eserde hükümdar ele alınırken dikkat edilen kıstasa baktığımızda ise; "kut"a layık olup onu korumak için, gerekli olan vasıflar dile getirilirken bu vasıfların gerektirdiği davranışlar ortaya koyulmuştur. Nitekim yazar eserinde ilgili beyitlerde; halkın refah ve mutluluğunun hakanın mutluluğu olacağını, her emrinin yerine getirileceğini belirterek bir bakıma devlet adamlığı vasfının ve görevinin devamlılığının anahtarını vermektedir. Hakan Yaratıcı'dan almış olduğu görevi yerine getirirken yardımcılarından ve çeşitli görevlilerden faydalanır. Eserde bu görevlilerin seçiminde büyük önem verilerek vasıfları sayılmıştır.

Yusuf Has Hacib eserinde; devlet görevinde bulunacak diğer devlet adamlarının seçiminde de aynı kaideyi ortaya koymuştur. Liyakat için esasında devletin ve milletin bekasını ve mutluluğunu ön planda tutabilecek kişilerin bu görevlere alınması gerektiğini vurgulamıştır. Esere göre; hükümdara yakın olan ve devlet siyasetinde etkin rol alan görevlilerin, görevlerine örnek verecek olduğumuzda; vezirin görevleri arasında bey'e yol göstermesi halka, muhafızlara ve hizmetkarlara nizam vermesi gerektiği sayılarak görevinin önemi vurgulanmıştır. Ulu hacip ise; hükümdarın gören gözü olarak nitelenerek, aslında devletin içinde gerçekte neler döndüğünün, kanunların uygulanıp adaletin sağlanıp sağlanmadığının bilgisini hakana veren kişidir. Kumandan fiili saldırılara karşı siyaset geliştirerek devleti ve milleti korur. Katip devletin bütün sınırlarına hakimdir. Devleti imar için gerekli olan altına, gümüşe ve mallara hazinedar bakar. Kapıcı başı hükümdarın ve sarayın korunmasından sorumludur ve gerekirse hükümdar için gözünü kırpmadan canını verebilmelidir. Elçi devleti dışarıda en iyi şekilde temsil etmek ve menfaatlerini korumakla görevlidir. Diğer devlet görevlileriyle ilgili olarak ortaya koymuş olduğumuz bu görevler, onların sahip olduğu yetkilerin devletin bekası açısından ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bir bakıma devleti ayakta tutacak olanda; bu görevlilerin liyakat sahibi yani devlet adamlığı vasfını taşıyor olmalarıdır.

Eserde yer alan devlet adamlarında bulunması gereken temel özelliklere baktığımızda ise işi ehline verme; bahsetmiş olduğumuz devlet adamlığı vasfını ortaya koyabilecek liyakata sahip olunmasıdır. Adalet; devletleri ayakta tutan yegane unsurdur ki eserde kanun ile ülkenin genişleyeceği ve düzene gireceği, zulüm ile de ülkenin eksileceği dile getirilmiştir. Danışma; bilgiden yararlanma, devlet adamlarının vaz geçmemesi gereken bir özellik olarak verilmiş, ölçülü nitelikli ve uyanık olma ise; devletin devamlılığı için önemli görülen bir özellik olarak ortaya konulmuştur. Tevazu; devlet içinde tutunabilmenin kaynağı olarak gösterilmiş, son olarak ele aldığımız doğruluk ve doğru davranış ise; halkın faydasına olacak bir davranış olarak nitelendirilmiştir. Devlet adamlarında bulunması gereken bu özelliklerin bütüncül bir bakış açısıyla eserde verilen devlet adamı modelini ortaya koyduğu söyleyebiliriz.

Tezimizin ilgili kısımlarında da belirttiğimiz üzere; Türk devlet geleneğinde ailenin devletin temelini oluşturduğu, millet olma bilincinin korunması açısından da büyük öneme sahip olduğundan bahsedilmiştir. Günümüz devlet adamlığı vasfının

belki de en önemli önceliğinin aile ve toplumu korumak olduğu aşikârdır. Öyle ki; aile korunmadığında devlet ve millet bilinci zedeleneceğinden devlet adamlığı kurumu da bir anlam ifade etmeyecektir. Dolayısıyla devlet adamlığı vasfı taşıyan kişilerin, toplumun inşasında büyük öneme sahip olan aileyi koruması; hem kendi varlığını devamlılığına hem de krizlerde toplumu kolektif bir şekilde yönlendirecek gücü kendinde bulmasına vesile olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akıncı, M., (2014), "Kutadgu Biligde İktidar Siyaset ve Toplum", (Ed. Mehmet Akıncı) Tozlu Raflardan Günümüze Kutadgu Bilig Siyaset ve Yönetim, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akiş, Y. T. (2014) Türkiye’de Gerçek Liderlik Haritası, Alfa Yayınları, İstanbul
- Aktaş, E. H. (2017) "Osmanlı şairlerine göre ideal devlet adamının özellikleri" Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 16, s.99.
- Akyüz, H. (2002) Kutadgu Bilig’de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem, Eser Ofset, Erzurum
- Arslan M., "Kutadgu Bilig’teki Toplum ve Devlet Anlayışı", İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul, 1987.
- Atalay, B. (2002), "Türk Devlet Gelenegine Göre Devlet Adamlarında Bulunması Gereken Asgari Hususiyetler", Türkler, c. 2: 859-867.
- Balcı, C. (1999)Destanlardan Kutadgu Bilig’e Türk Devlet Gelenegi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 79.
- Barthold, V. V. (2004). Orta Asya Türk Tarihi Dersleri (1 b.). (H. Dağ, Dü.) Ankara: Çağlar Yayınları.
- Başer, S. (1990) Kutadgu Bilig de Kut ve Töre, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.122-125.
- Bilig: Kutadgu. (1980). Yeni Hayat Ansiklopedisi içinde. 4, 1131-1132. Doğan Kardeş Yayınları.
- Bilig: Kutadgu. (1980). Yeni Hayat Ansiklopedisi içinde. 4, 1131-1132. Doğan Kardeş Yayınları.
- Bilig: Kutadgu. (2004). AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi içinde. 14, 118-119.
- Canöz K., Öndoğan A. G., (2015) Kriz Yönetiminde Dönüşümcü Liderin Rolü, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt: 3 Sayı:1.

- Cantürk C. (2002) "Kutadgu Bilig'de Türk Yönetim Felsefesi", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 137, İstanbul, Nisan, s. 139, s. 144.
- Çelik, H. S. (2010). Kutadgu Bilig'de Halk Devlet İlişkileri: Karşılaştırmalı Bir Bakış. Türk Dünyası Araştırmaları(188), 37-50.
- Davutoğlu, A. (1994) Devlet, İslam Ansiklopedisi, c. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.235.
- Demir, C., Yılmaz, M. K. vd., (2010) "Liderlik Yaklaşımları Ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma", Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, s.131.
- Dil Derneği, Türkçe Sözlük, Ankara, Dil Derneği Yayınları, 2005: 481
- Dilaçar, A. (1995). Kutadgu Bilig İncelemesi (3 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilaçar, A. (1995). Kutadgu Bilig İncelemesi (3 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilaçar, A. (1995). Kutadgu Bilig İncelemesi (3 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, N. (2002) "Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 13, Kayseri, s. 85.
- Eraslan, L. (tarih yok) "Liderlikte Post-Modern Bir Paradigma: Dönüşümcü Liderlik", Ankara Üniversitesi-Eğitim Bilimleri Fakültesi Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, s.5.
- Erçetin, Ş. (2000) Lider Sarmalında Vizyon, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Erdem, O., A. Dikici, A. M. (2009) "Liderlik Ve Kurum Kültürü Etkileşimi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, s.203.
- Ergan, G. (1999) siyasetnamelerimizde çizilen"devlet adamı" portresinin temel özellikleri (Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, bilig-8/Kış'99),40
- Eryılmaz, B. (2015) Kamu Yönetimi, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, s.1-2.
- Genç, R. (2002) Karahanlı Devlet Teşkilatı, T.T.K., Ankara, s. 33
- Gözütok, A. (2008). Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig. EKEV Akademi Dergisi, 12(34), 357-371.
- Gözütok, A. (2008). Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig. EKEV Akademi Dergisi, 12(34), 357-371.

- Has Hacib: Yusuf. (1998). Alfabetik Okul Ansiklopedisi içinde. 12, 3664-3665. Görsel Yayıncılık.
- Has Hacib: Yusuf. (2004). Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi içinde. 22, 513-514. Ana Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2016). Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet (2 b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kafesoğlu, İ (1970) “Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri”, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1, İstanbul, Ekim, s. 24.
- Kafesoğlu, İ. (1996) Türk Milli Kültürü, İstanbul, s. 236.
- Kahraman, L. (2006) Türkiye’de Devlet Adamlığı ve Politikacılık: Demirel, Ecevit ve Özal Örnekleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaşıkçı, O. (2002) “Eski Türklerde Devlet Başkanlığı-Hakanlık”, Türkler, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 888.
- Kavuncu, M. (2000) “Kutadgu Bilig’de Toplum Felsefesi”, Türk Kültürü, Sayı: 444, Yıl: XXXVIII, Nisan, s. 232.
- Kazmaz, S., (2000). Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından Kutadgu Bilig (Kutadgu Bilig Üzerine Hukuki Bir İnceleme). Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Koca, S. (2002) Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s.65
- Koçyiğit, S. Liderlik ve Nitelikleri, https://www.academia.edu/8638530/Liderlik_ve_Nitelikleri, s.12, (Erişim Tarihi: 10.12.2018).
- Kutlu, A., Koç, F. (2017)"Devlet Akı Kavramında Devlet Adamı Figürü", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 72, No. 2, s. 333 - 354
- Maxwell, C. J. (2006) Liderlik Nitelikleri, Çev. İbrahim Şener, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Niyazi, M. (2007) İslam Devlet Felsefesi, İstanbul, Ötüken, 27-30.
- Niyazi, M. (2007) Türk Devlet Felsefesi, İstanbul, Ötüken, , s.15
- Nizamülmülk, ç. T. (2009). Siyasetname, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s.238
- Ögel, B. (1982) Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar),Ankara, s. 175.

- Pars Tuğlacı, Okyanus Ansiklopedik Sözlük, İstanbul, Pars Yayınları, 1972, s. 565
- Platon (2001) Devlet Adamı Çev. Behice Boran ve Mehmet Karasan, Sosyal Yayınları, İstanbul
- Şahin, A., Taşpınar, Y., Eryeşil, K., Örselli, E. (2015) "Yönetimde Liderlik: Yönetici ve Çalışanların Liderlik Algısı", Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi Cilt:18 Sayı:2 s.77.
- Taş, İ. (2010). Kutadgu Bilig'in Teorik Yapısı. Turkish Studies, 5(3), 1880-1897.
- TDK, Türkçe Sözlük, Ankara, TDK Yayınları, 2005, s.515
- Tekin, S. (2012) Sihirli Liderler, Kumsaati Yayınları, İstanbul, s.11.
- Turan, O. (1999) Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul, Boğaziçi yay., s. 105
- Uğurluoğlu, Ö., Çelik, Y. (2009) " Örgütlerde Stratejik Liderlik Ve Özellikleri", Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt:12, Sayı:2, s.122.
- Yılmaz, G. (2001) Kutadgu Biligde ve Kutadgu Bilig Öncesinde Devlet Düşüncesi (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) (İstanbul,), 5-10
- Yılmaz, O. (2017) Devlet Teorisi, İstanbul, Onikilevha, 295-310.
- Yusuf Has Hacib. (1994). Kutadgu Bilig. (R. R. Arat, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yusuf Has Hacib. (1994). Kutadgu Bilig. (R. R. Arat, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yusuf Has Hacib. (1994). Kutadgu Bilig. (R. R. Arat, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yusuf Has Hacib. (1994). Kutadgu Bilig. (R. R. Arat, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Zel, U., (2001) Kişilik Ve Liderlik, 1.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ağustos, s.90.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 : *Yusuf Has Hacip ve Platon 'un Devlet Adamı fikriyatlarının karşılaştırılması*

ÖZGEÇMİŞ

Temel Karadeniz; 11.06.1986 tarihinde Giresun'da doğdu. ilk orta ve lise öğrenimini Giresun'un Bulancak ilçesinde tamamladı. 2013 yılında Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkileri bölümünden mezun oldu. 2015 yılında girmiş olduğu Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu yönetimi tezli yüksek lisans programına halen devam etmektedir.

